سُوْرَةُ الْمُؤْمِنُوْنَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَّثَمَانِ عَشْرَةَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورت مومنون مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اک سو اٹھارہ آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالٰی غا ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١﴾ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ صَلَاتِهِمْ

(۱) یقیناً ویہہ ایمان آلا کامیاب ہو گیا ؛ جہڑا اپنی نمازاں ماں

خٰشِعُوْنَ ﴿٢﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُوْنَ ﴿٣﴾

عاجزی کریں ؛ تے جہڑا فضول گلاں تے بیکار کماں توں کنی ریہنہ ؛

وَالَّذِيْنَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فٰعِلُوْنَ ﴿٤﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ

تے جہڑا زکوٰۃ ادا کریں ؛ تے جہڑا اپنی

لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ

شرمگاہاں غی حفاظت کریں ؛ ور اپنی بیویاں ناں

اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ﴿٦﴾

یا اپنی ملکیت غی گولیاں ناں کیونجے انھاں غا بارہ ماں انھاں ور کوئے الزام نیہنہ ؛

فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ﴿٧﴾

ور جہڑا اس توں علاوہ کجھ ہور چاہویں فر ویہہ ہی حدوں نکل جاݨ آلا ہیں ؛

وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ﴿٨﴾

تے ویہہ جہڑا اپڑیاں اماݨتاں تے اپݨاں وعداں غو خیال رکھیں ؛

وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩﴾ اُولٰٓئِكَ

تے جہڑا اپڑیاں نمازاں غی پابندی کریں ؛ یہ ہی لوک

هُمُ الْوٰرِثُوْنَ ﴿١٠﴾ الَّذِيْنَ يَرِثُوْنَ الْفِرْدَوْسَ

وارث بݨݨ آلا ہیں ؛ جہڑا جنت فردوس غا وارث ویں غا

(۱) پہلی آیت ہی غا لفظ ﴿قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ﴾ ور سورت پاک غو ناں مومنون ہے، یاہ سورت مکہ پاک ماں نازل ہوئی ہے تے اسماں کیونجے اک جگہ مشرکاں ور سخت کالݨ غا آݨ دراشارو ہے اس تیں کجھ مفسر اندازو لانویں جے یاہ سورت پاک ہجرت تیں کجھ پہلاں نازل ہوئی وے ہے غی اس سورت پاک ماں تفصیل ناں یاہ گل بیان ہوئی ہے جے اصلی کامیابی کے ہے؟ تے دنیا، آخرت ماں کامیاب ہوݨ آلا کون لوک ہیں؟ فر تگڑیں تگڑیں دلیلاں ناں ایمان آلاں غو کامیاب ہوݨوں تے بے ایماناں غو ناکام ہوݨو بیان فرمایو ہے؛ سورت پاک غو اندازو ی عجیب ہے گل چھوئی تے اِتوں ہے جے یہ یہ صفتاں آلا مومن کامیاب ہیں ور مکائی اس ور ہے جے یہ یہ کرتوت کرن آلا مشرک کافر ناکام ہوغے سدا جہنّم ماں ریہنہ غا۔ اس سورت پاک غی حدیث شریف ماں بڑی فضیلت آئی ہے۔ حضرت عائشہ صدیقہؓ کوݨوں نبی پاک ﷺ غا اخلاق غا بارہ ماں پچھیو انھاں نے فرمایو جے حضرت غا اخلاق تے قرآن ہی تھو اس تیں بعد انھاں نے اسے سورت غیں منڈ غیں دس آیت پڑھیں (نسائی، ابن کثیر) انھاں دس آیتاں غا بارہ ماں ہی رحمت عالم ﷺ نے فرمایو جہڑو انھاں آیتاں ور پورو پورو عمل کرے غو وہ سِدّو جنت ماں جئے غو (مسند امام احمد)

(۲) ان یاراں آیتاں بچوں پہلی آیت ماں تے ایمان آلاں ناں دنیا تے آخرت غی پوری پوری کامیابی غی خوشخبری سنائی فرتفصیل ناں ویہہ ست صفت بیان فرمائیں جتھاں ناں اپنے اندر پیدا کرغے تے جتھاں ورعمل کرغے دنیا تے آخرت غی مراد کھٹی جاسکے یہ ہی ویہہ ست صفت ہیں جتھاں غا بارہ ماں حضرت عائشہؓ فرماویں جے نبی پاک ﷺ غو اخلاق یہ ہی چیز تھیں جتھاں غو ان آیتاں ماں ذکر آیو ہے۔ آخر غیں دو آیتاں ماں اساں ایمان آلاں ناں جنت الفردوس غا وارث بنن غی خوشخبری سنا غے اس پاسے اشارو فرمایو ہے جے اصل کامیابی تے آخرت ہی غی کامیابی ہے، اصل ماں پہلی آیت ماں جہڑو لفظ اَفْلَحَ آیو ہے یوہ لفظ تے نکّو جیو ہے ور اس غو مطلب مچ گھونپھر وہے یا ہی واہ کامیابی ''فلاح'' ہے جس ور دو تہاڑی رات پنج واری اذان تے اقامت ماں ہر ایکن مومن ناں بلایو جئے تے قرآن پاک اور حدیث ماں جگہ جگہ یوہ ہی ''فلاح'' غو لفظ آیو ہے جس غو کسے دوجی بولی غا ایکن لفظ ماں ترجموں نیہنہ ہوسکیو اس غو بنیادی مطلب ہے ''ہر اک منہ منگی مراد لبھ جانی تے ہر اک تکلیف پریشانی دور ہو جانی'' (قاموس) اس راں اس لفظ ماں ہی یوہ اشارو ہے جے پوری پوری کامیابی تے ہر اک منہ منگی مراد لبھنی اور ہر اک تکلیف دور ہونی یاہ گل حقیقت ماں تے جنت ماں ہی حاصل وہے غی۔ دنیا ماں نہ تے ہر اک مراد پوری ہوسکے تے نہ ہر اک تنگی دور ہوسکے۔ ہاں! ایمان غی ان صفتاں ور عمل کرن ناں ایمان آلاں ناں اتنی کامیابی دنیا ماں وی نصیب ہو جئے جتنی کہ اس دنیا ماں ممکن ہے۔ اور دنیا غی ساراں تیں بڑی کامیابی اللہ غا دین ور عمل غی توفیق تے دل غو سکون ہے؛ ور آخرت ماں ایمان آلاں واسطے اعلان ہو جئے غو جے جاؤ؛ ہُن جنت ماں ''تمناں جس چیز غو وی روح کرے غو واہ لبھے غی تے جہڑی چیز وی تم منگیں غا واہ حاضر وہے غی'' (سورت حٰم السجدہ آیت ۳۱) اسے درات اشارو کیو جے یہ ہی لوک جنت الفردوس غا وارث بنن آلا ہیں جت انھاں ناں ہر اک منہ منگی مراد لبھے غی تے ہر اک تنگی تکلیف دور ہو جئے غی ان ست صفتاں تیں پہلاں بنیادی گل بیان فرمائی جے پہلی شرط تے یاہ ہے جے یہ پکا مومن وہیں۔ کیونجے پکا ایمان تیں بجن کسے چیز غو کجھ اعتبار ہی نیہنہ فرست صفتاں ماں پہلی گل یاہ ہے جے ویہہ نماز ماں خشوع کرن آلا وہیں یعنی ویہہ جد نماز ماں وہیں انھاں غا دل ماں اسی عاجزی وہے جہڑی انھاں غا وجود تیں صاف باندے دستی وہے۔ دوجے ویہہ ہر اک اسی فضول گل تے بیکار کم تیں دور رہن آلا وہیں جس ماں دین دنیا غو کجھ فائدو نہ وہے اسے ناں رحمت عالم ﷺ نے اس راں سمجھایو جے آدمی غو اسلام تاں چنگو ہوسکے جد وہ بے فائدہ لغو گل چھوڑ دئے (ترمذی شریف) تے تیجے اپناں مال غی وی زکوٰۃ ادا کرنی تے ہر اک قسم غی خیرات کرنی نالے اپناں دل ناں وی پیہڑاں خیالاں تیں پاک رکھنوں چوتھے اپنی پڑدہ آلی جگہ غی راکھی کرنی یعنی بدکاری تیں تے ہر طرح غی بے حیائی تیں پاک رہنوں پنجے ہر اک امانت ماں امانت داری غو تے چھیویں ہر اک عہد معاہدہ نالے وعدہ ماں وفاداری غو ثبوت دینوں ستمیں نمازاں غی حفاظت کرغے انھاں ناں اپناں اپناں وقت ور ٹھیک ادا کرنوں یعنی گل چھوئی وی نماز تیں تھی تے مکائی وی نماز ور جس ماں اس گل در اشارو ہے جے جہڑو پکو سچو نمازی بن جئے اس ماں باقی صفت آپے پیدا ہو جئیں۔

(۳) اپلی آیتاں ماں کامل مومن بنن تے دنیا آخرت غی پوری کامیابی کھٹن غا کم بیان فرمایا تھا ہُن انسان غی پیدائش تے اللہ تعالیٰ غی دوجیں قدرتاں تے احساناں غو ذکر کرغے یاہ گل سمجھائی جارہئی ہے جے! انسان عقل تے ہوش تیں کم لئے تاں تے وہ اپنا مالک غو رستو چھوڑ سکتو ہی نیہنہ تاں تے اس ناں ہر گل ماں اپنا مالک غی شان تے اس غی توحید ہی توحید دسّے غی! انسان غی پیدائش غا ست دور یا مرحلہ بیان فرمایا جتھاں ناں انسان آپ دیکھے تے سمجھے جے انسان پہلاں زمین غو نچوڑ یعنی زمین تیں پیدا ہون آلیں ان چیزاں ماں وہے جتھاں تیں فر انسان غو نطفو

هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿۱۱﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن

جت ویہہ سدا رہینہ غا (۲) تے ہم نے یقیناً انسان

سُلَٰلَةٍ مِّن طِينٍ ﴿۱۲﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿۱۳﴾

مٹی غا نچوڑ تیں پیدا کیو ہے ؛ فر وہ نطفو بنا غے اک حفاظت آلی جگہ ماں رکھیو ؛

ثُمَّ خَلَقْنَا ٱلنُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا ٱلْعَلَقَةَ مُضْغَةً

فر نطفہ ناں ہم نے رت غی پھٹکی بنایو فر رت غی پھٹکی ماس غی بوٹی بنائی

فَخَلَقْنَا ٱلْمُضْغَةَ عِظَٰمًا فَكَسَوْنَا ٱلْعِظَٰمَ لَحْمًا ثُمَّ

فر ماس غی بوٹی تیں ہڈیں بنائیں فر ہڈیاں ور ہم نے ماس چاھڑیو فر

أَنشَأْنَٰهُ خَلْقًا ءَاخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحْسَنُ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿۱۴﴾

ہم نے اس ناں اک دوجی ہی مخلوق بنا چھوڑیو تے بڑی برکت آلو ہے اللہ سب تیں سرس بنان آلو ہے

ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿۱۵﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ

فر اس توں بعد تم نے ضرور مرنوں ہے ؛ فر تم قیامت غے تہاڑے یقیناً دوہری

تُبْعَثُونَ ﴿۱۶﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ وَمَا

واری زندہ کیا جیں غا (۳) تے ہم نے تھارے اپر ست اسمان بنایا ہیں تے

كُنَّا عَنِ ٱلْخَلْقِ غَٰفِلِينَ ﴿۱۷﴾ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ

ہم جیاجون تیں بے خبر نیہنہ ؛ تے ہم نے خاص اندازہ ناں اسمان تیں پانی

بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّٰهُ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍۭ بِهِۦ

برھایو، فر ہم نے وہ زمین ماں رکھ چھوڑیو ، تے ہم اس ناں لے جان ور (وی)

لَقَٰدِرُونَ ﴿۱۸﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ

پوری قدرت رکھاں ؛ فر اس پانی ناں ہم نے تھارے واسطے کھجوراں تے

وَأَعْنَٰبٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۱۹﴾

داخاں غا باغ پیدا کر دتا تھارا واسطے ان ماں مچ سارا میوا ہیں تے ان بچوں تم کھائیں وی ہیں

تیار وہے فر وہ نطفو اک عرصہ توڑی ماں غا شکم ماں حفاظت ناݪ رکھیو جۓ ۔ جس تیں تیجا دور ماں وہ لہو غی پھٹکی بن جۓ ۔ فر چوتھا مرحلہ ماں اس پھٹکی غی ماس غی اک بوٹی بن جۓ تے پنجماں نمبر ور اس بوٹی ماں انسانی کرنگ غیں ہڈیں آجئیں تے چھیواں دور ماں انھاں ہڈیاں ور ماس چڑھ جۓ اور انسان غو پورو قدٗ بُت بن جۓ چھیکڑستماں مرحلہ ور اس ماں روح پے غے یوہ اک نویں ہی مخلوق بن جۓ کیوں ! یوہ سب کجھ آپے ہور ہیوتھو؟ نیہنہ بالکل نیہنہ انسان جدوی ضد کرھودتے تعصب غی جھ تیں نکل غے اس ور غور کرے غو وہ یاہ گل کہن ور مجبور ہو جۓ غو کہ یوہ سب کجھ اک زبردست قدرت آلی ذات غی حکمت ناݪ ہی ہور ہیوتھو، جس غی قدرت ماں کوئے دو جو شریک نیہنہ ات پُج غے انسان یوہ سچ کہن ور مجبور ہو جۓ کہ ''وہ کتنوں ہی سہنوں بنانݨ آلو ہے'' فر یاہ گل انسان اپنی اکھاں ناݪ تکے کہ اٹھماں دور ماں فر انسان غو دنیا تیں رخصتی غو نمبر آجۓ تے ہر ایکݨ ناں موت غو سواد چکھنٗوں پوے تے جد اتنی گل وہ من لئے فر یاہ گل کیوں نیہنہ منتو جے انساناں نے اک تہاڑے دوہری واری وی ضرور پیدا ہونٗوں ہے جت اس قیمتی زندگی غو لیکھو دینٗوں پوے غو۔

(۴) پیدا ہونݨ تیں لے غے موت توڑی غا دور غو ذکر ہور ہیو ہے ۔ جے اللہ تعالیٰ انسان ناں تے اپنٗی دوجی جیا جون ناں پیدا فرمانے اس تیں غافل نیہنہ ہوگیو بلکہ اس نے زندگی گزارن غو وی انتظام کیو ۔ اس غی قدرت تکّو ! اس نے تھارے اُپر کسر است اسمان بنایا ہیں ! جھڑ ایٹھ اُپر بنیا واطبق وی ہیں تے فرشتاں غا آنݨ جانݨ غا رست وی ہیں فر انسان غا جین واسطے اسمان داروں ہی پاݨی برھایو، ور غور کرو ! جے کدے روز غا پین تے برتن واسطے روزانہ پاݨی برھایو جاتو ! تاں کتنی مشکل آجاتی تے جے کدے کہیو جاتو جے لیو یوہ بدّل برگیو ہے ہُݨ اتناں مہیناں واسطے اس پاݨی ناں اپݨے کوݨے جمع کر لیوتاں وی انسان کتنی اوکھت ماں پے جاتا ور اللہ نے اس غو بندوبست آپ فرمایو کہ پہلاں اک خاص مقدار غو بدّل برھایو کہ اس ناݪ سلاب تے طوفان نہ آجۓ فر اس بدّل غو پاݨی زمین ماں سنجرا چھوڑیو یا پہاڑاں ور اس غی برف جما چھوڑی فر پہاڑاں غیں تندڑاں تے ناڑاں غے ذریعے وہ زمین غے اندر پہچادتو فر مدانی علاقہ ماں تے زمین غی سطح غے ناݪ ہی پانی غو یوہ خزانٗوں رکھیو کہ جت روح کرے اُت کھوء کڈ غے یا ٹیوب ویل لا غے سجرو سجرو پانی کڈ لیو ور پہاڑی علاقہ ماں جت کھوء نیہنہ نکل سکتا اُت اُس غی خاص قدرت ناݪ پاݨی اُماؤ بن غے آپے باہر آجۓ ۔ فر دریا تے نہراں غی شکل ماں ہر جگہ پُج غے یوہ ہی پانی ہر قسم غا میوہ تے اناج پیدا کردیئے ۔ کیوں ! یاہ خدا غی قدرت تے اس غی توحید غی نشانی نیہنہ ! اور اسے پانی ناݪ تے اللہ تعالیٰ نے طور پہاڑ غا علاقہ ماں خوب پیدا ہونݨ آلو زیتون غو وہ مبارک بوٹو وی پیدا کیو ہے جس غو میوو کھادو وی جۓ تے اس غو تیل وی نکلے جھڑو مالش غے کم وی آوے تے روٹی کھانݨ ماں لوتر غو کم وی دیئے ۔ یوہ سارو کجھ پانی ناݪ ہور ہیو ہے حالانکہ اللہ تعالیٰ ناں تے اس غی وی قدرت ہے کہ وہ بدّل برہاوے ہی نہ یا برھا غے زمین ماں اتنٗوں ڈُنگو کر چھوڑے کہ نہ کھوء نکلیں، نہ اُماؤ پھٹیں نہ دریا چلیں تے نہ نہر بغیں تے انسان اک توپہ پانی پچھے چھڑک چھڑک غے مرجئیں ۔

(۵) یعنی اللہ تعالیٰ غی نعمتاں بچوں ماݪ چوکھر درہی غور کر لیوا سماں وی انسان واسطے کتنی ہی نصیحت تے عبرت حاصل کرن غیں گل ہیں اور خدا غی قدرت تے اس غا فضل غیں نشانیں ہیں جھڑ یں ہر لحظہ انسان ناں دعوت دئیں لگیں جے توں اپنٗا مالک ناں سیانݨ ! اس غو شکر گزار بن ! اللہ تعالیٰ اس مال چوکھر غا ٹھڈ بچوں جت رت، ماس، گُوہ، موت سب کجھ وہے کسو صاف، ستھرو پاک تے سچو مزیدار دودھ انسان ناں پینݨ واسطے دیئے اسے مال چوکھر غو ماس انسان ناں کھانݨ واسطے دیئے باقی راہن، باہن تے جت، اُنّ غا ہور کتنٗا فائدہ ہیں انھاں غو شمار ہی کجھ نیہنہ ۔ فر اسے مال چوکھر غے ذریعے انسان غی سواری غو بندوبست کیو جۓ ۔ یوہ خشکی ماں سواری غو انتظام ہو وو تے سمندر ماں سواری واسطے اس نے کشتیاں جسی نعمت عطا فرمادتی ۔

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ

تے وہ بوٹو وی (ہم نٗے پیدا کیو) جھڑو طورِ سیناء ماں پیدا وہے (تے) تیل لے غے جمیں

وَصِبْغٍ لِلْآكِلِينَ ﴿۲۰﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً

اور وہ (روٹی) کھانݨ آلاں واسطے لوتر ہے (۴) تے تھارے واسطے ماݪ چوکھر ماں بڑی عبرت ہے

نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ

کہ ہم تمناں انھاں غا ٹھڈ بچ غی چیزاں بچوں (ددھ) پیالاں تے تھارے واسطے انھاں ماں ہوروی بچ

كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۲۱﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ

سارا فائدا ہیں تے انھاں بچوں کجھاں ناں تم کھئیں تے انھاں ور اور کشتیاں ور

تُحْمَلُونَ ﴿۲۲﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ

تم سوار وی کیا جیں (۵) تے ہم نٗے نوحؑ انھاں غی قوم در چلاّیا انھاں نے کہیو :

يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا

اے میری قوم غیو لوکو! تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو اس توں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ تے کیوں !

تَتَّقُونَ ﴿۲۳﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ

تم ڈرتا نیہنہ ؛ تاں انھاں غی قوم غاں کافر مقدماں نے کہدتو

مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ

جے یوہ شخص تے بس تھارا جسو انسان ہی ہے اس غو یوہ ارادو ہے کہ تھارا تیں اچو

عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا

ہو غے رہ تے جکید ے اللہ چاہتو تاں فرشتاں ناں (نبی بنا غے) چلاّ چھوڑتو اسی گل تے ہم نٗے

بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿۲۴﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ

اپنٗاں پشلاں باپ داداں ماں کدے نیہنہ سنّی ؛ یوہ آدمی تے بس سدائی

جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿۲۵﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي

ہو گیو ہے لہذا تم کجھ تہاڑا اس غی اڈیک کر لیو! (۶) نوحؑ نے عرض کی : اے میرا یار با! انھاں نے مناں

ربع

(۶) اپلی آیتاں ماں انھاں نعمتاں غوذکرتھوجھڑیں انسان غاجین واسطے تے اس غا وجوداں باقی رکھنۡ واسطےضروری تھیں ہُنۡ اس نعمت غوذ کر ہے جھڑی اللہ نے اپنٹاں بنداں غی روحانی تے دینی تربیّت واسطے انھاں ورکی ہے کہ پہلاتہاڑا تیں ہی اللہ نے بنداں غی ہدایت واسطے اپنٹیں کتاب نازل فرمائیں تے اپنٹاں نبی چلایا ورنافرمان، اَن مَن، اکل پٹ، انساناں نے سدا اسے رااللہ غاں نبیاں غی مخالفت کی جسرا جے اَج مکہ غا مشرک کر رہیا ہیں ور چھیکڑ سدا نبیاں غی دعوت غالب آتی رہئی تے نافرمان ملیامیٹ ہوجاتا رہیا۔ تکو! اج تیں کئیں صدیں پہلاں جدا جوں انسانی کنبو زیادہ کھنڈیو وی نیہنہ تھو اُس ویلٚے حضرت نوحؑ غی مخالفت ماں وی جاہلاں نے یہ ہی گل کہئیں تھیں جھڑیں اج سرکار دو عالمﷺ غی مخالفت ماں عرب غا مشرک کہہ رہیا ہیں جے یہ تے مہارا جِسا انسان ہی ہیں فر نبی کسرا ہوسکیں! جے کدے خدا نے دنیا ور کوئے نبی چلانٚوں ہوتو تاں وہ کسے فرشتا ناں نبی بنا غے چلا چھوڑتو بشر نبی کسرا ہو سکے! اسرا غی گل تے ہم نٚے اپنٹاں باپ دادا کولٚوں کدے نیہنہ سنٚی اس غو مطلب یوہ ہے جے یوہ کو یو-نعوذ باللہ- سدائی ہوگیو ہے بس کجھ تہاڑا اڈیکو! یا تے یوہ بل ہو جئے غو یا آپے وفات ہو جئے غی تے مہاری جان چھٹ جئے غی۔ یہ ساریں ویہہ گل ہیں جھڑیں عرب غا مشرک رحمت عالمﷺ ناں کہہ رہیا تھا اس را انھاں ناں کہیو جارہیو ہے جے تم نٚے یہ گل کہہ غے کجھ کمال نیہنہ کیو یہ تے تھارا تیں صدیاں پہلاں حضرت نوحؑ غا دور غاں جاہلاں نے وی کی تھیں۔ کیوں جے جاہل پوناں غو مزاج سدا اِکّو ہی وہے۔

(۷) ساڈا نو سو سال تبلیغ کرن تیں بعد وی جد نافرمان لوکاں نے ایمان لیانۡ غے بجائے ملوں ہی اَتی چک لی اس ویلٚے حضرت نوحؑ نے انھاں ور خدائی عذاب واسطے اپنٹاں مالک غو بُوَ کھڑکایو تے حکم ہوو جے تم اک بہت بڑی کشتی بناوٗ تے جد طوفان آجئے اور تم ساراں ایمان آلٚاں ناں تے نالٚے ضرورت غی ہر اک چیز غو جوڑو جوڑو لے غے کشتی ور سوار ہوجئیں اس ویلٚے تم اللہ غو شکر کریو، تے اس را کہیو جے ''ساریں صفت اس اللہ تعالیٰ غیں ہیں جس نے ہم ناں ظالم لوکاں تیں نجات دیدتی'' تے جد طوفان مک جئے تے کشتی زمین ور آنۡ لگ جئے اس ویلٚے اسرا دعا کریو جے ''ربا! توں مناں برکت نالۡ لاہیئے! تے توں سب تیں بہتر لاہنۡ آلٚو ہے'' اس طوفان غو تفصیلی قصو سورت ہود ماں گذر گیو ہے قصہ غا آخر ماں اللہ فرماوے کہ اس ماں بنداں واسطے مہاری قدرت غیں بڑی نشانی ہیں جے ہم اپنٹاں بنداں غی کس کس طریقہ نالۡ آزمائش کراں تے کسرا اپنٹاں نیک بنداں غی مدد کراں تے باطل کسرا چھیکڑ ملیامیٹ ہو جئے۔

(۸) حضرت نوحؑ تیں بعد یاہ کہڑی قوم تھی؟ تے اس ور کہڑا نبی چلایا گیا تھا؟ اس بارہ ماں قرآن پاک نے تے وضاحت نیہنہ فرمائی باقی مفسراں بچوں کجھاں غو یوہ خیالۡ ہے جے یاہ قوم عاد تھی جھاں ور حضرت ہودؑ ٹوریا گیا تھا کجھ فرماویں جے یاہ قوم ثمود ہونٚی چاہیئے جس ور حضرت صالحؑ تشریف لیایا تھا کیوں جے اس قوم ور اگے چل غے چینک غا عذاب نازل ہونۡ غو ذکر ہے اور چینک غو عذاب قوم ثمود ور آیو تھو تے کجھاں بزرگاں نے اس تیں قوم شعیبؑ مراد لی ہے کیوں جے اس ور وی چینک غو عذاب آیو تھو تے کجھ فرماویں جے جد اللہ نے اس غو ناں نیہنہ لیو فر کائے وی قوم تے کوئے وی نبی ہوسکے بحث غی لوڑ ہی کے ہے۔ بہرحال اللہ غا اس نبی نے وی لوکاں ناں اک اللہ غی عبادت کرن غی دعوت دتی جے اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق ہے ہی نیہنہ، فر کیوں! تم شرک کر غے اس غا قہر تیں ڈرتا نیہنہ۔

بِمَا كَذَّبُونِ ﴿۲۶﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا

چُھوٹھو کہیو ہے لہذا توں میری مدد فرما فر ہم نٚے انھاں ور وحی کی جے تم مہاری اکھاں اگے تے مہاری

وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا

وحی غے مطابق کشتی بناوٗ! فر جسویلٚے مہارو حکم آجے تے تندور اُبلٚ پے اسویلٚے تم ہر ایکنۡ چیز

مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ

(نر مادہ غا) دو دو جوڑا اس ماں چاھڑ لیو تے اپنٹاں گہر آلٚا وی! سوائے انھاں غے جن غا بارہ ماں

عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوٓا

پہلاں ہی گل طے ہو گئی ہے تے ظالم لوکاں غا بارہ ماں میرے نالۡ کائے گل نہ کریو

إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿۲۷﴾ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ

ویہہ تے بلاشبہ غرق کیا جیں غا؛ فر جسویلٚے تم تے تھارے نالۡ غا چنگی طرح کشتی ور

عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ

بیس جیں تاں تم کہیو: ساریں صفت اللہ تعالیٰ واسطے ہیں جس نے ہم ناں ظالم لوکاں

الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿۲۸﴾ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِي مُنزَلًا

تیں نجات دتی؛ تے (یاہ وی) دعا کریو جے میریا ربا! توں مناں (کشتی تیں) برکت نالۡ

مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿۲۹﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ

لاہیئے! تے توں سب تیں سرس لاھنۡ آلٚو ہے بیشک اس (واقعہ) ماں نشانٚیں ہیں

وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿۳۰﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ

تے ہم ضرور ازمائش کرن آلٚا ہاں! (۷) فر انھاں تیں بعد ہم نٚے اک

قَرْنًا آخَرِينَ ﴿۳۱﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ

ہور جماعت پیدا کی تے ہم نٚے انھاں بچوں ہی انھاں ماں اک رسول چلایو جے

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿۳۲﴾ ع ۲

تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو اس تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ تے کیوں! تم ڈرتا نیہنہ (۸)

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

تے انھاں غی قوم غا مقدم جہڑا کافر تھا تے جنھاں نے آخرت غی ملاقات ناں

بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا

چُھوٹھ سمجھیو تھو تے جنھاں ناں ہم نے دنیا غی زندگی ماں ٹھاٹھ باٹھ دتی وی تھی ویہہ بولیا: یہ تے

إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ

بس تھارا جسا اک انسان ہی ہیں جہڑو کجھ تم کھئیں وہ ہی یہ کھئیں تے جہڑو کجھ تم

مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ

پئیں وہ ہی یہ پئیں ؛ تے جیکدے تم نے اپناں جسا ہی اک انسان غو کہنوں من لیو تاں تے تم

إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ

گھاٹا ماں ہی رہینہ غا ؛ کیوں! وہ تمناں اس گل غو وعدو دیئے جے جس ویلے تم مرجیں غا اور تم

تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ

مٹی تے ہڈیں ہو جیں غا تاں تم (زمین تیں) فر کڈ یا جیں غا دور ہے؛ مچ ہی دور ہے

لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ

واہ گل جس غو تھارے ناں وعدو کیو جا رہیو ہے، زندگی تے بس یا ہی مھاری دنیا غی زندگی ہے (اتے) ہم

وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ

مراں تے جیئیاں اور ہم دوہری واری زندہ نیہنہ کیا جاساں ؛ اس آدمی نے تے بس

افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾

پلّے تیں بنا غے اللہ تعالیٰ ور کوڑ ماریو ہے تے ہم کدے وی اس غی گل نیہنہ منساں (۹)

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ

اس (نبی) نے عرض کی: ربا! میری مدد فرما اس ور کہ انھاں نے مناں چُھوٹھو کہیو ہے فرمایو: کجھ ہی چر تیں بعد

نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً

یہ پچھتا تارہ جیں غا؛ فر برحق (وعدہ غے مطابق) ویہہ زور غی گج نے آپغڑ یا، تے ہم نے ویہہ دُدّڑ بنا چھوڑیا

(۹) اس قوم ماں وی ساراں تیں مُہرے یہ ہی قوم غا مقدم تے کھڑ پینچ آخرت غا منکر اللہ غا نبی غا مقابلہ ماں کھلّا ہو جئیں جنھاں ناں اللہ نے دنیا وی مال و دولت ناں نوازیو وو وہے ور ویہہ انھاں نعمتاں ور شکر کرن غے بجائے پھٹ جئیں فر ویہہ ہی پرانی جاہل پوناں آلیں گل کر غے عام لوکاں ناں بے وقوف بناویں کیوں جے اللہ غا دین غی لوء ماں انھاں ناں اپنی کھڑ پینچی تے مقدمی غو دیو بجھتو سہئی وہے۔ ویہہ لوکاں ناں کہینہ ! جے یوہ کے ہے !! بس تھارا جسّو اک انسان ہی تے ہے، اک بشر ہی تے ہے، اور تھارا ہاروں ہی کھئے تے پئیے فر یوہ رسول کس را ہو سکے! رسول تے کوئے فرشتو ہی ہو سکے! یا جہڑو فرشتاں ہاروں نہ کھاتو پیتو وہے تے نہ بیاہ شادی تے کاروبار کرتو وہے فر ہم اپناں ہاروں ہی کھان، پین آلا کسے انسان ناں نبی من غے اس غی گل ور چل پُواں! یاہ تے بڑی ہی نقصان آلی گل وہے غی! یعنی ویہہ ہی جہالت آلیں گل کہینہ جہڑیں ہر دور غا جاہل کہتا آیا ہیں اور مکہ غا مشرک وی رحمت عالمﷺ غا بارہ ماں کہہ رہیا تھا۔ فر ویہہ آخرت ور اپنوں جہالت آلو تبصرو کریں جے مرن تیں بعد فر زندہ ہون غی گل تے مچ ہی دور غی گل ہے۔ یوہ تے کدے ہو ہی نیہنہ سکتو، زندگی تے چھڑی یاہ ہی دنیا غی زندگی ہے اِتّے ہی کوئے مرے تے کوئے جئے باقی دوہری واری پیدا ہون آلی گل تے چھڑو فاتر پونوں ہے۔ اللہ نے اسی کائے گل نیہنہ کی بلکہ یوہ بندو پلّے تیں بنا غے کوڑ مار رہیو ہے۔ نعوذ باللہ، لہٰذا ہم اس غا کہن ور کدے ایمان نیہنہ لیا سکتا۔

فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ

تے ظالم لوکاں ور لعنت ہے (۱۰) فر انھاں توں بعد ہم نے

قُرُوْنًا اٰخَرِيْنَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا

ہور قوم پیدا کیں ؛ کائے جماعت اپݨاں مقرر وقت تیں نہ اگے ہو سکے تے نہ

يَسْتَاْخِرُوْنَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا ۭ كُلَّمَا جَاۗءَ

پچھے رہ سکے ؛ فر ہم نے اوپرو تھلّی اپݨاں رسول چلاّیا جدوی کسے

اُمَّةً رَّسُوْلُهَا كَذَّبُوْهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا

قوم کولے اس غو پیغمبر آیو اس نے اس ناں چُھوٹھو کہیو فر ہم وی اک تیں بعد دوجی قوم ناں ہلاک کرتا گیا

وَّجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ ۚ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ

تے ہم نے ویہہ (پُہلّیں بسریں وی) کہاݨیں بݨا چھوڑیا تے جہڑا لوک ایمان نیہنہ لیا تا انھاں ور لعنت ہے (۱۱)

اَرْسَلْنَا مُوْسٰى وَاَخَاهُ هٰرُوْنَ ڏ بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ

فر ہم نے موسیٰؑ تے انھاں غا پَہائی ہاروںؑ اپݨی آیت تے صاف دلیل دے غے

مُّبِيْنٍ ﴿٤٥﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ىِٕهٖ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا

ٹوریا ؛ فرعون تے اس غا درباری مقدماں در تے انھاں نے تکبر کیو اور ویہہ تھا ہی

قَوْمًا عَالِيْنَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا

سرکش لوک ؛ فر انھاں نے کہیو : کیوں! ہم اپݨاں جساہی دو آدمیاں ور ایمان لے آواں ؟ جد کہ

لَنَا عٰبِدُوْنَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوْهُمَا فَكَانُوْا مِنَ الْمُهْلَكِيْنَ ﴿٤٨﴾

انھاں غی قوم مھاری غلامی کر رہی ہے تے انھاں نے اُن دواں ناں چُھوٹھا کہہ دتو؛ چھیکڑ ویہہ وی ہلاک ہوݨ آلاں ماں رلّ گیا

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا

تے ہم نے موسیٰؑ ناں کتاب عطا کی تانجے ویہہ لوک ہدایت ور آجیں (۱۲) تے ہم نے مریمؑ

ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗٓ اٰيَةً وَّاٰوَيْنٰهُمَآ اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَّ

غا پوت (عیسیٰؑ) ناں تے انھاں غی مائی ناں اک نشاݨی بݨایو تے انھاں دواں ناں اک اُچی جگہ ٹھکاݨوں دتو جہڑی رہݨ غے

(۱۰) یعنی اک عرصہ تیں بعد اللہ غا نبی نے خدا غی مدد واسطے ہتھ کھلاّ کیا اللہ نے فرمایو بس ہُݨ متوجہ نیہنہ لگ سیں کہ واہ گھڑی آجئے غی جد یہ پچھتا تا ہی رہ جئیں غا ور انھاں ناں پچھوتاݨوں کجھ کم نیہنہ آسیں فر کے تھو! بس اسمان تیں اک چینک اک گج آئی زمین ماں ٹپھل آیو تے نیس غی نیس ماں سارا متکبّر، نافرمان ظالم خدائی عذاب غا سلاب اگّے دُدّڑ تے رُوڑا ہاروں ملیا میٹ ہو گیا۔

(۱۱) یعنی اس قوم غا تباہ ہوݨ تیں بعد ہم نے ہور لوک تے ہور قوم پیدا کیں، انسانی آبادی دنیا ماں خوب کھنڈ گئی تے لوکاں ماں فر گمراہی آگئی ہم وی انھاں ماں اوپرو تھلّی نبی ٹورتا رہیا، ور نافرمان، انݨ منݨ، متکبر لوک کدے باز نیہنہ آیا فر اپݨاں اپݨاں ویلاّ ور انھاں ور مھارا عذاب غا سوہٹا برتا رہیا ہر اک جماعت واسطے اللہ نے اپݨی تقدیر غی دنیا ماں مہلت تے ٹہل غو جتنوں وقت لکھیو وو تھو اس تیں کدے کائے جماعت اک لحظو اگے پچھے نیہنہ ہو سکی بلکہ اک غے پچھے اک، اک غے پچھے اک سارا نافرمان ہلاک ہوتا گیا تے اس را دنیا غا نقشہ تیں ملت ہووا کہ چھڑا انھاں غی تباہی غا قصہ کہانی ہی لوکاں ماں مشہور رہ گیا بس انھاں نافرماناں انݨ مناں ور خدا غی لعنت وہے۔

(۱۲) پشلّیں عاد، ثمود، مدین، وغیرہ غی قوماں غا برباد ہوݨ تیں بعد اللہ نے اپݨاں پیارا نبی حضرت موسیٰؑ تے انھاں غا پَہائی حضرت ہارونؑ اپݨیں آیت تے خاص نشانی اور سوہٹی غو بڑو معجزو دے غے فرعون تے فرعونیاں کولے چلایا۔ ور ویہہ تے تھا ہی فرعونی ویہہ کائے گل کدمنیں تھا!! اللہ غا نبی تے اس غا دین غا مقابلہ ماں ہور آکڑ گیا جے ہم اپݨاں جساں دو بنداں ناں من لیاں تے انھاں غی گل ور چل پواں حالانکہ انھاں غی قوم تے آپ مھاری ہی غلام ہے چھیکڑ انھاں غی وی باری آگئی تے سمندر غی کانگ نے ساراں غی آکڑ مٹھی کر چھوڑی فر اللہ نے لوکاں غی ہدایت واسطے تورات جسّی سُچی تے اُچی کتاب نازل فرمائی۔

(۱۳) حضرت مریمؑ تے انھاں غا پوت دوئے اللہ غی قدرت غی خاص نشانئیں ہیں کیونجے حضرت مریمؑ بجنؔ خاوندتیں حاملہ ہوئیں تے حضرت عیسیٰؑ بجنؔ باپ تیں نوٹ خدا غی خاص قدرت نالؔ پیدا ہو یا فر حضرت مریمؑ بچہ ناں شکم ماں لے غے لوکاں غاں مہناں ، طعناں تیں بچنؔ واسطے دور اک اُچی جگہ چلیں گئیں جہڑی ٹھیری آلی رہن غی اک سہنی جگہ تھی تے اس ماں صاف ستھرو پانی وی بغے تھو جس را کہ سورت مریم آیت ۲۴ ماں ہے۔ تے کجھ مفسراں نے رَبْوَۃ ''اُچی جگہ'' تیں مراد بیت المقدس بیان کیو ہے۔ خیر ! یاہ تے مفسراں غی تحقیق ہوئی ور مناں ات اک جناں غو ٹشلّو یاد آ گیو ہے۔ تمناں یاد ہے غو کہ انگریزاں نے اپناں دور ماں مسلماناں ماں تفرقو باہن واسطے پنجاب ماں اک جنّوں کھلّو کیو تھو جے توں لوکاں ماں یوہ اعلان کر جے ہوں وی نبی ہوں ، تے میرے اپر وی وحی آوے ور جد اس غی یاہ گل نیہنہ چلی فر اس نے مچ گلاں غا دعوا کیا اس نے اک دعوو یوہ وی کیو جے ہُنؔ قیامت غے نیڑے حضرت عیسیٰؑ نیہنہ آسیں بلکہ انھاں غی جگہ ہوں ہی ''عیسو'' بن گیو ہوں اس کمبخت نے آپ ''عیسو'' بنؔ غی شونق ماں حضرت عیسیٰؑ غی جہڑا کہ قرآن غے مطابق زندہ اسماناں ور چلیا گیا تھا وفات ثابت کرنی شروع کی تے اس آیت غا بارہ ماں کہن لگو جے ''ربوۃ'' اُچی جگہ تیں مراد سرینگر شہر ہے کیوں جے یوہ خاصو اُچو ہے اُتے خانیار ماں حضرت عیسیٰؑ غی وفات ہوگئی ہے نعوذ باللہ اس ناں فلسطین تیں لے غے کشمیر توڑی کائے اُچی جگہ نیہنہ لبھی ؟ ور جد اس غو کوڑ بلکہ پھوہڑ وی نیہنہ چلیو فر اس غاں چیلاں نے پاکستان پنجاب ماں ایکن جگہ غو ناں ہی ربوہ رکھ لیو ، یہ سارا کڑ ویٹھا اس نے ''عیسو'' بنؔ واسطے کھادا ور الحمد للہ مسلماناں نے اس نا عیسو شیسو نیہنہ منیوں تے نہ مسلماناں ناں کدے اساں بناوٹی عیساں غے ذریعہ تھو کھولگو۔

(۱۴) اپر کئیاں پیغمبراں غو ذکر فرما غے اللہ تعالیٰ فرماوے جے ہم نے ہر اک پیغمبر ناں اپناں اپناں زمانہ ماں یوہ ہی حکم دتو تھو جے تم پاک ، حلال روزی کھاؤ۔ تے نیک عمل کرو! تے ہر اک عمل کرتاں یاہ گل یاد رکھو جے تم جو کجھ وی عمل کریں ہوں اس ناں دیکھ رہیو ہوں ، فر اللہ غاں ساراں پیغمبراں نے اپناں اپناں دور ماں اس ور عمل کر غے دسیو رحمت عالم ﷺ فرماویں ! ہر اک پیغمبر نے بکریں چاریں ہیں (یعنی محنت کر غے روزی کمائی ہے) تے میں وی مکہ غا لوکاں غیں بکریں کجھ دن مزوری ور چاریں ہیں (بخاری) فر نیک عمل تے حلال روزی ناں کٹھاں بیان کر غے اس پاسے اشارو کیو جے نیک عمل غی توفیق اسے ناں وہے جس غی روزی حلال وہے تے روزی حلال وی نیک عمل آلا ناں ہی نصیب وہے۔ رحمت عالم ﷺ فرماویں ! حرام کمائی آلا غو نہ صدقو قبول وہے تے نہ ہی دُعا قبول وہے (مسلم شریف)

(۱۵) اُمَّۃٌ اک عقیدہ تے اک خیال غاں لوکاں غی جماعت ناں وی کہیو جئے تے دین اور مذہب ناں وی امۃ کہیو جئے۔ مطلب یوہ ہے جے ساراں نبیاں غو اکّو دین تھو جس دین غو نچوڑ یوہ تھو جے اللہ ساراں غو رب ہے لہذا لوکاں ناں شرک کرتاں تے دوجاں ناں رب منتاں اس غا قہر تیں ڈرنوں چاہئے۔ اس را ساراں نبیاں غی جماعت اکّا ہی تھی سارا اک ہی دین غی دعوت دئیں تھا ور انھاں تیں بعد غاں لوکاں نے اس دین غا ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑیا ہر اک جماعت نے اصلی دین چھوڑ غے کجھ خاص خاص رساں ، رواجاں تے بدعتاں غو ناں دین تے مذہب ٹھہر لیو اس را ہر ایکنؔ غی کئی جماعت تے کئی فرقو بن گیو جس ور ہر اک بڈیار تے مانؔ کرن لگ گیو۔ اج رحمت عالم ﷺ انھاں ناں اسے اصلی دین در بلاویں جہڑو انھاں غو اپنّوں دین تھو ور لوک فرقہ بندی غیں کنداں ناں پہننؔ واسطے تیار نیہنہ ہوتا تے سب کجھ سمجھن غے باوجود اپناں فرقہ ناں چھوڑ غے اصلی دین ناں نیہنہ منتا تے جد انھاں غی یاہ حالت ہے فر اللہ اپناں حبیب ﷺ ناں فرماوے جے تم وی انھاں غا غم ماں اپنی جان نہ گالو ! چھوڑو کجھ تہاڑا یہ اپنی جہالت تے گمراہی ماں ڈابوکھا تا رہینہ جھیکڑ موت غی جھنجھوڑ لگتاں ہی انھاں غیں اکھ اگڑ جئیں غیں۔

مَعِيْنٍ ۝۵۰ يٰٓاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوْا مِنَ الطَّيِّبٰتِ وَاعْمَلُوْا

قابل تھی ؛ تے جت صاف پانی بغے تھو (۱۳) اے رسولو! پاک چیز کھاؤ ! تے نیک عمل

صَالِحًا ۭ اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ۝۵۱ وَاِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ

کرو تم جو کجھ وی کریں ہوں اس ناں چنگی طرح جانوں (۱۴) تے بلا شبہ تھاری یاہ امت

اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُوْنِ ۝۵۲ فَتَقَطَّعُوْٓا

اک ہی امت ہے تے ہوں تھارو پروردگار ہاں لہٰذا تم میرے تیں ہی ڈرو! ور لوکاں نے آپس ماں

اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۭ كُلُّ حِزْبٍۢ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ ۝۵۳

اپناں دین غا ٹوٹا کر غے (کئی کئی رستا کڈ لیا) ہر اک فرقو جو کجھ اس غے کولے ہے اس ور خوش ہے

فَذَرْهُمْ فِيْ غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حِيْنٍ ۝۵۴ اَيَحْسَبُوْنَ اَنَّمَا

تے انھاں ناں اک مدت توڑی انھاں غی غفلت ماں ہی پیا رہنؔ دیو (۱۵) کیوں ! ویہہ یاہ سمجھیں جے ہم

نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ مَّالٍ وَّبَنِيْنَ ۝۵۵ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي

انھاں ناں یوہ جہڑو مالؔ تے اولاد دیتا جارہیا ہاں کیوں ! یوہ ہم انھاں غا فائدہ ماں

الْخَيْرٰتِ ۭ بَلْ لَّا يَشْعُرُوْنَ ۝۵۶ اِنَّ الَّذِيْنَ هُمْ مِّنْ خَشْيَةِ

جلدی کر رہیا ہاں (نیہنہ !) بلکہ انھاں ناں تھو ہی نیہنہ لگتو (۱۶) بیشک ویہہ لوک جہڑا اپناں

رَبِّهِمْ مُّشْفِقُوْنَ ۝۵۷ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ۝۵۸

رب غا خوف نالؔ کمتا رہینہ ؛ تے جہڑا اپناں رب غی آیتاں ور ایمان رکھیں ؛

وَالَّذِيْنَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُوْنَ ۝۵۹ وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ

تے جہڑا اپناں رب نالؔ بالکل شرک نیہنہ کرتا ؛ تے ویہہ لوک جہڑا (اللہ غا رستہ ماں) دیتاں رہینہ

مَآ اٰتَوْا وَّقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رٰجِعُوْنَ ۝۶۰

جو کجھ کہ ویہہ دے سکیں تے انھاں غا دل اس گلوں کمتا رہینہ جے انھاں نے اپناں رب غی بارگاہ ماں جانوں ہے

اُولٰۗىِٕكَ يُسٰرِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ وَهُمْ لَهَا سٰبِقُوْنَ ۝۶۱

یہ ہی لوک نیکی حاصل کرن ماں تاول کر رہیا ہیں تے یہ ہی ان نیکیاں واسطے اگے نکل جانؔ آلا ہیں (۱۷)

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَٰبٌ يَنطِقُ

تے ہم کسے وراس غی طاقت تیں بدھ ذمہ واری نیہنہ گھلتا تے مھارے کوٹے اک کتاب ہے جہڑی ٹھیک ٹھیک

بِٱلْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ

دس دئے غی تے انھاں ورظلم نیہنہ ہوسیں (١٨) بلکہ انھاں غا دل اس دین دروں غفلت ماں

مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَٰلٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا

پیا وا ہیں تے انھاں غا اس تیں علاوہ کجھ ہور کم ہیں جہڑا ویہہ

عَٰمِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِٱلْعَذَابِ

کر رہیا ہیں ات توڑی کہ جسویلے ہم نے انھاں غا امیرلوک عذاب ماں پغڑ لیا

إِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُوا۟ ٱلْيَوْمَ إِنَّكُم مِّنَّا

تاں ویہہ تدے ہی رون کرلان لگ پیا ؛ اج کرلاؤ نہ ! کیونجے مھاری طرفوں تھاری

لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ ءَايَٰتِى تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ

کائے مدد نیہنہ ہوسیں ؛ میریں آیت تمناں پڑھ پڑھ غے سنائیں جیں تھیں فر تم

عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِۦ

پُٹھیں پیریں مڑ جیں تھا ؛ بڈیار کر کرغے (تے) قرآن ناں

سَٰمِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا۟ ٱلْقَوْلَ أَمْ جَآءَهُم

گہاغیں کہہ غے (تے) بڑک بڑک غے (١٩) کیوں ! ویہہ اس کلام ورغور فکر ہی نیہنہ کرتا یا انھاں کوٹے

مَّا لَمْ يَأْتِ ءَابَآءَهُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا۟

اسی چیز آ گئی ہے جہڑی انھاں غاں پشلاں باپ داداں کوٹے نیہنہ آئی تھی ؛ یا یہ اپناں پیغمبر

رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِۦ جِنَّةٌۢ

ناں سیانتا ہی نیہنہ اس گلوں ویہہ انھاں تیں نمکر رہیا ہیں یا ویہہ یاہ گل کیہنہ : جے یہ سدائی ہوگیا ہیں

بَلْ جَآءَهُم بِٱلْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٠﴾

(نیہنہ) بلکہ ویہہ تے انھاں کوٹے حق لے غے آیا ہیں وران بچ متا لوک حق ناں پسند نیہنہ کرتا (٢٠)

(١٦) یعنی یہ بے عقل سمجھیں کہ مھارا، کفر شرک تے نافرمانی غے باوجود ہم ناں جہڑی دنیا غی دولت تے اولاد لبھ رہئی ہے اس غو مطلب یوہ ہے جے مھارا عمل اللہ ناں پسند ہیں تے ہم اس غا پیارا بنداہاں تاں ہی مھارا اور احسانات تے کرماں غی یاہ بدلا رگی وی ہے، فرمایو: نیہنہ، نیہنہ ! اسی گل نیہنہ یاہ سوچ تے انھاں غی نیش جہالت ہے۔ بلکہ حقیقت یاہ ہے کہ اللہ اپنی پغڑ تے سخت عذاب تیں پہلاں انھاں ناں ذری ٹہل دے رہیو ہے تاں جے یا تے یہ توبہ کرلیں تے یارج غے، افسوس لاہ غے بدیں کرلیں۔

(١٧) دنیاداراں، نافرماناں غا مقابلہ ماں اللہ اپناں نیک بنداں غو ذکر فرماوے جے ویہہ دنیا غا مال دولت ور بڈیار نیہنہ کرتا تے نہ اس ناں خدا غا پیارا ہون غی نشانی سمجھیں بلکہ ویہہ اچا تے سچا کردار نا ہی سب کجھ سمجھیں تے ہر ویلے خدا غا ڈر تے خوف تیں کمتا ریہنہ جے کے پتو کدے یاہ زندگی تے یوہ مال دولت خدا غی طرفوں ٹہل ہی نہ وہے ویہہ کائینات ماں کھنڈیں ویں خدا غی قدرت غیں نشانیاں وروی یقین کریں تے اسمان تیں نازل ہون آلیں آیتاں وروی ایمان لیاویں اور شرک غے تے ویہہ نیڑے ہی نیہنہ لگتا انھاں غا تقوی غو یوہ حال وہے جے نیک عمل کرغے تے اللہ غا رستہ ماں سب کجھ خیرات کر کرغے وی ڈرتا تے کمتا ریہنہ جے کدے یہ نامقبول نہ ہوجیں۔ فرمایو! یہ ہی لوک اگے بدہن آلا تے دوڑ دوڑ غے نیکیں کرن آلا ہیں۔ حضرت حسن بصریؒ اساں مخلص مومناں غا بارہ ماں ہی فرماویں ! جے ہم نے ویہہ لوک تکیا ہیں جہڑا نیکیں کرغے وی اللہ تیں اتناں ڈریں تھا کہ جتناں تم بدیں کرغے وی نیہنہ ڈرتا۔ تے انھاں ہی غا بارہ ماں حضرت عائشہؓ نے رحمت عالم ﷺ کولوں پچھیو تھو جے یہ کیوں ڈریں؟ کیوں ! یہ شراب پین آلا تے چوریں کرن آلا ہیں ! حضرت نے جواب دتو جے نیہنہ بلکہ یہ روزہ رکھن آلا، نماز پڑھن آلا تے خیرات کرن آلا ہیں ور ڈرتا ریہنہ جے کِدے یہ عمل نامنظور نہ ہوجئیں (ترمذی، مسند احمد ابن ماجہ)

(١٨) یعنی یہ نیک عمل اور اللہ تعالیٰ جہڑاں جہڑاں کماں غو حکم دئے ویہہ بنداں غی طاقت تیں باہر نیہنہ ہوتا۔ وہ بنداں غی طاقت غے مطابق ہی حکم دئے تے فر نیکی بدی غو ٹھیک ٹھیک حساب رکھے فر اسے غے مطابق قیامت غے تہاڑے نمیڑ وہے غو جت کسے ور ذری ظلم نیہنہ ہوسیں۔

(١٩) یعنی اللہ تعالیٰ غا حکم تے لوکاں غی طاقت تیں باہر نیہنہ ور یہ مشرک تے کجھ سمجھتا ہی نیہنہ اور سمجھیں وی کس راجد کہ انھاں غا دل جہالت، گمراہی تے مغروری غی کانگ ماں رڑیں لگا تے کفر شرک اور اسلام غی مخالفت غا ں کماں ماں یہ اسا اِکلسر ہواوا ہیں انھاں ناں کدے سوچن سمجھن غی بہل ہی نیہنہ لگتی یہ اسے رامست ریہنہ غا ات توڑی کہ جد خدائی عذاب غا کڑنگا ماں انھاں غا نگّا موٹا سارا ہی خاصکر غے یہ امیر تے خوشحال لوک پھسّیں غا اس ویلے انھاں غی ساری آکڑ مٹھی ہوجئے غی تے یہ خوب رواس پٹاس کریں غا ور اُس ویلے کہیو جئے غو جے اج کا نہہ واسطے کرلانویں ؟ ہُن اتوں تم چھٹ نیہنہ سکتا کیوں جے تم میری آیت سن غے پُٹھیں پیریں نس پویں تھا تے تھاری یاہ حالت وہے تھی جے تم میری آیتاں غا مقابلہ ماں تکبر کریں تھا خانہ کعبہ غا گوانڈی ہون ور تے بڈیار کریں تھا ور تم قرآن ناں قصاں کہانیاں غیں کتاب کہہ غے آپس ماں بکواس کریں وہیں تھا فر اج تھاری مدد کتوں آوے ! یہ تہمکیں تے یہ درڈ دنیا غا ساراں نافرماناں ناں تے خاص کرغے مکہ غا مشرکاں ناں دتیں جارہئیں تھیں جہڑی آخرت غا عذاب تیں پہلاں دنیا ماں ہی کجھ سالاں تیں بعد بدر غا مدان ماں پوریں ہوئیں جت مشرکاں غا ستّر امیر تے خوشحال سردار قتل ہووا تے انھاں ناں کدے تیں کجھ مدد نیہنہ پُجّی حضرت ابن عباسؓ نے اس تیں یوہ ہی عذاب مراد لیّو ہے (ابن کثیر)

(٢٠) یعنی انھاں غا ایمان نہ لیان غی کہڑی وجہ ہے؟ کیوں ! یاہ وجہ ہے جے یہ اس قرآن ناں سمجھ ہی نیہنہ سکتا نہ اس ماں غور کرسکیں اسے گلوں اس ناں نیہنہ منتا ! نیہنہ، یاہ گل تے نیہنہ ! قرآن تے

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ

تے جیکدے سچو دین انھاں غی خواہشاں ور چلتو تاں سارا اسمان تے زمین

وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنٰهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ

اور جو کجھ انھاں ماں ہے سب تباہ برباد ہو گیو ہوتو بلکہ ہم نے انھاں کوں انھاں غی نصیحت پچا دتی ہے؛ ور ویہہ

ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ

اپنی نصیحت تیں ہی منہ موڑ رہیا ہیں (۲۱) یا تم انھاں کوں (تبلیغ) ور کجھ معاوضو منگیں! تے تھارا رب غو (دتو وو)

خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلٰى

ماں ہی بہتر ہے تے وہ بہترین رزق دین آلو ہے؛ اور تم تے یقیناً انھاں ناں سدّا رستہ

صِرٰطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ

در بلاّ رہیا ہیں تے بیشک جہڑا لوک آخرت ور ایمان نیہنہ لیاتا ویہہ

الصِّرٰطِ لَنٰكِبُونَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ

(سِدّا) رستہ تیں ہٹیا وا ہیں (۲۲) تے جے ہم انھاں ور رحم فرمانواں اور انھاں غیں ویہہ تکلیف دور کر دیاں

ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنٰهُمْ

تاں یہ ہور ڈھیٹھ ہو غے اپنی سرکشی ماں پہمل پُہوسا کھائیں غا؛ تے یقیناً ہم نے ویہہ عذاب ماں

بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾

پغڑ یا تاں وی انھاں نے اپناں رب غے اگے عاجزی نیہنہ کی؛ تے نہ ہی ویہہ گریہ زاری کریں

حَتّٰى إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا

ات توڑی کہ جسویلے ہم نے انھاں ور سخت عذاب غو بوؤ کھول چھوڑیو

هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ

اسویلے ویہہ تدّے ہی اس ماں بے آس ہو غے رہ گیا (۲۳) تے وہ وہ ہی ہے جس نے تھارا کن

وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

تے اکھ اور دل بناّیا (ور) تم گہٹ ہی شکر کریں ؛

انھاں ہی غی عربی بولی ماں صاف صاف نازل ہووؤ ہے۔فر کیوں! یاہ وجہ ہے کہ رحمت عالم ﷺ انھاں کوں کائے اسی گل تے اسو دین لے غے آ گیا ہیں جہڑو کدے انسانی کناں نے سنیو ہی نیہنہ تھو۔نئیں! یاہ گل وی نیہنہ ہو سکتی قرآن تے واہی توحید غی گل کہہ رہیو ہے جہڑی ساریں پشلیں اسمانی کتاب تے ہزاراں پیغمبر کہتا آیا ہیں۔فر کیوں! انھاں غا ایمان نہ لیاں غی یاہ وجہ ہے جے یہ اپناں نبی رحمت عالم ﷺ ناں پشانتا ہی نیہنہ تے حضرت اچن چیت ہی کدے باہروں آ گیا ہیں نیہنہ! یاہ وجہ وی نیہنہ ہو سکتی؛ کیوں جے یہ تے حضرت غا خاندان حسب، نسب ناں ہی نیہنہ جانتا بلکہ یہ تے حضرت غا سچا کردار تے اچا اخلاق تیں وی چنگی طرح واقف ہیں، یہ تے آپے کل توڑی حضرت ناں سب تیں زیادہ سچا تے امانتدار کہنہ تھا۔فر نہ منن غی وجہ کہڑی ہے! کیوں! یاہ وجہ ہے جے یہ واقع ہی حضرت ناں سدائی سمجھیں. نعوذ باللہ بالکل نیہنہ! یاہ گل دشمنی ماں زبان تیں پہاویں یہ کہہ دیں ور دلوں تے یہ وی یقیناً حضرت ناں ساراں تیں زیادہ عقل مند منیں، فر قرآن جسا کلام ناں کوئے بے شرم ہی سدائیاں تے فاتراں غو کلام کہہ سکے! آخر ماں فرمایو! جے انھاں غا نہ منن غی ہور کائے وجہ نیہنہ وجہ بس یاہ ہے کہ رحمت عالم ﷺ انھاں کوں سچی گل لے غے آیا ہیں ور ان ماں متا ویہہ چھوٹھا تے چھوٹھ غا پچاری ہیں، جنھاں ناں سچی گل ہی کوڑی لگے۔

(۲۱) یعنی انھاں ناں جیکدے سچی گل سچو دین تے حق کوڑو لگے تاں لگن دیو کیوں جے خدا غو سچو دین انھاں غی مرضی ور نیہنہ آ سکتو جیکدے سچو دین انھاں غی تاھنگ ور آ جئے فر تے ہزاراں باطل معبوداں غی خدائی منّی پوے غی، جنھاں غی چھکاّ تانی ماں یوہ نظام تباہ برباد ہو جئے غو. بلکہ حقیقت یاہ ہے کہ رحمت عالم ﷺ انھاں کوں نصیحت آلی گل لیایا ہیں ور ویہہ اپنی نصیحت آلی گل تیں منہ موڑ رہیا ہیں۔

(۲۲) یعنی کیوں! انھاں غا ایمان نہ لیاں غی یاہ وجہ ہے جے رحمت عالم ﷺ انھاں کوں اپنی تبلیغ غی کجھ فیس یا مزوری منگ رہیا ہیں۔ نیہنہ! اسی گل تے بالکل نیہنہ! حضرت تے یوہ سب کجھ اللہ غی رضا کھٹن غا جزبہ ور کر رہیا ہیں اور اس غا بدلہ ماں خدائی بارگاہ تیں جہڑو ثواب لبھے غو رحمت عالم ﷺ واسطے تے وہ ہی سُدّو تے وہ ہی بہتر اور سرس ہے اصل گل یاہ ہے جے حضرت انھاں ناں سدّا رستہ ور چلّن واسطے بلا رہیا ہیں جہڑو رستو بنداں ناں اپناں مالک ناں جوڑے تے جنت الفردوس ماں پہچاوے ور جہڑا لوک آخرت غا حساب ناں نیہنہ منتا نہ انھاں ناں خدا غی بارگاہ ماں کھلاّں ہون ور یقین ہے ویہہ شیطان غا دسیا واڈ نگاں ٹہڈاں رستاں ور اس راہلّ گیا ہیں کہ انھاں ناں ہُن سدّ ور رستو چنگو ہی نیہنہ لگتو۔

(۲۳) جسویلے مشرکاں غیں کھجت تے شرارت حدّوں بدگئیں تھیں اس ویلے رحمت عالم ﷺ نے اللہ تعالیٰ گے دعا فرمائی جے خدایا! تو انھاں ور اس راکاں مسلّط کر دے جسرا کہ حضرت یوسفؑ غا زمانہ ماں کال آیو تھو (بخاری مسلم) فر مکہ غا مشرکاں ور اسو تغڑو کال آیو کہ لوک مراڑ کھان ور مجبور ہو گیا چھیکڑ حضرت ابوسفیانؓ نے (جہڑا اجوں مسلمان نیہنہ ہویا تھا) مدینہ پاک جا غے حضرت اگے دعا غی درخواست کی فر حضرت غی دعا ناں اللہ نے کال غی مصیبت دور فرمادتی (ابن کثیر) ور مکہ غا مشرک فر وی باز نیہنہ آیا اسے غا بارہ ماں اللہ تعالیٰ فرماوے جے یہ کسے راوی باز آن آلا نیہنہ ات توڑی کہ قیامت غا سخت عذاب غو بوؤ کھل جئے جس ماں یہ بے آس ہو غے رہ جیں غا، تے کجھ بزرگاں نے اس تیں دنیا غو عذاب مراد لیو ہے جہڑو مشرکاں ور اُپروتھلی جنگاں تے لڑائیاں غی شکل ماں آیو ات توڑی کہ چھیکڑ ویہہ ہر پاسے تیں بے آس ہو گیا۔

وَهُوَ الَّذِىْ ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٧٩﴾

تے وہ وہ ہی ہے جس نے تم زمین ماں کھنڈایا واہیں تے اسّے کوئے تم جمع کیّا جیں غا (٢٤)

وَهُوَ الَّذِىْ يُحْىٖ وَيُمِيْتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

تے وہ وہ ہی ہے جہڑو زندگی تے موت دئے تے رات تہاڑی غو آنوں جانوں (وی) اسّے غا اختیار ماں ہے

اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوْا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُوْنَ ﴿٨١﴾

فر کیوں! تم سمجھتا نیہنہ (٢٥) بلکہ انھاں نے واہی گل کہئی جہڑی پشلا لوک کہتا رہیا ہیں

قَالُوْٓا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿٨٢﴾

انھاں نے کہیو: کیوں! جسویلے ہم مرجاں غا تے مٹی اور ہڈیں ہوجاں غا تے کیوں! فر ہم زندہ کیّا جاں غا

لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَآ

یوہ وعدو تے مھارے نالٔ اور مھارا تیں پہلاں مھارا باپ دادا نالٔ وی ہوتو رہیو ہے یہ تے

اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِّمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ

بس پشلاں لوکاں غا قصا گہانٔیں ہیں (٢٦) (اے نبیؐ) تم پچھو! کہ جے تم جانٔتے تاں دسوجے زمین تے جو کجھ

فِيْهَآ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۗ قُلْ اَفَلَا

زمین ماں ہے یوہ کس غو ہے؟ ویہہ بول پویں غا جے اللہ تعالیٰ غو ہے تم فرمادیو: فر تم

تَذَكَّرُوْنَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ

سوچتا سمجھتا کیوں نیہنہ! تم پچھو! ستاں اسماناں غو مالک کونٔ ہے؟ تے عالیشان عرش غو رب

الْعَظِيْمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۗ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ

کونٔ ہے؟ ویہہ کہہ دیں غا: اللہ تعالیٰ ہے تم فرمادیو: (فر اس تیں) ڈرتا کیوں نیہنہ! تم پچھو کہ جے تم جانٔتے

بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَىْءٍ وَّهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ

تاں دسوجے وہ کونٔ ہے؟ جس غا ہتھ ماں ہر ایکنٔ چیز غی بادشاہی ہے تے وہ پناہ دئے تے اس غا

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۗ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُوْنَ ﴿٨٩﴾

مقابلہ ماں کوئی پناہ نیہنہ دے سکتو؛ ویہہ فٹ کیہنہ غا وہ اللہ ہی ہے تم فرمادیو: فر تھاراور جادو کتوں ہوجئے (٢٧)

(٢٤) یعنی اللہ نے اکھ، کن، دل، دماغ، اس گلوں عطا کیا تھا تاں جے اس غا بندا اپنا مالک ناں سیانٔ غے اس غو شکرادا کریں۔ ور شکرگزار لوک کھٹ ہی ویں حالانکہ جسراس نے پیدا کرغے انسان زمین ماں کھنڈایا ہیں اک تہاڑے وہ ساراں ناں اسے را کٹھا کرغے محشر غا مدان ماں رتی رتی غو حساب وی لئے غو جس تیں کوئے بچ نیہنہ سکتو اس تہاڑے نافرماناں ناں یاہ ناشکری بچ مہنگی پوئے غی۔

(٢٥) یعنی جس غا ہتھ ماں موت تے زندگی ہے جہڑو رات تہاڑی غا پھیر پرت غو مالک ہے اس واسطے دوہری واری زندا کرغے لیکھو لینٔ ماں کے اوکھت ہے؟ کجھ تے عقل تیں کم لیّو۔

(٢٦) یعنی یہ دل، دماغ تے عقل تیں کدکم لیں انھاں نے تے بس واہی پُرانا ں جاہلاں آلی انکار رٹ لائی وی ہے جے جد ہم مرغے مٹی ہو جاں غا فر دوبارہ کس را پیدا کیا جاسکاں غا؟ تے یہ گل جہڑیں اج ہم ناں سنائی جیں یہ تے مھاراں پشلاں ناں وی سنائیں گئیں تھیں. ور ہم نے اج توڑی کوئے مرن آلو جیتوں ہوتو نیہنہ تکیو اس غو مطلب یوہ ہے جے یہ چھڑا قصّا کہانٔی ہیں حقیقت کجھ وی نیہنہ۔

(٢٧) یہ ساریں گل عرب غا مشرکاں کونٔوں پچھی جارہئی ہیں جہڑا زمین غی اک اک چیز غو مالک اللہ ناں ہی منّیں تھا، ستاں اسماناں غو تے عرش عظیم غو رب وی اک اللہ نا منّیں تھا۔ ہر اک چیز در حکومت تے بادشاہی وی اللہ غی منیں تھا اللہ نا سب ور غالب وی منیں تھا کہ اس غا مجرم ناں زمین اسمان ماں کوئے پناہ نیہنہ دے سکتو اسے گلوں ان ساریاں گلاں غو فٹو فٹ جواب انھاں غی زبانی دتو جارہیو ہے جے یوہ سب کجھ کرن آلو اک اللہ ہی ہے۔ ور اس غے باوجود ویہہ اپناں ذہن تیں کجھ باطل معبوداں غا ناں ور چڑھاوا چاھڑیں تھا تے انھاں اگے دعا منگیں وہیں تھا جھاں غا بارہ ماں خیال تھو هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآءُ نَا عِنْدَ اللّٰهِ (سورت یونس آیت ١٨) جے یہ اللہ غا پیارا ہیں جد ہم انھاں غا ناں غو چڑھاوو چاھڑاں غا یہ خوش ہوجیں غا تے خدا غی بارگاہ ماں مھاری حاجتاں تے مھاراں کماں واسطے سفارش کریں غا فر فٹ مھارا کم ہوجیں غا اللہ تعالیٰ انھاں غی اسے جاہل پونا آلی سوچ غا بارہ ماں فرماوے ''فر سوچتا سمجھتا کیوں نیہنہ! فر تم (شرک کرتاں) ڈرتا کیوں نیہنہ! فر تماں کیاں تیں جادو ہوجئے'' یا سوچ عرب غا مشرکاں غی تھی ور اج قرآن پاک تیں دور ہونٔ تے اس غو ترجموں تفسیر نہ سمجھن غی وجہ تیں کتنا ہی مسلماناں ماں وی یاہ ہی جہالت پیدا ہورہئی ہے۔

بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۝۹۰ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ

بلکہ ہم انھاں کولے سچی (گل) لیایاہاں تے ویہہ یقیناً چھوٹھا ہیں نہ تے اللہ تعالیٰ نے کسے ناں اپنٖی

مِنْ وَّلَدٍ وَّمَا كَانَ مَعَهٗ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ

اولا دبنایو ہے تے نہ اس غے ناں ہور کوئے خدا ہے جیکد ے اسو ہوتو تاں تے ہر اک خدا اپنٖی مخلوق

اِلٰهٍۢ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحٰنَ اللّٰهِ

ناں لے غے ٹرپےتو تے ویہہ ایکنٖ دوجا ور چڑھائی کر دیتا اللہ تعالیٰ ان گلاں تیں پاک ہے جہڑیں

عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝۹۱ عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا

یہ بیان کریں ؛ وہ اولے باندے سب کجھ جانن آلو ہے تے اس غی ذات لوکاں غا شرک تیں

يُشْرِكُوْنَ ۝۹۲ قُلْ رَّبِّ اِمَّا تُرِيَنِّيْ مَا يُوْعَدُوْنَ ۝۹۳ رَبِّ

ع ۵

اُچی ہے (۲۸) (اے نبیؐ) تم دعا منگو جے ربّا جس (عذاب) غو وعدو کافراں ناں کیو جارہیو ہے جیکدے

فَلَا تَجْعَلْنِيْ فِي الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝۹۴ وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُّرِيَكَ

توں مناّ وہ دس دئے تاں ربّا توں مناّں ظالم لوکاں ماں شامل نہ فرمائے! تے بیشک ہمناّں اس گل غی قدرت ہے

مَا نَعِدُهُمْ لَقٰدِرُوْنَ ۝۹۵ اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ

جے ہم تمناّں وہ (عذاب) دس دیئاں جس غو ہم انھاں ناں وعدو کر رہیاہاں (اے نبیؐ) بدی غو جواب اس ٹھنگ ناں دیو

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُوْنَ ۝۹۶ وَقُلْ رَّبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ

جہڑو بہتر وہے یہ جو کجھ بیان کریں ہمناّں چنگی طرح پتو ہے ؛ تے تم دعا منگو جے ربا! ہوں شیطاناں غا وسوسہ تیں

هَمَزٰتِ الشَّيٰطِيْنِ ۝۹۷ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ ۝۹۸

تیری پناہ منگوں ؛ تے میر یار با! ہوں اس گل تیں وی تیری پناہ منگوں جے ویہہ میرے کولے آجیں (۲۹)

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُوْنِ ۝۹۹

ات توڑی کہ جسویلے انھاں بچوں کسے کولے موت آنٖ کھلی وہے (اسویلے) وہ کہہ ربّا! مناّں فر دنیا ماں پہیجدے

لَعَلِّيْٓ اَعْمَلُ صَالِحًا فِيْمَا تَرَكْتُ كَلَّا اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ

تانجے ہوں جس دنیا ناں چھوڑ آیو ہوں اس ماں (جاغے) نیک عمل کروں بالکل نیہنہ! یاہ تے بس اک گل ہے

(۲۸) یعنی سچی گل یاہ ہی ہے جہڑی اللہ نے پیش کی تے جہڑی دلیلاں ناںٖ پکّی ہوگئی جے نہ اس غو کوئے پوت ہے نہ اس غے ناںٖ کسے دوجا ناں خدائی غو رتبو حاصل ہے۔ باقی مشرک چُھوٹھا ہیں جہڑا اک پاسے تے ہر اک چیز غو خالق تے مالک اللہ تعالیٰ ناں منّیں فر سفارش غا ناں ور شرک غی اس جھ تے جنجل ماں جا پھسیں ور نہ جیکدے اس اک اللہ تعالیٰ ناںٖ ہور وی خدا ہوتا تاں تے خداں غی لڑائی ہوجاتی تے یاہ دنیا تباہ برباد ہوجاتی بس اللہ انھاں غیں ان بے ہودہ گلاں تیں پاک ہے۔

(۲۹) اپر جس عذاب غی درڈھی اسے غا بارہ ماں رحمت عالم ﷺ ناں تے حضرت غے صدقے ساری امت ناں یاہ دعا سکھائی جارہئی ہے جے جیکدے یوہ عذاب تھارے ہوتاں آجئے تاں تم اس را دعا کریو تے ناںٖ ہی فرمایو جے ہم وہ عذاب تمناّں دس سکاں تے تھارے ہوتاں لیا سکاں جس غو ہم انھاں مشرکاں ناںٖ وعدو کر رہیاہاں فر رحمت عالم ﷺ اس را دعا فرماویں جے ''ربا! جیکدے توں کسے قوم ور عذاب یا ازمائش کھلّنٖ غو فیصلو فرماوے تاں مناں اس تیں پہلاں پہلاں ہی دنیا تیں چک لیئے'' (مسند احمد، ترمذی) تے بچھر توڑی ان نافرماناں ور عذاب نہ آوے اچّر توڑی واسطے فرمایو جے تم انھاں غی بدی ناں اچھائی ناںٖ روکو، ہر اک بدی ناں صبر غا سہنا طریقہ ناںٖ ختم کرو کیوں جے انھاں غا سارا کرتوت اللہ تعالیٰ غی نظراں ماں ہیں۔ دوجی جگہ فرمایو جے اسرا غا اخلاق ناںٖ دشمن وی دوست بن جیں غا (حٰم السجدہ) وہ آپ انھاں ناںٖ مک لئے غو ور یوہ کم سوکھو نیہنہ کسے غی طرفوں تکلیف پہچانٖ ور شیطان تے ضرور انسان ناں روہ چاھڑنٖ تے لہر ماں لیانٖ غی ہی کوشش کرے غو فر اس ور چنگا اخلاق غو وی کجھ اثر نیہنہ ہوسے۔ اس واسطے فرمایو جے اللہ تعالیٰ کولوںٖ ہی اس غا شر تیں بچنٖ واسطے پناہ منگو وہ آپ تمناّں اپنٖی حفاظت ماں لے لئے غو۔ فر حضرت نے وی اپنٖی امّت ناں شیطان غا وسوسہ تیں بچنٖ واسطے بچ دعا سکھائیں جس را کہ اَعوذُ باللهِ السمیع العلیم من الشَّیطٰن الرجیم من همزهٖ ونفخهٖ ونفثهٖ (ابوداود شریف)

(۳۰) قرآن تے حدیث تیں پتو لگے جے اللہ غا نافرمان یاہ دنیا ماں آنڑ غی تے ات آ غے نیک عمل کرنڑ غی تاھنگ پہلاں تے موت غے وقت کریں غا جس را کہ ات بیان ہور ہیو ہے جس غا جواب ماں فرمایو جئ غو جے توں اٹھوں تاوٗلو اپنٹری آ کڑ پہل گیو؟ تے لہلکڑیں کڈن لگ گیو؟ اجوں تے برزخ غو فر محشر غو تے فر دوزخ غو اصلی عذاب تیرے اگے باقی ہے! فر نا فرمان یاہ تاھنگ قیامت غے تہاڑے دوہری واری پیدا ہوتاں، فر محشر غا مدان ماں تے فر دوزخ ماں بار بار کریں غا ور جواب یوہ ہی ملے غو جے اسو کدے نیہنہ ہوسکتو۔ یاہ تے تیرا منہ غی اپنٹری گل ہے جہڑی قبول کدے نیہنہ ہوسکتی تے نہ ہی توں دنیا ماں جا غے نیک عمل کرے غو بلکہ چارے قضاء جے کدے تم دنیا ماں واپس چلا ہی دتا جیں تاں تم فر ویہہ ہی پہیڑا کرتوت کریں غا جہڑا پہلاں کریں تھا جسرا کہ سورت انعام آیت ۲۸ ماں ہے۔

(۳۱) یعنی یاہ تے موت غا وقت غی گل تھی فر جس ویلے 'صور' ماں پھوکیو جئ غو تے لوک دوہری واری پیدا ہو غے اپنٹاں لیکھا واسطے محشر ماں کٹھا ویں غا اُت تے عملاں ور ہی نمیڑا ویں غا ات کوئے رشتو ناطو کجھ کم نیہنہ آسے۔ بس جنھاں خوش نصیباں غا اعمال نامہ غو نیکیاں آلو پلّو پَہارو ہو گیو ویہہ تے اس تہاڑے پورا پورا کامیاب ہوجیں غا، انھاں ناں اپنٹری مراد لبھ جئ غی ور جنھاں غا نیکیاں غا پلّا ہولا ہو گیا ویہہ تے سدا رہن واسطے جہنم ماں چلیا جیں غا جت دوزخ غی اگ ناں انھاں غی شکل پہیڑی ہو جے غی تے ویہہ دند بشیکتا ریہنہ غا۔

فائدو: ﴿کٰلِحُوْنَ﴾ اس حالت ناں کہیو جے کہ تکلیف ناں کسے غو برلو ہوٹھ بنّاں لڑک جئ تے اپلّو اُفراں چھکے جئ فر اس غا دند باندے آجیں تے شکل پہیڑی ہو جئ گوجری ماں اس غا ترجمہ واسطے متّاں ''دند بشیکن'' غو ہی لفظ لبھو ہے۔

(۳۲) دوزخ ماں انھاں ناں انھاں غا پہیڑا عمل یاد کرایا جیں غا جے دنیا ماں جد تمنّاں اللہ غیں آیت سنائیں جیں تھیں تم انھاں ناں چُھوٹھ کہہ غے ایمان لیان تیں مکر جیں تھا۔ ہُن اس غو مزو چکھو اس ویلے ویہہ عاجزی کر کر غے فر واہ تاھنگ دوبارہ کریں غا جے پہلاں تے مھاری بدبختی تے بدقسمتی نے ہم ناں نیک عمل نیہنہ کرن دتا ہُن اک واری فر دنیا ماں جانڑ غو تے نیک عمل کرن غو موقعو عطا فرما جیکدے ہم فر ویہہ ہی پہیڑا عمل تے پہیڑا کرتوت کراں تاں تے ہم واقعہ ہی پکّا ظالم واں غا ور انھاں ناں اُت یہ عاجزیں، لہلکڑیں کجھ کم نیہنہ آسیں اللہ درڈ غے فرماوے غو اتّے سڑو تے ذلیل ہوا ور میرے ناں کوئے گل نہ کرو۔ نوٹ: اخســــاء عربی ماں کتا ناں درڈن واسطے بولیو جئ امام راغبؒ فرمانویں خسأت الكلب فخسأ ای زجرته مستهينا به فانزجر فر جد یوہ لفظ آدمی واسطے استعمال وہے تاں اس غو مطلب بنٹرے جے کتا ہاروں ردیا وا پیا رہو، كما يقال للكلب اخسأ ای ابعد (قرطبی) اسے انداز غو ترجموں اردو مترجمین نے کیّو ہے؛ ہم اپنی بولی ماں کتا واسطے کیو نجے اسے را غو لفظ ''دریا کُرے'' بولاں اور نفرت غا انداز ماں آدمی واسطے وی استعمال کرلیاں اسے گلوں میں اس غو ترجموں ''درتمنّاں'' کیو ہے؛

فَلَآ اَنۡسَابَ بَیۡنَہُمۡ یَوۡمَئِذٍ وَّلَا یَتَسَآءَلُوۡنَ
ور آگے ہے جس غی آڑ ہے مڑ غا تاھنگ ...

قَآئِلُهَا ؕ وَمِنۡ وَّرَآئِهِمۡ بَرۡزَخٌ اِلٰی یَوۡمِ یُبۡعَثُوۡنَ ﴿۱۰۰﴾
جہڑی وہ اپنٹاں منہ تیں کہہ رہیو ہے تے انھاں غے اگے اک برزخ ہے اس دن توڑی (جد) یہ فر اٹھائیا جیں غا (۳۰)
فَاِذَا نُفِخَ فِی الصُّوۡرِ فَلَاۤ اَنۡسَابَ بَیۡنَہُمۡ یَوۡمَئِذٍ
فر جس گہڑی صور ماں پھوکیو جئ غو اس تہاڑے نہ انھاں ماں رشتیداریں ریہنہ غیں
وَّلَا یَتَسَآءَلُوۡنَ ﴿۱۰۱﴾ فَمَنۡ ثَقُلَتۡ مَوَازِیۡنُہٗ فَاُولٰٓئِکَ
تے نہ ویہہ آپس ماں کجھ پچھ سکیں غا؛ فر جنھاں غیں ترکھڑیاں غا پلّا پَہارا ہوجیں غا ویہہ لوک تے
ہُمُ الۡمُفۡلِحُوۡنَ ﴿۱۰۲﴾ وَمَنۡ خَفَّتۡ مَوَازِیۡنُہٗ فَاُولٰٓئِکَ
کامیاب ہونڑ آلا ویں غا؛ اور جس آدمی غی ترکھڑیاں غا پلّا ہولا ہوجیں غا فر یہ تے ویہہ ہی لوک ہیں
الَّذِیۡنَ خَسِرُوۡۤا اَنۡفُسَہُمۡ فِیۡ جَہَنَّمَ خٰلِدُوۡنَ ﴿۱۰۳﴾ تَلۡفَحُ
جنھاں نے آپے اپٹوں آپ نقصان ماں گہلیو ہے ویہہ سدا جہنم ماں ریہنہ غا اگ انھاں غا
وُجُوۡہَہُمُ النَّارُ وَہُمۡ فِیۡہَا کٰلِحُوۡنَ ﴿۱۰۴﴾ اَلَمۡ تَکُنۡ اٰیٰتِیۡ تُتۡلٰی
منہ ناں لوس رہئی وہے غی تے ویہہ اساں دند بشیکتا ویں غا (۳۱) کیوں! میریں آیت تمنّاں پڑھ پڑھ غے نیہنہ
عَلَیۡکُمۡ فَکُنۡتُمۡ بِہَا تُکَذِّبُوۡنَ ﴿۱۰۵﴾ قَالُوۡا رَبَّنَا غَلَبَتۡ عَلَیۡنَا
سنائی جیں تھیں تے تم انھاں ناں چُھوٹھیں کیہنہ تھا؛ ویہہ کیہنہ غا: مھاریا ربّا! مھارا ور مھاری
شِقۡوَتُنَا وَکُنَّا قَوۡمًا ضَآلِّیۡنَ ﴿۱۰۶﴾ رَبَّنَاۤ اَخۡرِجۡنَا مِنۡہَا
بدبختی غا لب آ گئی تے ہم گمراہ لوک تھا؛ ربا! توں ہمنّاں اتوں کڈ دے
فَاِنۡ عُدۡنَا فَاِنَّا ظٰلِمُوۡنَ ﴿۱۰۷﴾ قَالَ اخۡسَـُٔوۡا فِیۡہَا وَلَا
فر جیکدے ہم فر ویہہ ہی کم کراں تاں ہم ظالم واں غا؛ اللہ تعالیٰ فرماوے غو: دِرتمنّاں! اتّے پیا رہو! تے میرے
تُکَلِّمُوۡنِ ﴿۱۰۸﴾ اِنَّہٗ کَانَ فَرِیۡقٌ مِّنۡ عِبَادِیۡ یَقُوۡلُوۡنَ
ناں گل نہ کرو (۳۲) بیشک میرا بنداں ماں کجھ لوک تھا جہڑا دعا کریں ویں تھا: اے مھاریا
رَبَّنَاۤ اٰمَنَّا فَاغۡفِرۡ لَنَا وَارۡحَمۡنَا وَاَنۡتَ خَیۡرُ الرّٰحِمِیۡنَ ﴿۱۰۹﴾
ربا! ہم ایمان لے آیا تے توں ہمنّاں بخش دے تے مھارا ور رحم فرما اور توں سب تیں بدھ رحم کرن آلو ہے

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتّٰى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ

فرتم نّے انھاں غومخول بنالیّو ات توڑی کہ اس کاروبار نے تمناں میری یادہی پہلا چھوڑی اورتم انھاں غی

تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ

ہاسی ہی اڈا تا رہیا ؛ اج میں انھاں ناں انھاں غا صبر غو بدلو دیدتو ہے جے ویہہ ہی

الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾ قٰلَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾

کامیاب ہونڑ آلاّ ہیں (٣٣) اللہ تعالیٰ پچھے غوتم زمین ماں کتناں سال رہیا ؟

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعَادِّينَ ﴿١١٣﴾

ویہہ کیہنہ غا: اک دن یا اک دن تیں وی گہٹ رہیا تھا توں گنن آلاں ناں پچھ لے

قٰلَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾

اللہ تعالیٰ فرماوے غوتم بالکل گہٹ ہی رہیا ہیں افسوس کدے تمناں اس گل غو پتو ہوتو (٣٤)

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

تے کیوں !تم یوہ خیال کریں جے ہم نے تم بے فائدہ پیدا کیا ہیں تے تم نّے مھارے کونّے مڑ غے نیہنہ آنوں

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۖ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ

تے اللہ غی ذات بڑی عالیشان ہے جہڑو سچو بادشاہ ہے اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ عرش

الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ

عظیم غو مالک ہے (٣٥) تے جہڑو اللہ تعالیٰ غے ناںٔ کسے ہور معبود غی عبادت کرے جس غی اس غے کونّے کائے

بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ

دلیل نیہنہ اس غو حساب تے بس اس غا رب کونّے ہی وہے غو بلاشبہ کافر کامیاب

الْكٰفِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَ

نیہنہ ہوسیں تے (اے نبیؐ) تم دعا کرو : ربا توں بخش دے تے رحم فرما ! اور

أَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِينَ ﴿١١٨﴾

توں سب تیں بدھ رحم کرن آلو ہے (٣٦)

منزل ۴

(٣٣) یعنی تم آپ تے کفر شرک تے گمراہی ماں ڈبیا وا تھا ہی سگوں جد میرا نیک بندا دعا منگیں ویں تھا تے توبہ استغفار کریں تھا تم انھاں غی ہاسی تے مخول بنا لیں ویں تھا۔ بلکہ اس شغل ماں تے تم اسرا مغرور تے مست ہو گیا تھا کہ تمناں میری یاد غی بھل ہی نیہنہ لگے تھی اس کاروبار نے تمنا میری یادہی بسار چھوڑی تھی فراج یہ عاجزیں کا نہہ واسطے کریں۔ اج تے بس ویہہ ایمان آلاّ ہی کامیاب وہیں غا جھاں غوتم مخول بناویں تے ہاسی اڈانویں ویں تھا اج انھاں ناں اس ظلم ور صبر کرن غو ہوں پورو بدلو دیوں غو۔

(٣٤) مشرک دنیا ماں عذاب واسطے کاہلی کریں، کہڑی کہڑی کیہنہ جے یوہ عذاب کد آوے غو قیامت غے تہاڑے اللہ پچھے غو دسو اس عذاب غا آنڑ ماں کتھوں اک چرلگو۔ تے تم دنیا ماں کتناں سال رہیا۔ اس ویلّے انھاں ناں آخرت غو عذاب تکتاں دنیا غی ساری زندگی اک تہاڑی یا اس تیں وی کہٹ سہئی وہے غی اور عرض کریں غا جے یوہ تے مھارو خیال ہے ربّا! توں گنتی کرن آلاں فرشتاں ناں ہی پچھ لئے اللہ فرماوے غو جے واقعہ ہی تم دنیا ماں بہت کہٹ رہیا ہیں کیوں جے آخرت غا مقابلہ ماں دنیا غی زندگی غی حقیقت ہی کے ہے ور افسوس! تم نّے یاہ گل دنیا ماں نیہنہ سمجھی۔

(٣٥) یعنی جہڑا آخرت ناں نیہنہ منتا، آخرت غی جزاء سزاء ور یقین نیہنہ کرتا کیوں! ویہہ یاہ گل سمجھیں جے یاہ کائینات چھڑی کھیڈ تماشہ واسطے پیدا ہوئی ہے تے انسان بے کار ہی پیدا ہووو ہے! کیوں جے دنیا ماں تے نیکی بدی غو کدے پورو پورو نتیجو نکلتو ہی نیہنہ بلکہ کتناں ہی ظالم ظلم کرتا کرتا تے کتناں ہی مظلوم ظلم غا گہراٹ ماں پستا پستا ہی دنیا تیں رخصت ہوجیں فر جہڑا آخرت ناں نہ منّیں ویہہ یاہ ہی سوچیں جے یاہ کائینات بس بے کار کھیڈ تماشو ہے۔ نیہنہ! بالکل نیہنہ! اللہ کسے بیکار کم کرن تیں پاک ہے وہ تے ہے ہی سچّو بادشاہ برحق معبود تے عرش غو مالک ہے فر وہ اپناں نیک بنداں ناں ان غی نیکی غو بدلو کیوں نیہنہ دیسیں! تے نافرماناں بدکاراں ناں کیوں نیہنہ پچھسیں جد کہ دنیا غا نکّا نکّا حاکم وی اپناں فرمانبرداراں ناں انعام تے مخالفت کرن آلاں سرکشاں ناں ضرور سزا دیں۔

(٣٦) سورت پاک چھوئی تے اس گل تیں تھیں "جے۔ انّھاں انھاں صفتاں آلاّ۔ مومن کامیاب ویں غا" ور کیونجے اصل کامیابی آخرت ہی غی کامیابی ہے اس گلوں مکائی اس گل ور جارہئی ہے جے قیامت غے تہاڑے ہر کوئے اپنّی اکھاں ناںٔ تک لئیے غو جے واقعہ ہی مشرک، کافر تے نافرمان لوک بالکل ناکام تے نامراد ہیں۔ جے آخرت غو سدا رہنڑ آلو عذاب انھاں ہی غا حصہ ماں آگیو ہے۔ اس غے ناںٔ ناںٔ نبی پاک ﷺ ناں تے حضرت غے مھاوے ساراں ہی انساناں ناں کامیابی غی اس اچی منزل ور اپڑن واسطے اللہ تعالیٰ کولوں ہی اس غی توفیق تے بخشش منگنڑ غو طریقو وی دسیو جارہیو ہے؛ چھیکڑ غیں ان چار آیتاں غی حدیث شریف ماں بڑی فضیلت آئی ہے۔ تمت سورۃ مومنون۔

سورۃ النور مدنیۃ — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ — رکوعاتها ۹ آیاتها ۶۴

سورت نور مدنی ہے ﴾ شروع اللہ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے ﴿ تے اساں ۶۴ آیت ہیں

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ

(۱) یاہ اک سورت ہے جہڑی ہم نے نازل کی ہے تے ہم نے اس غا حکم فرض کیا ہیں تے ہم نے اس ماں

لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ۝۱ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا

واضحہ آیت نازل کی ہیں تانجے تم نصیحت حاصل کریں ؛ بدکاری کرن آلی کالسری تے بدکاری کرن آلو

كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَّلَا تَاْخُذْكُمْ

مڑد ان دواں بچوں ہر ایکن ناں سو سو دُرّا مارو تے جے تھارو اللہ تعالیٰ ور تے

بِهِمَا رَاْفَةٌ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ

آخرت غا تہاڑا ور ایمان ہے فر اللہ غا دین غا بارہ ماں تمناں انھاں ور

بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ

کوئے ترس نیہنہ آنوں چاہئیے ! تے انھاں ناں سزا دیتے ویلے ایمان آلاں غی اک جماعت

مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝۲ اَلزَّانِيْ لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ

موجود ہونی لوڑیئے (۲) بدکار مڑد تے بس بدکار کالسری یا مشرک عورت ناں ہی

مُشْرِكَةً ۫ وَّالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَآ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ

نکاح کرے اور بدکار کالسری ناں وی زانی مڑد یا مشرک تیں سوا کوئے نکاح نیہنہ کرتو تے موموناں ور

ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ۝۳ وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ

یوہ حرام کر دتو گیو ہے (۳) تے جہڑا لوک پاک دامن کالسریاں ور زناء غی تُہمت لانویں

ثُمَّ لَمْ يَاْتُوْا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوْهُمْ ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً

فر چار گواہ پیش نہ کرسکیں تاں انھاں ناں اسّی دُرا لاؤ !

وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ

تے انھاں غی شہادت کدے وی قبول نہ کرو تے یہ ہی لوک فاسق ہیں (۴)

(۱) آیت نمبر ۳۵ ماں یاہ گل آئی ہے جے ''اللہ تعالیٰ اسماناں غو تے زمین غو نور ہے'' اسے ور سورت پاک غو ناں ''نور'' ہے یاہ سورت پاک مدینہ پاک ماں غزوۂ بنی مصطلق تیں بعد نازل ہوئی ہے۔ کیونجے اس ماں منافقاں غی طرفوں حضرت عائشہ صدیقہؓ ور چُھوٹھی تہمت لانڑ غو ذکر ہے اور منافقاں نے یاہ تہمت یقیناً ۶ھ ماں غزوۂ بنی مصطلق ماں ہی لائی تھی۔ اس سورت پاک ماں کالسریاں غا پڑدا غا تے بے حیائی غی روک غا اسّا احکام بیان ہویا ہیں جتھاں غے ذریعے مومن کالسریاں غی پاکدامنی تے عزت غی حفاظت ہو سکے اسے گلوں حضرت عمرؓ غو یوہ اکھانڑ مشہور ہے جے ''اپنی کالسریاں ناں سورۃ نور پڑھاؤ تے اس غا مسئلہ سمجھاؤ سورت پاک غی پہلی آیت تے گل چھوہنڑ غی اک تمہید ہے جسماں تاکید کر غے فرمایو ہے جے یاہ سورت ہم نے نازل کی ہے تے اس غا حکم ہم نے فرض کیا ہیں لہذا اس ناں غور ناں پڑھو تے اس غا حکماں ور عمل کرو فر آیت دو تیں زناء غی سزا بیان ہوئی ہے فر پہلا رکوع ماں ہی انھاں لوکاں غی سزا غو وی ذکر ہے جہڑا کسے کالسری ور بدکاری غی تہمت لانویں ور چار گواہ پیش نہ کرسکیں فر اپنی ٹبری ور بدکاری غی تہمت لانڑ غو ذکر کرتاں اس غو حکم بیان ہوو وہے۔ اس تیں بعد دو رکوع ماں حضرت عائشہ صدیقہؓ غی پاکدامنی تے منافقاں غا چُھوٹھا ہونڑ غو ذکر ہے۔ فر پورا اک رکوع ماں پڑدا غا تے نظر نیویں رکھنڑ غا تے کسے غا گھر ماں اجازت لے غے آنڑ غا ویہہ احکام بیان ہویا ہیں جتھاں غے ذریعے بے حیائی تے بدکاری غو ہر اک بوؤ تے ہر اک رستو بند کرنڑ غی جاچ دسی گئی ہے. فر ترے رکوع ماں اللہ تعالیٰ غا نور ہدایت تے اس غی قدرت غو ذکر فرما غے اجازت لے غے اندر آنڑ غا کجھ ہور حکم بیان ہویا ہیں تے چھیکڑ رحمت عالم ﷺ غی مبارک مجلس غا کجھ خاص ادب دسیا گیا ہیں۔ اسے ور سورت پاک کھنڈے آ لگے۔

(۲) سورت پاک تے ہر اک اللہ تعالیٰ نے ہی نازل فرمائی ہے تے ہر ایکنڑ سورت ماں جہڑا حکم بیان ہویا ہیں انھاں ور عمل وی فرض ہے۔ ور اس سورت پاک ماں کیونجے مچ اہم حکم ہیں اس گلوں دلاں ماں انھاں غی اہمیت بسالنڑ واسطے تے تاکید کرن واسطے سورت پاک اس را شروع کی ہے جے یاہ سورت ''ہم نے'' نازل کی ہے تے اس غا حکم ''ہم نے'' فرض کیا ہیں فر فرمایو جے اس غا حکم ہیں وی صاف صاف تے واضحہ ؛ جتھاں غا سمجھن ماں کسے را غی اوکھت وی نیہنہ ! فر بدکاری غو حکم بیان فرمایو تے یوہ حکم وی شراب غا حکم ہاروں تدریج ناں نازل فرمایو کیونجے جہالت غا دور ماں بدکاری غو وی عام رواج تھو اس گلوں شراب غا حکم ہاروں ہی بدکاری غا احکام وی تدریج ناں ہلّیں ہلّیں نازل ہووا ہیں پہلو حکم سورت نساء آیت ۱۵ ماں یوہ نازل ہویو تھو جے جد چار شہادتیاں غی شہادت ناں یاہ گل ثابت ہو جئے فر اسیں کالسریاں ناں گھراں ماں بند کر غے رکھو اس تیں بعد دوجا دور غو یوہ حکم ہے جسماں بدکاری ثابت ہو جانڑ ور سو دُرّہ (کوڑا) مارنڑ غو حکم دتو جا رہیو ہے۔ فر رحمت عالم ﷺ نے اس سزا واسطے وی وضاحت فرمائی جے یاہ سو دُرّہ مارنڑ غی سزا انھاں بدکار مڑداں تے کالسریاں غی ہے جتھاں نے اجوں نکاح نہ کیو وہے تے جہڑا نکاح کرنڑ تیں بعد وی اسی بدکاری کریں تے حلال ناں چھوڑ غے حرام ور ہمڑیں انھاں غی سزا یاہ بیان فرمائی جے بدکاری غا ثبوت تیں بعد اساں بدکاراں ناں پتھر مار مار غے مار چھوڑو؛ اس ناں 'رجم' کرنوں یا سنگسار کرنوں کہیو جئے۔ رحمت عالم ﷺ غا مبارک زمانہ ماں اس ور دو واری عمل ہوو وتھو فر صحابہ کرامؓ غا زمانہ ماں وی اس ور عمل ہوتو رہیو تے ساری امت غو اس ور اتفاق ہے۔ فر اللہ تعالیٰ اس حکم غا بارہ ماں ہور تاکید فرماوے جے جہڑو اللہ تعالیٰ ناں تے آخرت غا تہاڑا ناں منّیں اس واسطے اللہ غا ان حکماں ماں نرمی کرنی جائز نیہنہ۔ یعنی نہ تے کسے ور ترس کر غے اس ناں ہولی سزا دین غو فیصلو کرو تے نہ قرآن غا خدائی قانون ناں کسے جاہلی قانون ناں بٹاؤ! تے نہ شریعت غا دسیا وا طریقہ تیں ہٹ غے بالکل ہلّیں ہلّیں دُرّا مارو! امام رازیؒ نے اس آیت غی تفسیر کرتاں لکھیو ہے جے ''فی دین اللہ'' (اللہ غا دین ماں) غو لفظ کہہ

غے یاہ گل سمجھائی جارہئی ہے جے اللہ غو دین تے نرم ہی نرم اور رحمت ہی رحمت ہے تے اس غا دین ماں جداک گل ضروری ہے فرکسے ورترس کرن غو کے مطلب ! (تفسیر کبیر) آخر ماں یاہ سزا دین غو طریقو دسیو جے یاہ سزا چھپ لُک غے اوتے اوتے نیہنہ دینی بلکہ کھلاٗ مدان ماں جت ایمان آلاٗں غو اک بڑو مجموں وہے تانجے دوجاں ناں وی اس غے ذریعے نصیحت تے عبرت وہے تے آئندہ کدے کوئے اس جرم غی ہمت نہ کر سکے۔

(۳) بدکاری غی سزا بیان فرمانے غے ہُنٗ اس کم غو چج پہیڑو تے گندو ہونٗوں بیان فرمایو جارہیو ہے۔ جے جس نا بدکاری غی عادت ہو جئے فروہ اس تیں توبہ وی نہ کرے تاں اسو مڑ دیا اسی کاٗسری مسلماناں غا سچا معاشرہ غے لائق نیہنہ رہتا. اساں بدکاراں غو نکاح یا تے اپنٗا جسا کسے بدکار ناٗں وہے یا کسے مشرک ناٗں ! تے جہڑا اسا پہیڑا کم تیں باز نہ آویں نہ توبہ کریں ویہہ نیکو کاراں موموناں واسطے تے بالکل حرام ہیں ؛ جہڑا سچا دل ناٗں توبہ کرلیں تے اپنٗوں حال ٹھیک کرلیں انھاں واسطے یاہ گل نیہنہ ! کیوں جے فرتے ویہہ نیکو کار بن جئیں غا ور آیت ماں بدکاراں غا نکاح غو حکم نیہنہ بیان ہو رہیو بلکہ انھاں غی گندی عادت غو بیان ہو رہیو ہے جے اسا گندا اپنٗاں جساں گنداں ناں ہی لوڑیں۔ آیت غی تفسیر ہور وی کئیں طرح کی گئی ہے ور جمہور مفسراں نے اسے را تفسیر کی ہے تے حدیث شریف ماں صحیح سند ناٗں اس آیت غو جہڑو شان نزول بیان ہووو ہے جے '' حضرت مرثدؓ غو جاہلیت غا زمانہ ماں کسے کاٗسری ناٗں تعلق تھو انھاں نے اسلام قبول کرن تیں بعد رحمت عالم ﷺ کونٗوں اس ناٗں نکاح کرن غی اجازت منگی تھی جس ور حضرت نے فرمایو تھو جے بدکار کاٗسری ناٗں تے بدکار مڑد ہی نکاح کرے اس گلوں تم اس ناٗں نکاح نہ کرو'' (ابوداوود، مسند احمد) اس شان نزول تیں وی یاہی تفسیر ثابت وہے۔

(۴) اسلام نے بدکاری ناں سب تیں بڑو جرم منیوں ہے اسے گلوں اس غی سزا وی خطرناک رکھی ہے ور اسلام اس قانون غو کسے ناں ناجائز فائدو وی نیہنہ لینٗ دیتو جے لوک ھُٹ مٹ ہی شک شبہ ور اک دوجا ناں سزا دواتا تے بدنام کرتا پھریں تے نہ اس غی اجازت دیئے جے لوک ایہنویں کہینویں اسی گلاں غو پرچار کرتا پھریں کیوں جے گل جتنی اگے بدھے غی اتنٗوں ہی لوکاں غو ہور بدی غو ذہن بنتو جئے غو اس گلوں سخت سزا غے ناٗلو ناٗں جرم غا ثبوت واسطے وی سخت قانون رکھیو ہے جے چار عاقل بالغ دیندار مڑد اپنی انکھیں ڈٹھی صاف صاف بدکاری غی گواہی دئیں۔ تے جہڑو اسے را کسے ور زناء غی تہمت لا مارے فر چار گواہ پیش نہ کر سکے اس ناں اسی کوڑاں غی سزا دتی جئے ناٗلے ہمیشہ واسطے اسا شخص غا غیر معتبر ہونٗ غو اعلان کر دتو جئے کہ ہُنٗ کدے کسے معاملہ ماں اس غی گواہی معتبر نیہنہ ہوسیں یوہ ہی نیہنہ بلکہ جیکدے ترے عاقل بالغ دیندار مڑد وی کسے ور زناء غو الزام لانویں فر صاف صاف گواہی وی دیں ور جد چوتھو شہادتی پیش نہ کر سکیں تاں انھاں تریہاں واسطے وی یوہ ہی حکم ہے جے انھاں ناں اَسّی اَسّی کوڑا ماریا جئیں تے اگے کدے انھاں غی گواہی قبول نہ کی جئے۔

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللّٰهَ

ور ویہہ لوک جہڑا اس توں بعد توبہ کرلیں ناٗلے اپنٗاں آپ ناں دُرست کرلیں تے یقیناً اللہ تعالیٰ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن

بہت بخشن آلو چج مہربان ہے (۵) تے جہڑا لوک اپنٗی بیویاں ور بدکاری غی تُہمت لانویں اور انھاں کونٗے

لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ

اپنٗاں توں سواء کوئے وی گواہ نہ وہے فر اساں لوکاں بچوں ہر ایکنٗ غی گواہی یاہ ہے جے (پہلاں) وہ

شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝ وَالْخَامِسَةُ

چار واری اللہ غی قسم کر غے کہہ جے وہ بالکل سچو ہے ؛ تے پنجمیں واری یاہ (کہہ)

أَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ إِن كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝

جے اس ور اللہ غی لعنت وہے جیکدے وہ جُھوٹھو وہے ؛

وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَن تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ

تے عورت تیں سزا اس را ٹلٗ جئے غی کہ واہ (پہلاں) چار واری اللہ غی قسم کر غے

بِاللّٰهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ۝ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ

کہہ جے یوہ شخص بالکل جُھوٹھو ہے ؛ تے پنجمیں واری اس را (کہہ) جے اس عورت ور اللہ غو

اللّٰهِ عَلَيْهَا إِن كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ وَلَوْلَا فَضْلُ

غضب نازل وہے جیکدے یوہ شخص سچو وہے ؛ تے جیکدے تھاراور اللہ غو

اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ۝ ع

فضل تے اس غی رحمت نہ ہوتی (تاں تم پریشانی ماں پے جاتا) تے بیشک اللہ توبہ قبول کرن آلٗو ، حکمت آلٗو ہے (٦)

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ لَا

بیشک جہڑا لوک بڑو بہتان بنٗا لیا ہیں واہ تھارا ہی بچ غی اک جماعت ہے تم اس گل ناں

تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ

اپنٗے واسطے مندی نہ سمجھو بلکہ یاہ تھارے واسطے چنگی ہے تے ان بچوں ہر اک شخص واسطے

(۵) ایمان آلاٗں ور زناء غی تہمت لانٗ آلاٗں واسطے اپر ترے سزا بیان ہوئیں تھیں (۱) انھاں ناں اسی کوڑا ماریا جئیں۔ (۲) اگے کدے انھاں غی شہادت قبول نہ کی جئے۔ (۳) تے یہ لوک گنا ہگار فاسق ہیں۔ پہلی سزا تے توبہ کرن ناٗں اور جس ور الزام لایو ہے اس کونٗوں معافی منگ غے اپنٗوں حال ٹھیک کرن ناٗں معاف نیہنہ ہوتی اس ور امت غو اتفاق ہے بلکہ معاملو جس کہڑی اسلامی عدالت ماں پج جئے غو فر اسی کوڑاں غی سزا ضرور دتی جئے غی. تے تیجی گل غا بارہ ماں وی امت غو اتفاق ہے جے جہڑو آدمی اسی غلطی کر غے فر سچا دل ناٗں توبہ کر لئے غو وہ فر گناہگار نیہنہ رہسیں. ور کوڑا لگنٗ تیں بعد توبہ کرلینٗ ناٗں آئندہ واسطے اس غی گواہی معتبر وہے غی یا نیہنہ اس بارہ ماں اختلاف ہے جمہور علماء غو تے یوہ خیال ہے جے جد وہ سچا دل ناٗں توبہ کر غے اپنٗوں حال ٹھیک

کر لئے غوفرا گے وہ جدکدے کسے معاملہ ماں گواہی دیئے غواس غی گواہی قبول کی جئے غی ورمھا را حنفی فقہاء فر ماویں جے توبہ ناں بس اس غو گناہ معاف وہے غو تے وہ گناہ گار نیہنہ رہ سیں وراس غی گواہی کدے وی معتبر نیہنہ ہوسیں ۔

(٦) کسے عام کاںسری غا بارہ ماں تے بدکاری غی تہمت غو یوہ قانون بیان ہوو وتھو جے جچر توڑی باندے با چھڑتکن آلا چار گواہ نہ ویں اچر توڑی منہ بند رکھو نیہنہ تے اسی کوڑاں غی سزا واسطے تیار رہو! یاہ گل عام کاںسری ماں تے برداشت کی جا سکے .ور اپنٹی گھر آلی غی گل اسی نیہنہ ! یاہی گل کجھ صحابہ کرامؓ غا ذہن ماں وی آئی تھی . بلکہ حضرت سعد بن عبادہؓ نے تے یاہی گل رحمت عالم ﷺ اگے عرض کر دتی تھی ۔ جے حضرت ! جد ہوں اپنٹی گھر آلی ناں کسے ناں تکوں غو فر میری غیرت کدا اجازت دئے غی جے ہوں ہور ترے بنداں ناں اس ور گواہ بناؤں فر جچر توڑی ہوں گواہ بنا تو اچر توڑی تے وہ اپٹو کم کر غے نس وی جئے غو . تے اس تیں بعد جے کدے ہوں اس غی شکایت کروں غو اور میرے کوۓ چار گواہ نیہنہ ہوسیں تاں مناں اُسّی کوڑا ماریا جئیں غا ، حضرت سعد بن عبادہؓ ہاروں ہی حضرت عاصم بن عدیؓ نے وی یاہی مشکل نبی اکرم ﷺ اگے عرض کی تھی خیر ! یاہ تے انھاں غا اندازہ ور خطرہ آلی گل تھی ور کجھ دناں ماں ہی دو صحابہ کرامؓ حضرت ہلال بن امیہؓ تے حضرت عویمرؓ غا اپنٹاں گھراں ماں یاہی گل پیش آ گئی اس ور اللہ تعالیٰ نے اپنٹاں بنداں ور فضل فرما غے ٹبریاں غا بارہ ماں یوہ دوجو حکم نازل فرمایو اس حکم ناں اج ''لِعان'' کہیو جئے کہ جد کوئی اپنٹی گھر آلی ور زناء غی تہمت لاوے یا اس غا بچہ ناں کہہ جے یوہ میرو نیہنہ بلکہ حرام غو ہے فر وہ اسلامی عدالت ماں اپنٹی شکایت لے آوے تے پہلاں اس ناں کہیو جئے غو جے توں اپنٹاں دعوہ ور ترے ہور گواہ لیا فر جیکدے وہ زناء غا قانون غے مطابق گواہ پیش کر دئے تاں اس غی گھر آلی ور زناء غی حد 'رجم' لگ جئے غی ور جیکدے اس کوۓ گواہ نہ ویں تاں وہ چار واری قسم کرے غو جے ہوں اس گل ماں سچو ہوں تے پنجمی واری اس ناں آخرت غا عذاب تیں ڈرا دیکہا غے کہیو جئے غو جے ہُنٰ اس را کہو جے جیکدے ہوں چھوٹھو واؤں تاں میرے اپر خدا غی لعنت وہے ۔ اس تیں بعد اس غی ٹبری ناں وی چار واری قسم کرائی جئے واہ قسم کر غے کہہ جے یوہ چھوٹھو الزام لاوے لگو تے پنجمی واری قسم کرے کہ جے یوہ سچو وہے تاں میرے اپر خدا غو قہر نازل وہے ۔ جیکدے دوئے اس را قسم کر لئیں تاں نہ خاوند ور تہمت غی سزا اُسّی کوڑا لگے غی تے نہ ٹبری ور رجم غی سزا آوے غی ۔ فر جے اُتے ہی خاوند طلاق دے چھوڑے تاں طلاق ہو جئے غی نیہنہ تے اتے ہی عدالت انھاں ماں جدائی کرا چھوڑے غی اس را دنیا غی سزا تے دواں وروں ہٹ جئے غی ور آخرت ماں اللہ تعالیٰ اپنٹاں حکم غے مطابق گناہگارناں سزا دئے غو ۔ رحمت عالم ﷺ نے وی اس حکم غے مطابق حضرت ہلالؓ تے انھاں غی گھر آلی غے بشکار اور حضرت عویمرؓ تے انھاں غی گھر آلی غے بشکار لعان کرا چھوڑیو تھو (بخاری ، مسلم ، وغیرہ)

(۷) بدکاری تے بدکاری غی تہمت غی سزا بیان کرن تیں بعد ہُنٰ ایمان آلاں ناں ان گلاں تیں بچ دور رہنٰ تے احتیاط کرن اور آپس ماں اک دوجا غا بارہ ماں چنگو خیال رکھنٰ غی ہدایت دتی جا رہئی ہے ور یہ ساریں گل اک قصہ غو ذکر کر غے بیان کی جا رہئی ہیں جہڑو نبی پاک ﷺ غا مبارک زمانہ ماں پیش آیو تھو جس ناں ''افک'' غو قصو کہیو جئے ۔ گل یاہ ہوئی جے ۶ ھ ماں رحمت عالم ﷺ ''غزوہ بنی مصطق'' ناں غی اک جنگ واسطے مدینہ تیں باہر تشریف لے گیا حضرت غے ناں مائی عائشہ صدیقہؓ وی تھیں اس جنگ تیں واپس مدینہ در مڑتاں قافلہ نے اک جگہ لاہنٹی کی ۔ جت حضرت عائشہ صدیقہؓ پشاب پھرن واسطے ذری دراڈے گئیں جت اتفاق ناں انھاں غا گاٹا غو ہار (گانی) ٹٹ غے ٹہے گیو ویہہ اس غا منکا چنٰن لگ گئیں جت ذری چر لگ گیو ۔ اُتوّ اں قافلہ غا چلنٰ غو ویلو ہو گیو اس ویلے پڑدہ غو حکم نازل ہو گیو تھو حضرت

مِنْهُمْ مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ

اتنوں ہی گناہ ہے جتنوں اس نے اس ماں حصو لیّو ؛ تے جس آدمی نے انھاں بچوں اس غو بڑو پہار چکیو ہے

مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ لَّوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ

اس واسطے بہت بڑو عذاب ہے (۷) جسویلے تم نے یاہ گل سنی اسویلے مسلمان مڑداں

الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَا إِفْكٌ

تے مسلمان کاںسریاں نے آپس ماں نیک گمان کیوں نیہنہ کیّو تے اس را کیوں نیہنہ کہیو : جے یوہ تے

مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَّوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ ۚ فَإِذْ لَمْ

کھلّم کھلو بہتان ہے ؛ ویہہ لوک اس ور چار گواہ کیوں نیہنہ لیایا تے جد یہ لوک

يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾

گواہ نیہنہ پیش کر سکیا فر خدا غے نزدیک یہ ہی چھوٹھا ہیں (۸)

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

تے جیکدے دنیا اور آخرت ماں تھارا ور اللہ تعالیٰ غو فضل تے اس غی مہربانی نہ وہے آ ؛

لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ

تاں جس گل غا چرچا ماں تم پے گیا تھا اس غی وجہ تیں تھارا ور بہت بڑو عذاب آ جاتو ؛ جسویلے

تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا

تم اپنٹی زباناں ناں اس غو اک دوجا اگے ذکر کر رہیا تھا ؛ تے تم اپنٹاں منہ تیں واہ گل کہہ رہیا تھا جس غو

لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ

تمناں کجھ پتو ہی نیہنہ تھو اور تم اس ناں نکّی جئی گل سمجھ رہیا تھا حالانکہ یاہ اللہ غے نزدیک بڑی

اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَا

پہاری گل تھی (۹) تے جسویلے تم نے یاہ گل سنی فر کیوں نیہنہ کہیو : جے ہم ناں اسی گل

أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبْحَانَكَ هَٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

کہنٹی نیہنہ سوھبتی ؛ سبحان اللہ !! یوہ تے بہت بڑو بہتان ہے

عائشہ صدیقہؓ واسطے اونٹھ ور اک ڈولی جئی بنّی جئے تھی جسناں ہودج کیہنہ۔ اس ور پڑدہ واسطے چھپروسٹ دتو جئے تھو جس ویلے قافلوٹرن لگو صحابہ کرامؓ نے اس ڈولی ور چھپرو پیوو تکیو ویہہ سمجھیا جے حضرت عائشہ صدیقہؓ اسے ماں ہیں کیوں جے انھاں غو وجود بالکل ہولو تھو اس را صحابہ کرامؓ نے وہ ہودج اونٹھ ور بن چھوڑیو تے قافلوٹر پیو۔ مائی صاحبہ جس گھڑی واپس آئیں تے یاہ گل سوچ غے اُتے بیس رئیں جے جسو یلے قافلہ آلاں ناں میرو پتو لگے غو ویہہ متاں اِتے لوڑن آویں غا انھاں غی اکھ لگ گئی۔ اک صحابی حضرت صفوان بن معطل سلمیؓ نبی پاک ﷺ نے اس گلوں پچھے چھوڑیا وا تھا جے ٹھٹھی پئی چیز چا تا لیا نویں سویلے غی سلوء ہوتاں ہی ویہہ وی پچھے تیں ات پج آیا انھاں نے جس گھڑی اک بندو سوتاں تکیو غور کرن لگا جے یوہ کون ہے؟ انھاں نے پڑدہ غا حکم تیں پہلاں حضرت مائی عائشہؓ تکیں تھیں اس کر غے ویہہ پشان گیا تے انھاں نے سمجھ لیو کہ قافلو غلطی ناں انھاں ناں ات چھوڑ غے ٹر گیو ہے اس ور افسوس ناں انھاں نے ﴿اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ﴾ پڑھی یاہ اواز سن غے حضرت عائشہ صدیقہؓ جاگ گئیں. اٹھتاں ہی چھپرو پاہیٹ غے پڑدو کر لیو۔ حضرت صفوانؓ نے کائے گل نیہنہ کی بلکہ اونٹھ انھاں غے اگے بساں چھوڑیو جس ور حضرت عائشہؓ پڑدہ ناں سوار ہو گئیں تے ویہہ نکیل نوڑ غے ٹر پیا دو پہر ویلے ویہہ وی قافلہ ناں رل گیا تے لوکاں ناں اسے ویلے حضرت عائشہ صدیقہؓ غا قافلہ تیں پچھے رہن غو پتو لگو ایمان آلاں واسطے یاہ کوئے انڑ ہونی یا تعجب آلی گل نیہنہ تھی ور نبی پاک ﷺ غو پکو دشمن منافقاں غو سردار عبداللہ بن ابی تے ہمیشاں تاڑ ماں رہ تھو اس ناں مسلماناں ناں بدنام کرن واسطے یاہ زبردست گل ہتھ آ گئی اس نے خوب لوڑ مرچیں لا غے یاہ گل بوئے بوئے پہچانی شروع کی ات توڑی کہ منافقاں تیں علاوہ ترے پکا ایمان آلا بندا اپنی سادگی غی وجہ تیں اس غی گلاں ماں آ گیا۔ رحمت عالم ﷺ تے صحابہ کرامؓ انھاں گلاں تیں سخت دکھیا ہووا خاص کر غے جس گھڑی مائی عائشہؓ ناں اس تہمت غو پتو لگو انھاں غی اکھاں تیں اُتھرو واں غا چھم لگ گیا حالانکہ حضرت عائشہؓ غی سہلڑیاں تیں علاوہ انھاں غی سوکناں نے وی انھاں غا حق ماں گواہی دتی جے ویہہ مچ نیک ہیں ور انھاں غو دکھ بدھتو ہی جارہیو تھو چھیکڑ ترے یہہ (٣٠) تہاڑاں تیں بعد اللہ نے سورہ نور ماں یہ پورا دو رکوع نازل فرما غے حضرت عائشہؓ غی نیکوکاری تے پاکدامنی بیان کی ناں ہی ایمان آلاں ناں منافقاں غی چالاں تیں ہشیار رہن غی مَت دتی ﴿اِفْكٌ﴾ کہیو جئے کسے سدی گل ناں پٹھی کر غے کوئے بہت بڑو کوڑ مارنوں۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جے یہ لوک جہڑا کوڑ مکوڑ یوہ بڑو بہتان بنا لیا ہیں یہ کوئے باہر غا مشرک یا یہودی نیہنہ بلکہ یہ تھارے اندر رہن آلا ناں غا مسلمان منافق ہیں؛ ور تم غم وی نہ کرو تے اس ناں پہیڑو وی نہ سمجھو اس ماں وی تھارے واسطے بہتری ہے اس قصہ غی وجہ تیں ہی تے حضرت عائشہؓ طاہرہؓ غی قرآن ماں تعریف آئی ہے۔ انھاں غی پاک دامنی ماں یہ دس آیت نازل ہوئی ہیں فر مسلماناں ناں اسا موقع واسطے اللہ غی طرفوں ہدایت نصیب ہو گئی ہے۔ ہاں! اس ماں جس نے جتنوں حصو لیو اس واسطے اتنوں ہی گناہ لکھیو گیو ہے تے جس نے یوہ طوفان بنانڑ غو اصل پلان بنایو یعنی عبداللہ ابن ابی منافق اس واسطے تے جہنم غو بہت بڑو عذاب ہے۔

(٨) یعنی ایمان آلاں غا خیالات اپناں ایمانی پہائیاں غا بارہ ماں سدا چنگا تے خیر ہی غا ہونا ں چاہئے جے ویہہ جد وی اپناں ایمانی پہائیاں غا بارہ ماں کائے اسی گل سنیں تے چڑ توڑی چار شہادتیاں غی شہادت ناں گل ثابت نہ وہے فٹ کہہ دیں جے یوہ تے بہت بڑو کوڑ بلکہ پھو ہڑ تے طوفان ہے، فر اللہ تعالیٰ فرماوے جے جن لوکاں نے یوہ کوڑ ماریو تھو تے چھوٹھو بہتان بنایو تھو ویہہ اس ور قانون غے مطابق چار گواہ کیوں نیہنہ لیا یا۔ بس جد ویہہ چار گواہ نیہنہ لیا سکیا بلکہ گواہ تے انھاں کونے اک وی نیہنہ فر ویہہ اللہ غے نزدیک چھوٹھا ہیں؛ ان آیتاں غا نازل ہونڑ تیں بعد

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُوْدُوْا لِمِثْلِهٖٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ

اللہ تعالیٰ تمناں نصیحت کرے جے تم دبارہ اسی گل کدے وی نہ کریو جیکر تم مومن ہیں!

وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ

تے اللہ تمناں حکم کھول کھول غے سناوے تے اللہ سب کجھ جانڑ آلو، حکمت آلو ہے (١٠) بیشک جہڑا لوک

يُحِبُّوْنَ اَنْ تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَهُمْ

پسند کریں جے ایمان آلاں ماں بے حیائی غی گل غو چرچو وہے انھاں واسطے دنیا تے آخرت (دواں) ماں

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۭ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ

درد ناک عذاب ہے ؛ تے اللہ تعالیٰ جانڑے تے تم نیہنہ

لَا تَعْلَمُوْنَ ۝ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ

جانڑتا (١١) تے جیکدے تھارا ور اللہ تعالیٰ غو فضل اور اس غی مہربانی نہ ہوتی (تاں تھارا ور عذاب آ جاتو)

وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا

تے یاہ گل جے اللہ تعالیٰ مچ شفقت کرن آلو بڑو مہربان ہے (١٢) اے ایمان آلیو! تم شیطان غا

خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ وَمَنْ يَّتَّبِعْ خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ

کھرا ور نہ چلو! تے جہڑو شیطان غا کھرا ور چلے غو فر شیطان تے یقیناً

يَاْمُرُ بِالْفَحْشَاۗءِ وَالْمُنْكَرِ ۭ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

بے حیائی غی گلاں نالے پہیڑاں کماں ہی غو حکم کرے غو تے جیکدے تھارا ور اللہ تعالیٰ غو فضل

وَرَحْمَتُهٗ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ

تے اس غی رحمت نہ وہے آ، تاں تھارا بچوں کدے کوئے پاک نیہنہ ہو سکے تھو ور اللہ تعالیٰ

يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝ وَلَا يَاْتَلِ

جس ناں چاہوے پاک کر دئے تے اللہ تعالیٰ خوب سنن آلو جانڑ آلو ہے (١٣) تے تھارا بچوں

اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا اُولِي الْقُرْبٰى

جہڑا بڑا درجہ آلا تے گنجائش آلا ہیں ویہہ یاہ قسم نہ کر لیں جے ویہہ رشتیداراں تے مسکیناں

وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖ وَلْيَعْفُوْا

اوراللہ غارستہ ماں ہجرت کرن آلاں ناں کجھ خرچو پترو نیہنہ دے سیں انھاں ناں معاف کردیئوں چاہیئے

وَلْيَصْفَحُوْا ۭ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ

تے اوجانی کرچھوڑنی چاہیئے ؛ کیوں! تم یاہ گل پسند نیہنہ کرتا جے اللہ تعالیٰ تھاری بخشش کرئے تے اللہ

غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ

بہت بخشش آلو مچ مہربان ہے (۱۴) بیشک جھڑا لوک پاک دامن (برائی تیں)

الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ لُعِنُوْا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۠

بے خبر مومن کالسریاں ور برائی غی تہمت لانویں انھاں وردنیا تے آخرت (دواں) ماں لعنت کی گئی ہے

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝ يَّوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ

تے انھاں ناں بہت بڑو عذاب وہے غو ؛ جس تہاڑے انھاں غیں زبان

وَاَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝

تے انھاں غا ہتھ اور انھاں غا پیر انھاں غے خلاف گواہی دیں غا جو کجھ کہ ویہہ کریں تھا ؛

يَوْمَىِٕذٍ يُّوَفِّيْهِمُ اللّٰهُ دِيْنَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ

اس تہاڑے اللہ انھاں ناں انھاں غو پورو پورو تے ٹھیک ٹھیک بدلو دے غو تے انھاں ناں پتو لگ جئے غو

اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ ۝ اَلْخَبِيْثٰتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ

جے اللہ ہی برحق تے وہ ہی (ہرگل ناں) ظاہر کردینٔ آلو ہے (۱۵) گندیں کالسریں تے گنداں مڑداں

وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثٰتِ ۚ وَالطَّيِّبٰتُ لِلطَّيِّبِيْنَ

واسطے ہیں تے گندا مڑد گندیں کالسریاں واسطے ہیں اور پاک کالسریں پاک مڑداں واسطے ہیں

وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبٰتِ ۚ اُولٰۗىِٕكَ مُبَرَّءُوْنَ مِمَّا

تے پاک مڑد پاک کالسریاں واسطے ہیں یہ (پاک لوک) انھاں گلاں تیں بری ہیں جھڑیں

يَقُوْلُوْنَ ۭ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝ ع ۹

ویہہ کہہ رہیا ہیں انھاں واسطے بخشش تے عزت غی روزی ہے (۱۶)

رحمت عالم ﷺ نے انھاں تر یہاں ایمان آلاں ور تے تہمت غی سزا اَسّی کوڑا لا غے ویہہ گناہ تیں پاک فرما چھوڑیا ور منافقاں ناں کوئے سزا نیہنہ دتی کیونجے ویہہ پلیت جہنم ماں ہی ساری سزا پھکتیں غا ؛ انھاں آیتاں ہی غی وجہ تیں ساری امت غو اس گل ور اتفاق ہے جے جھڑو وی شخص یا فرقو مسلماناں غی روحانی ماں رحمت عالم ﷺ غی بیوی سیدہ عائشہ صدیقہ طاہرہ مطہرہؓ غا بارہ ماں اس راغی بے ادبی آلی کائے وی گل کہہ یا لکھے یا اس راغو خیال رکھتو وہے وہ پکو کافر ہے کیونجے وہ تے فر قرآن غو منکر ہو جئے غو۔

(۹) ایمان آلاں ناں کہیو جار ہیو ہے جنھاں نے اپنٔی سادگی غی وجہ تیں منافقاں غی گل ماں گل جوڑلی تھی جے تم اس گل ناں ہولی سمجھیں تھا حالانکہ یاہ اللہ غے نزدیک بہت بڑی تھی یاہ تے اسی گل تھی کہ جیکدے تھارے اپر خدا غو فضل نہ ہوتو تاں اس غو قہر نازل ہو جاتو فر تمناں توبہ غو موقعو وی نہ لبھتو۔

(۱۰) اللہ تعالیٰ اپنٔاں بنداں ناں فر نصیحت فرماوے تے اپنٔی آیت کھول کھول غے بیان فرماوے جے اگے کدے اسی غلطی نہ کریو رحمت عالم ﷺ غا گھر غا بارہ ماں تے اسی گل کسے غا خیال ماں وی نیہنہ آنٔی چاہیئے فر زبان ور آنٔی کس را جائز ہو سکے!! ایمان غو تقاضو تے یوہ تھو کہ ایمان آلاں نے جسی یاہ گل سنی تھی ویہہ فٹ بول پیتا جے ہم اپنٔاں منہ تیں اسی گل نیہنہ کہہ سکتا یوہ تے بہت بڑو بہتان ہے۔

(۱۱) اشارو انھاں منافقاں در ہے جھڑا رات تہاڑی بے حیائی غیں گندیں گل تے الزام بہتان غا قصہ ایمان آلاں ماں کر غے انھاں غا معاشرہ ناں خراب تے بدنام کرن غی کوشش کرتا ریہنہ تھا فرمایو یہ اللہ تعالیٰ تیں بسریا وا نیہنہ بلکہ سارا اس غی نظر ماں ہیں وہ اپنٔی حکمت تے قدرت غے مطابق انھاں ناں دنیا تے آخرت ماں دردناک عذاب غو مزو چکھاوے غو نالٔ ہی ایمان آلاں ناں اساں مکاراں تیں ہشیار رہن واسطے فرمایو جار ہیو ہے ؛ اس تیں تم یوہ وی انداز ولا سکیں جے اج ریڈیو. ٹی. وی. اخبار. فلم تے ڈرامہ وغیرہ غے ذریعے بے حیائی غیں گل عام کرن آلا تے ان اداراں ماں بے حیائی غا گندا کم کرن آلا کتنا بڑا مجرم ہیں!! تے انھاں واسطے خدا غو کسو کسو عذاب تیار ہے۔

(۱۲) یعنی یوہ اللہ غو فضل ہی ہے کہ اس نے ایمان آلاں ناں توبہ غی توفیق دتی اور انھاں ور تہمت غی سزا نافذ کر غے ویہہ پاک کر چھوڑیا نیہنہ تے دنیا آخرت ماں خدا غا قہر غا مستحق ہو جاتا ور اللہ نے کرم کیو کیونجے وہ ہے ہی بڑو بخشنہار تے مچ مہربان۔

(۱۳) یعنی منافقاں تے گمراہ لوکاں غی چال ماں آجانٔوں تے انھاں غا سازشی جالٔ ماں پھنس جانٔوں اصل ماں شیطان غا کھرا ور چلنٔوں ہے لہذا ایمان آلاں ناں ہر ویلے ہشیار رہن غی لوڑ ہے جے کوئے ان پہال ہی شیطان غے کڑ نگے نہ چڑ جئے ور انسان شیطان غی چال تیں تے اللہ غا فضل نالٔ ہی بچ سکے اس گلوں اسے کولوں توفیق تے مدد منگنٔ غی لوڑ ہے تے اس قصہ ماں اللہ نے جنھاں موموناں غی حفاظت کی کہ ویہہ منافقاں غی گلاں ماں نیہنہ آیا یوہ وی اللہ ہی غو کرم ہے تے جھڑا ترے ایمان آلا بندا انھاں غی گلاں ماں آ گیا تھا انھاں ناں توبہ غی توفیق وی اللہ غا فضل نالٔ ہی نصیب ہوئی ہے اور یوہ وی اس غو کرم ہے جے اس نے انھاں ور شریعت غی حد نافذ کر غے ویہہ پاک صاف کر چھوڑیا ور نہ جے اس غو فضل نہ ہوتو تاں کسے ناں پاکی نصیب نہ ہوتی اس واسطے اللہ تعالیٰ کولوں ہی اس غو فضل منگنٔ غی لوڑ ہے۔

(۱۴) جھڑا ترے صحابی اپنٔی سادگی غی وجہ تیں منافقاں غی چال ماں آ گیا تھا انھاں ماں اک حضرت مسطحؓ وی تھا یہ حضرت ابوبکرؓ غا میرا پہائی لگیں تھا تے گھروں ذری لسّا ہی تھا حضرت ابوبکر صدیقؓ انھاں غا خرچہ پترا غو خیال رکھیں تھا جد حضرت ابوبکرؓ ناں پتو لگو جے تہمت لانٔ آلاں ماں میرا پہائی وی شامل ہیں تاں مچ دکھ ہووو تے جس گھڑی حضرت عائشہ صدیقہؓ غی پاک دامنی ماں یہ آیت نازل ہو گئیں اس ویلے لہر ماں یاہ قسم کرلی جے ہنٔ ہوں حضرت مسطحؓ غی کدے کوئے مدد نیہنہ کرسوں۔ یاہ گل انسانی جذبہ غا لحاظ نالٔ بالکل ٹھیک تھی ور اللہ ناں حضرت ابوبکر

صدیقؓ غا رتبہ غا لحاظ ناںؔ یاہ گل پسند نیہنہ آئی، انھاں غا اچا رتبہ غو تقاضو سب ناں معاف کرنوں تھو اس ور یاہ آیت نازل ہوئی تے اللہ نے اپنا صدیقؓ ناں مچ پیار ناںؔ سمجھایو جے نکی موٹی خطا تے ہراک تیں ہوتیں رہینہ فر اللہ اپناں بنداں غیں خطاء معاف کر چھوڑے تے کیوں! تم اس گل ناں پسند نیہنہ کرتا جے تم لوکاں ناں معاف کرتا رہینہ تے اللہ تمناں معاف کر دئے، روایتاں ماں آوے جے حضرت ابوبکر صدیقؓ یاہ آیت سنتاں ہی بول پیا جے آہو! آہو! ربا! ہوں یاہ ہی گل چاہوں۔ فر اپنٹی قسم غو کفارو دے غے حضرت مسطحؓ غی پہلاں ہاروں ہی مدد کرن لگ گیا (ابن کثیر وغیرہ)

(۱۵) اپر آیت ۴، ۵ ماں پاکدامن کالٓسر یاں ور بدکاری غی تہمت لانؔ آلاں غی یاہ سزا بیان ہوئی تھی جے جیکدے ویہہ چار گواہ پیش نہ کر سکیں تاں انھاں ناں اسی کوڑاں غی سزا دیو ور اس تیں بعد جے یہ لوک توبہ کر لیں تاں اللہ تعالیٰ انھاں غا گناہ معاف فرما دیئے ہُنؔ ان لوکاں ناں آخرت غا حساب کتاب تے محشر غو نقشو چھک غے خدا غا قہر تیں ڈرایو جا رہیو ہے جہڑا سدّیں سادیں پاکدامن شریف مومن کالٓسر یاں ور بدکاری غی تہمت لاویں فر گواہ وی پیش نہ کر سکیں نہ توبہ کریں۔ جے انھاں ور دنیا تے آخرت دواں جہاناں ماں خدا غی لعنت ہے دراصل خدائی قہر غو انھاں ناں قیامت غے اس تہاڑے پتو لگے غو جدا انھاں غی اپنٹی زبان وی انھاں غا اختیار ماں نیہنہ رہ سے بلکہ انھاں غے خلاف گواہی دیئے غی۔ ہتھ پیر صاف صاف بیان کریں غا جے یہ لوک کے کے کالاؔ کرتوت کرتا رہیا ہیں، اس تہاڑے انھاں ناں اپنٹی کھٹیاں غی پوری پوری ٹھیک سزا مل جئے غی تے انھاں غا باطل معبود اور بودا سہارا کوئے انھاں واسطے ڈھئی نیہنہ بن سے اس را یہ اپنٹی اکھاں ناںؔ تک لیں غا جے مالک برحق اک اللہ تعالیٰ ہی ہے باقی سب کوڑ ہی کوڑ ہے۔

(۱۶) آیت پاک غی تفسیر دو طرح کی گئی ہے جس غو ترجمہ ماں وی خیال رکھیو گیو ہے۔ اک تے یاہ کہ ناپاک کالٓسریں ناپاک مڑداں واسطے تے ناپاک مڑد ناپاک کالٓسر یاں واسطے ہیں یعنی گندا گنداں ناںؔ ہی جڑیں تے پاک اور سچا سچاں واسطے ویں ویہہ سچاں ناںؔ ہی جڑیں اسے تفسیر غے مطابق حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے کسے نبی غی بیوی کدے بدکار نیہنہ ہوئی (درمنثور) ہاں! کفر نبیاں غی بیویاں نے وی کیو ہے جس را کہ حضرت نوحؑ تے حضرت لوطؑ غیں بیویں۔ ور بدکاری غی کائے گل انھاں غا بارہ ماں وی نیہنہ آئی کیونجے کفر ہراک انسان غے نزدیک عیب تے بدی نیہنہ جدکہ بدکاری ناں ساری انسانیت اک عیب تے بدی ہی سمجھے؛ سوائے انھاں لوکاں غے جنھاں غو مزاج ہی انسانی غے بجائے حیوانی ہو گیو وہے اس تفسیر غے مطابق اس ماں منافقاں واسطے درڑ ہے جے بے شرمو کجھ تے سوچو!! کیوں! اللہ غا پاک حبیب ﷺ غے گھر کائے ناپاک کالٓسری ہو سکے؟ فر تے ساری انسانی تاریخ ہی پھٹی ہو جے غی۔ تے دوجی تفسیر یاہ کی گئی ہے جے گندا کم تے گندیں گل گنداں لوکاں غے لائق ہیں۔ پاک لوک ناپاک کم تے گندیں گل نیہنہ کر سکتا اسے را گندیں گل گنداں لوکاں غا منہ تیں نکلیں اس ماں منافقاں در اشارو ہے جے تھارا گندا منہ تیں یہ ہی تہمت بہتان آلیں گندیں گل ہی نکلتیں رہینہ پاک لوکاں غا منہ تیں تے پاک گل ہی نکلیں ویہہ لوکاں غی گندیں گلاں تیں سدا پاک رہینہ انھاں واسطے تے جنت غا باغ تے عزت غی روزی ہے۔

(۱۷) اتے توڑی بدکاری غی تے کسے ور بدکاری غی تہمت لانؔ غی سزا غو ذکر تھو ہُنؔ ویہہ گل بیان ہو رہئی ہیں جنھاں ور عمل کر غے انسانی معاشرو اسی برائیاں تیں دور رکھیو جا سکے کیوں جے شریعت یاہ نیہنہ چاہتی جے لوک جرم کر کر غے کُٹ کھاتا رہینہ بلکہ شریعت انسانیت ناں بدی تیں دور ہی رکھنوں چاہوے اس گلوں جت بدی تیں ٹھا کیو جئے اُت ویہہ رستا وی بند کیا جیں جہڑا انسان ناں بدی توڑی پہچانویں۔ اپناں خاص گھر تیں سوا کوئے وی گھر وہے پہانویں اس ماں اس غا بہنؔ پہائی تے ماں باپ ہی کیوں نہ رہتا ویں بجنؔ اجازت تیں تے گھر آلاں ناں خبر کرن

قد افلح ۱۸ — ۵۲۳ — النور ۲۴

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ

اے ایمان آلیو تم اپناں گھراں تیں سوا دوجاں گھراں ماں نہ جاؤ

حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا وَتُسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَهْلِهَا ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ

اتے توڑی کہ تم اجازت لے لیں تے اُت رہنؔ آلاں ناں تم سلام کر لیں یاہ گل تھارا واسطے بڑی چنگی ہے

لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ۝۲۷ فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فِيْهَآ اَحَدًا

تانجے تم سوچ سمجھ ناںؔ کم لیں ؛ تے جیکدے تمناں اُن ماں کوئے وی نہ لبھے

فَلَا تَدْخُلُوْهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ ۚ وَاِنْ قِيْلَ لَكُمُ ارْجِعُوْا

تاں وی تم انھاں غے اندر نہ جاؤ! جچر توڑی تمناں اجازت نہ دتی جئے تے جے تمناں واپس مڑ جانؔ واسطے کہیو جئے

فَارْجِعُوْا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ۝۲۸ لَيْسَ

تاں تم واپس مڑ جاؤ! یاہ گل تھارا واسطے بڑی ستھری ہے تے تم جو کجھ وی کریں اللہ اس ناں خوب جانٹے ؛ ہاں!

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ مَسْكُوْنَةٍ فِيْهَا

اُنھاں گھراں ماں (بجنؔ اجازت) جانؔ ماں تھارا ور کجھ گناہ نیہنہ جن ماں کوئے بستو نہ وہے

مَتَاعٌ لَّكُمْ ۭ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ ۝۲۹

(تے) انھاں ماں تھارا فائدہ غو سمان وہے؛ تم جو کجھ باندے کریں تے جو کجھ اولے کریں اللہ سب ناں جانٹے (۱۷)

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوْا

(اے نبیؐ) مسلمان مڑداں ناں فرما دیو: جے ویہہ اپنٹیں نظر نیویں رکھیں تے اپنٹیں شرم گاہاں غی حفاظت

فُرُوْجَهُمْ ۭ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا

کریں اس ماں تھارا واسطے مچ ستھریاموں ہے تم جو کجھ وی کریں یقیناً اللہ تعالیٰ ناں اس غی پوری

يَصْنَعُوْنَ ۝۳۰ وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ

خبر ہے (۱۸) تے (اے نبیؐ) تم مسلمان کالٓسر یاں ناں (وی) فرما دیو: جے ویہہ اپنٹی نظر نیویں رکھیں

وَيَحْفَظْنَ فُرُوْجَهُنَّ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ

تے اپنٹی شرم گاہاں غی حفاظت کریں (۱۹) تے ویہہ اپنی زینت ناں باندے نہ ہونؔ دیں

منزل ۴

إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ

ورجو کجھ اس بچوں باندے رہ! تے انھاں ناں چاہیئے جے ویہہ اپݨاں گلماں ور اپݨاں چھپر اسٹ رکھیں (۲۰)

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ

تے ویہہ اپݨی زینت ظاہر نہ کریں ور اپݨا خاوند غے سامݨے یا اپݨاں باپ غے سامݨے

أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ

یا اپݨاں سوہرا غے سامݨے یا اپݨاں بچاں غے سامݨے یا اپݨاں سکیلاں غے سامݨے یا

إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ

اپݨاں پَہائیاں غے سامݨے یا اپݨاں پہتیجاں غے سامݨے یا اپݨاں پَہانْجاں غے سامݨے (۲۱) یا

نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ

اپݨی کاںسریاں غے سامݨے یا اپݨی گولیاں غے سامݨے یا انھاں مڑداں غے سامݨے جھڑا ماتحت (کم کاج کرن آلا) ویں

أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا

تے انھاں ناں کاںسریاں ناں کوئے غرض نہ وہے یا انھاں بچاں غے سامݨے جھڑا اجوں کاںسریاں غی

عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ

پڑدہ غی گلاں تیں واقف نہ ویں (۲۲) تے ویہہ اپݨاں پیراں ناں زور زور ناں نہ رکھیں جس ناں

مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ ۚ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ

انھاں غو پوشیدہ ہار سنگار ظاہر ہوجئے تے اے ایمان آلیو: تم سارا اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں

الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ

توبہ کروتا نجے تم کامیاب ہوجیں (۲۳) تے تم اپݨاں بچوں بے نکاحیاں غو نکاح کرادیا کرو

وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ

تے اپݨاں غلاماں تے گولیاں غو وی! جھڑا انھاں بچوں لائق وہیں جیکدے ویہہ غریب ویں غا تاں اللہ تعالیٰ

يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾

اپݨاں فضل ناں امیر کردئے غو تے اللہ تعالیٰ وسعت آلو جاݨن آلو ہے؛

تیں چان چک اندر جان ناں مچ ساریں برائیں تے خرابیں پیدا ہوجیں، ہُٹ مٹ بدگمانی وی پیدا ہوجیں۔ اسے گلوں اس سلسلہ ماں یوہ پہلو حکم دتو جے جد اپݨاں گہر تیں سوا کسے غے وی گہر
جانوں وہے تے بوڑا تیں اندر بڑن تیں پہلاں گہر آلاں کولوں اجازت لے لیو تے انھاں ناں سلام کر لیو۔ ور اس واسطے لفظ مچ مٹھو استعمال فرمایو جے ﴿حَتّٰی تَسْتَاْنِسُوْا﴾ جس غو لفظی
ترجموں ہے جے ''ات توڑی کہ تم گہر آلاں غی تاھنگ غو پتو کر لیو'' یعنی انھاں ناں اپݨوں تعارف کرا غے تک لیو جے ویہہ تھارا اندر آݨ واسطے راضی وی ہیں یا نیہنہ، تے رحمت عالمﷺ نے
اس غو طریقو! امت ناں یوہ سکھایو جے بوآ تیں ذری کنی ہوغے پہت ٹھکور غے یا کسے را گہر آلاں ناں خبر دیو فر زور ناں سلام کروتے اپݨوں ناں دس غے اندر آݨ غی اجازت منگو جے کدے
جواب نہ لبھے تاں اک واری ہور سلام کروتے جے کدے دوئی واری
وی جواب نہ لبھے تاں اک واری ہور اسے را سلام کر غے اجازت منگو
تے جے تیجی واری وی اندروں جواب نہ آوے تاں واپس مڑ جاؤ
اس گل ناں قرآن نے کہیو جے جیکدے جواب نہ لبھے یا گہر آلا صاف
لفظاں ماں واپس جاݨ واسطے کہہ چھوڑیں تاں واپس چلیا جاؤ! تے
اس گل تیں ناراض تے خفا نہ ہووو کے پتو گہر آلو بچارو کس حال ماں
وہے تے کیوں اجازت نہ دیتو وہے، اللہ تعالیٰ فرماوے اس ور خوشی
خوشی عمل کرنوں تھارا واسطے مچ بہتری تے ستھریاں غی گل ہے۔ یعنی
اس ور عمل کر غے انسانی معاشرو ہر قسم غی بدی تے نفرت تیں پاک ہو
جئے غو یوہ اجازت لین غو حکم ہر ایکݨ گہر واسطے تھوات توڑی کہ اک
آدمی نے رحمت عالمﷺ کولوں اپݨی ماں غا بارہ ماں پچھیو حضرت
ﷺ نے فرمایو ماں کولوں وی اجازت لے غے اندر جاؤ: تے جد اس
بندا ناں اس ور تعجب ہووو فر آپﷺ نے فرمایو جے کیوں! توں یاہ
گل پسند کرے غو جے اپݨی ماں ناں ننگاں تکے اس نے عرض کی بالکل
نیہنہ حضرتﷺ نے فرمایو فر اجازت لے غے اندر جا، کے پتو تیری
ماں نے کسے ضرورت واسطے ستر کھولیو وو وہے۔ ور جیکدے یوہ حکم
اسے را مسیت، مدرسہ، مسافر خانہ، تے دوکاناں وغیرہ واسطے وی عام
رہتو تاں لوک مچ اوکھت ماں پے جاتا اس گلوں آخر ماں فرمایو جے
اسا گہر ماں جاݨ ماں کجھ گناہ نیہنہ جھڑ ور ہݨ بسّݨ غو نہ وہے بلکہ اس
ماں تھارا فائدا غیں تے لیݨ دیݨ غیں چیز ویں جس را کہ دوکان وغیرہ
ان ماں بجݨ اجازت جا سکیں۔
(۱۸) انسان ناں بدکاری تیں دور رکھݨ واسطے جھڑیں گل ضروری
ہیں انھاں بچ اک بڑی گل نظر غی حفاظت ہے کیوں جے بدکاری غو منڈ
یوہ ہی نظر غو ترنجنوں ہے۔ تے آخری گل بدکاری غو ہو جانوں ہے۔
بلکہ رحمت عالمﷺ نے بدکاری غی تاھنگ رکھن تے کسے ناں تکݨ ناں
اکھ غو زناء فرمایو ہے (بخاری شریف) تے اک دوجا موقعہ ور فرمایو
جے '' نظر شیطان غا تیراں بچوں اک زہریلو تیر ہے'' (طبرانی
شریف) فرمایو مومن مڑداں ناں حکم دیو جے ویہہ اپݨیں نظر نیویں
رکھیں یعنی نہ نامحرم کاںسریاں ناں دیکھیں تے نہ مڑد آپس ماں اک
دوجا غو ستر دیکھیں۔ مڑداں غو ستر تُھنّی تیں لے غے جنواں توڑی ہے
رحمت عالمﷺ نے حضرت علیؓ ناں فرمایو تھو جے تم کدے کسے مڑدا
یا زندہ غو پٹ نہ تکیو (مشکوۃ شریف) تے نامحرم کاںسری غو سارو وجود ہی ستر ہے یعنی نامحرم مڑداں ناں اس غا سارا وجود تیں نظر بچا غے رکھنی چاہیئے بلکہ جد کدے چان چک نظر پے جے تے نبی
پاکﷺ نے فرمایو جے چَھٹ نظر دوجی بکھی پھیر لیو (مسلم شریف) تے فرمایو جے پہلی اچانک پیݨ آلی نظر معاف ہے. ہاں! دوجی واری ارادو کر غے تکنوں ناجائز تے گناہ ہے
(مشکوۃ شریف) اس حکم تیں بعد دوجو حکم دتو جے تم اپݨی شرمگاہ غی حفاظت کرو! یعنی نہ تے کسے غے سامنے ستر کھلݨ دیو تے نہ بدکاری توڑی پجݨ دیو۔ تے ہر ویلے خیال رکھو جے تم جو کجھ وی
کریں اللہ تعالیٰ اس ناں خوب جاݨے۔

(۱۹) اپر نظر نیویں رکھنڑ غو تے شرمگاہ غی حفاظت کرن غو جہڑو حکم مڑداں ناں دتو گیو تھو وہ مڑداں غے ناڑ ناڑ کاڑسر یاں ناں وی تھو ور اس حکم غی اہمیت دسن واسطے کاڑسر یاں ناں کنی کر غے یوہی حکم دتو جارہیو ہے جے مڑداں ہاروں کاڑسر یاں ناں وی نہ تے آپس ماں ایکنڑ دوجی غو ستر دیکھنڑوں جائز ہے تے نہ نامحرم مڑداں ناں دیکھنوں جائز ہے نبی پاک ﷺ غی بیویں مائی ام سلمہؓ تے مائی میمونہؓ نبی پاک ﷺ غے کوڑے بیٹھیں ویں تھیں اتناں ماں اک نابینا (انا) صحابی آ گیا، نبی پاک ﷺ نے انھاں ناں پڑدو کرن غو حکم دتو انھاں نے عرض کی جے یہ تے نابینا ہیں نہ ہم ناں تک سکیں نہ سیانڑ سکیں حضرت ﷺ نے فرمایو! کیوں! تم دوئے وی انّیں ہیں؟ کیوں! تم انھاں ناں نیہہ تکتیں! (ترمذی شریف) ور کاڑسر یاں غا مڑداں ناں دیکھن غا بارہ ماں ذری نرمی رکھی ہے۔

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ

تے جن لوکاں ناں بیاہ کرن غی طاقت نہ وہے ویہہ پاک دامنی اختیار کریں ات توڑی کہ اللہ

اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَالَّذِيْنَ يَبْتَغُوْنَ الْكِتٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ

انھاں ناں اپناں فضل ناڑ مالدار کر دئے (۲۴) تے تھارا غلاماں بچوں جہڑا تمناں کجھ دے غے ازادی غی

اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوْهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيْهِمْ خَيْرًا ۖ وَّاٰتُوْهُمْ مِّنْ

لکھت کرنی چاہتاویں فر جے تمناں انھاں ماں نیکی سہئی وہے تاں تم انھاں ناڑ لکھت کر لیو تے انھاں ناں اللہ غا

مَّالِ اللّٰهِ الَّذِيْٓ اٰتٰىكُمْ ۗ وَلَا تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ

اس مالڑ بچوں دیئو جہڑو اس نے تمناں دتو ہے (۲۵) تے دنیا غا فائدہ کھٹنڑ واسطے تم اپنّی گولیاں ناں بدکاری ور

اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوْا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۗ وَمَنْ يُّكْرِهْهُّنَّ

مجبور نہ کرو جد کہ ویہہ آپ وی پاک دامنڑ رہنڑو چاہویں تے جہڑو انھاں ناں مجبور کرے غو

فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْۢ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ وَلَقَدْ

فر انھاں غا مجبور کیا جانڑ تیں بعد یقیناً اللہ بہت بخشن آڑو چ مہربان ہے (۲۶) تے یقیناً ہم نے تھارا در

اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ وَّمَثَلًا مِّنَ الَّذِيْنَ خَلَوْا

واضحہ آیت نازل کردتی ہیں تے ان لوکاں غیں مثال (وی) جہڑا تھارا تیں پہلاں ہو

مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ

گذریا ہیں تے پرہیز گاراں واسطے نصیحت ہے (۲۷) اللہ تعالیٰ اسمان غو تے زمین غو

وَالْاَرْضِ ۗ مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ ۗ اَلْمِصْبَاحُ

نور ہے؛ اس غا نور غی مثال اس را ہے جس را اک آڑو وہے جسماں دیّو وہے وہ دیّو

فِيْ زُجَاجَةٍ ۗ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ

شیشہ ماں وہے (تے) شیشو اسو ہے جنّے وہ چمکتو تارو ہے اس ماں زیتون غا اُس بابرکت بوٹا غو

شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ

تیل بلّے جہڑو نہ چڑ دا آڑے پاسے تے نہ لہندا آڑے پاسے وہے اس غو تیل اس را لگے جنّے

یعنی ضرورت اور مجبوری غے وقت تے جد فتنہ غو خطرو نہ وہے فر اس غی اجازت وی ہے جس را کہ رحمت عالم ﷺ نے حضرت مائی عائشہؓ ناں پہت غی دیلڑ بچوں حبشیاں غی جنگی مشق دیکھنڑ دتی تھی (بخاری، مسلم)

(۲۰) نظر نیویں رکھنڑ تے شرم آڑی جگھاں غی حفاظت غا حکم غے ناڑو ناڑ کاڑسر یاں ناں اک حکم یوہ دتو جارہیو ہے جے ویہہ اپنّی زینت ناں تے ہار سنگار ناں وی نامحرم مڑداں غے سامنڑے باندے نہ ہونڑ دین۔ زینت تے ہار سنگار ہر واہ چیز ہے جس غے ذریعے کاڑسری اپناں وجود ناں ہور سہنڑوں بنا سکے ویہہ اس غی ٹوم ٹلّی وی ہیں. مہندی وی ہے تے اکھاں ور لگو و سرموں کا جل وغیرہ وی ہے تے جد ان چیزاں ناں چھپا غے رکھنڑ غو حکم ہے فر جن جگھاں ور یہ چیز لگی وی ویں انھاں ناں تے ہور زیادہ چھپا غے رکھنڑ غو حکم ہے جس را کہ ہتھ جتھاں ور چھاپ، بنگ، مہندی وغیرہ وہے گاٹو جس ور گانی، ہار وغیرہ وہے منہ جس ور سرموں کا جل لونگ کوکو وغیرہ وہے تے اسے را پیر جتھاں ماں کجھ علاقاں ماں پازیب لاویں، اس را مطلب یوہ ہو گیو جے کاڑسری ناں نامحرم مڑد تیں اپنڑوں سارو وجود پڑدا ماں رکھنڑوں لوڑیئے نیڑے نیڑے یوہ ہی حکم سورت احزاب ماں ہے جت کاڑسر یاں ناں منہ ور بڑی چادر رکھ غے باہر نکلن غو حکم ہے۔ تے مڑداں ناں یوہ حکم ہے جے ''ازواج مطہرات'' کوڑوں کائے چیز منگنی وہے تے پڑدا غے پچھے تیں منگیں۔ سورت احزاب غو یوہ حکم اس سورت تیں کوئے سال پہلاں نازل ہوو تھو جس ور عمل وی اسے را ہور ہیو تھو پچھے حضرت عائشہ صدیقہؓ غو جہڑو قصو گذریو اس ماں یاہ گل وی ہے جے حضرت صفوان ابن معطلؓ غی اواز ناڑ جسی میری اکھ اگڑی تے میں اپنڑوں منہ چادر ناڑ ٹھک لیو۔ (بخاری) ات اس حکم غے ناڑ ناڑ یاہ سہولت وی بیان فرمائی جے ﴿اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾ ''اور جو کجھ اس بچوں باندے ہی ہو جے'' علماء نے اس غو مطلب یوہ بیان کیو ہے جے کاڑسری ناں نامحرم تیں اپنڑوں سارو وجود بڑی چادر یا پرقع ناڑ چھپا غے رکھنڑوں چاہیئے تے مڑداں ناں وی نظر نیویں رکھنّی لوڑیئے ور کم کاج غی مجبوری ماں ہتھ منہ کھولنڑا ہی پے جیں یا آپے اچانک کھل جیں اس غی اجازت ہے تے یوہ ہی حکم اکثر فقہاء نے پیراں غو وی لکھیو ہے تے اس مضمون غیں ساریں حدیثاں ناں دیکھ غے وی یاہی گل سمجھ ماں آوے۔ ور اپناں گھر ماں تے نماز پڑھتاں اور حج کرتاں جس ستر غو حکم ہے وہ دو جو ہے اس ماں منہ ہتھ تے پیراں غو پڑدو ضروری نیہہ۔ فر چھپری رکھنڑ غو طریقو دسیو ہے جے اپناں گھر ماں تے عام حالت ماں کاڑسری ناں چھپری اس را رکھنی چاہیئے جسناڑ سر غے ناڑ ناڑ گلموں تے گاٹو وی ٹھکے جئے اصل ماں اج غی ''علم غی لوء غا ناں غی اس سجری جہالت'' ہاروں عرب ماں اسلام غا نور تیں پہلاں شرک غی جہالت غا دور ماں کاڑسریں چھپریں اس را رکھیں تھیں کہ سر ور رکھ غے دوئے پلا پچھے لڑکا چھوڑیں تھیں اس واسطے ایمان آڑیاں کاڑسر یاں ناں فرمایو جئے تم اس را نہ کریو تم چھپری ناڑ اپنڑوں سینوں، گلموں، گاٹو وی ٹھک غے رکھیو۔

(۲۱) یہ اٹھ قسم غا مڑد ہیں جتھاں غے سامنڑے کاڑسری اپنّی زینت غی جگہ یعنی ہتھ پیر تے منہ کھول سکے ساراں تیں مہرے خاوند ہے جس تیں زینت غی جگھاں تیں علاوہ باقی جسم غو وی پڑدو نیہہ

دوجے باپ تے باپ غے ناں ہی دادواور نانوں وی محرم ہیں تیجے سوہرو چوتھے اپناں بچا پنجے خاوند غا بچا یعنی سکھیلا چھیویں اپنا پہائی پہانویں ویہہ سکاویں پہانویں کھل پہراویں تے پہانویں متریراویں ورپتیر پہائی مسیر پہائی تے پھپھیر پہائی اس ماں نیہنہ آتا ویہہ نامحرم ہیں کیوں جے انھاں ناں نکاح جائز ہے۔ستویں پہیتجا ویہہ پہانویں سکا پہائی غا پوت ویں یا متریرا غا یا کھل پہراغا۔اٹھویں پہانجا پہانویں سکی بہن غا بچاویں یا متریری بہن غا یا کھل بہن غا۔

(۲۲) یہ چارقسم غا ہور مڑدتے کانسری ہیں جھاں غے سامنے مومن کانسری ہتھ، پیر، منہ کھلا رکھ سکے انھاں ماں سب تیں پہلاں اپنیں کانسری یعنی ناں اُٹھن بیسن آلیں مسلمان کانسری ہیں غیر مسلم بدچلن کانسر یاں تیں وی پڑدو ضروری ہے دوجے اپنیں گولیں تے کجھ اک عالماں غے نزدیک غلاماں غو وی یوہ ہی حکم ہے ورہُن دنیا ماں غلام تے گولی دواں غو رواج ختم ہو گیو ہے۔ تیجے ماتحت کم کاج کرن آلا ویہہ نوکر جھڑا اپڑا اجریف ویں یا جلا ہون غی وجہ تیں یا فاتر ہون غی وجہ تیں عورتاں ناں کوئے غرض نہ رکھتا ویں نہ انھاں ناں اس راغی گلاں غو خیال وہے تے چوتھے ویہہ نکا بچہ جھاں ناں کانسر یاں غی خفیہ گلاں غو کجھ پتو ہی نہ وہے۔

(۲۳) یوہ حکم خاص کرغے انھاں کانسر یاں واسطے ہے جھڑیں پیراں ماں پازیپ لانویں مھاراں لوکاں ماں تے اس غو رواج ہی نیہنہ ورحکم باقی گہنہ غو وی یوہ ہی ہے جے اس ناں چھنکا چھنکا غے نہ ٹرے جس ناں لوکاں غو ذہن اس پاسے مڑجئے تے گفیہ زینت باندے آجے۔ خیر! جھڑی کائے اس بارہ ماں نکی موٹی غلطی ہوجئے فرمایو؛ سارا رل غے اس واسطے اپناں مالک اگے توبہ کرو بس انھاں ہدایتاں ورعمل کرنوں تے اللہ تیں ڈرڈر غے توبہ کرتاں رہنوں ہی کامیابی غو رستو ہے، تے اس تیں علاوہ دنیا جتناں وی رستا کڈے ویہہ سارا ناکامی ہی ناکامی غا رستا ہیں۔

(۲۴) بے حیائی تے بدکاری تیں بچان واسطے اللہ نے اپناں ایمان آلاں بنداں ناں جھاں گلاں غو حکم دتو ہے انھاں بچوں اک اہم گل بے نکاح مڑدتے کانسری غاں وارثاں ناں کہئ جارہئ ہے جے جھڑا بے نکاح مڑدتے کانسر یں تھاری ماتحتی تے سرپرستی ماں ہیں تم انھاں غو نکاح کرادیو. ویہہ بے نکاحیا پہانویں پہلاں تیں ہی بے نکاحیا ویں کہ انھاں غو اجوں نکاح ہی نہ ہووو وہے، تے پہانویں طلاق غی وجہ تیں خاوند بیویاں تیں بجن رہ گیا ویں اور بیویں مطلقہ ہو گئیں ویں یا دواں جیئیاں بچوں اک مرگیو وہے جس ناں دوجو بے نکاح ہو گیو وہے، ور نکاح کراتاں سرپرستاں ناں یا آپ نکاح کرن آلاں ناں اک گل غو مچ ڈررہ جے کدے نکاح کر غے خرچو بدھ جان ناں ہور غریب نہ ہو جاؤں، اس واسطے فرمایو جے روزی دین آلی ذات تے اللہ غی ہے تمناں اسے غا بوآ غی آس رکھنی لوڑیئے، ہوسکے وہ اپناں فضل ناں نکاح تیں بعد غریبی غے بجائے ہور مالدار کردیئے۔ کیوں جے اس غا گہر ماں کسے چیز غو کہاٹو نیہنہ تے وہ سب ناں جانڑے وی ہے جے کون کس غو مستحق ہے۔ رحمت عالم ﷺ فرمانویں۔ ترے بنداں غی اللہ ضرور مدد فرماوے انھاں ماں اک وہ ہے جھڑو پاکدامن رھن واسطے تے گناہ تیں بچن واسطے نکاح کرے (ترمذی شریف، مسند احمد) تے جتناں نکاح کرن جگو سروں ہی کجھ نہ سَرے وہ صبر کرے تے اپناں آپ ناں گناہ تیں بچا غے رکھے جس غو طریقو رحمت عالم ﷺ نے یوہ دسیو جے وہ خوب زیادہ نفلی روزہ رکھے (بخاری) یوہ حکم تے ازاد مڑدتے کانسری واسطے ہے اس غے ناں ناں جھاں لوکاں کوڑے غلام گولی ویں انھاں ناں حکم دتو جے تم اپناں غلاماں تے گولیاں ماں جیکدے نکاح کرن غی قابلیت دیکھیں تاں انھاں غو وی نکاح کرادیو۔ خیر! اج غلام گولیں دنیا تیں ختم ہی ہو گیا ہیں۔

(۲۵) یوہ حکم وی غلاماں تے گولیاں غا بارہ ماں ہے جے انھاں غا مالک جدیاہ گل سہئ کریں جے انھاں واسطے ازادی بہتر ہے یعنی یہ ازاد ہوغے بدکاری یا چوری چکاری نیہنہ کرسیں فر ویہہ غلام یا

زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۭ نُوْرٌ عَلٰي نُوْرٍ ۭ يَهْدِي

آپے ہی بلن لگ جئے غو پہانویں اگ اس غے نیڑے وی نہ لگے؛ لوور لو ہے؛ اللہ تعالیٰ جس ناں

اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ ۭ

چاہوے اپناں نور غو رستو دس دئے تے اللہ تعالیٰ لوکاں ناں سمجھان واسطے مثال بیان فرماوے

وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۙ فِيْ بُيُوْتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ

تے اللہ ہراک چیز ناں جانن آلو ہے (۲۸) (وہ دیو) اُن گہراں ماں ہے جھاں غا بارہ ماں اللہ نے حکم دتو

وَيُذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ ۙ يُسَبِّحُ لَهٗ فِيْهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ۙ

ہے جے ویہہ اچا کیا جیں تے انھاں ماں اللہ غا ناں غو ذکر کیو جئے؛ انھاں ماں سویرے شام اللہ غی تسبیح بیان کریں

رِجَالٌ ۙ لَّا تُلْهِيْهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ

اسالوک جھاں ناں تجارت تے لین دین اللہ غا ذکر تیں اور نماز غی پابندی

الصَّلٰوةِ وَاِيْتَاۗءِ الزَّكٰوةِ ۽ يَخَافُوْنَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيْهِ

کرن ناڑے زکوٰۃ ادا کرن تیں غافل نیہنہ کرسکتو ویہہ اس تہاڑا تیں ڈریں جس تہاڑے

الْقُلُوْبُ وَالْاَبْصَارُ ۙ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوْا

دل تے اکھ پرتے جیں غیں تانجے اللہ تعالیٰ انھاں ناں انھاں غا عملاں غو بہت چنگو بدلو دئے

وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۭ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاۗءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

سنگوں انھاں ناں اپناں فضل ناں ہوروی دئے تے اللہ جس ناں چاہوے بے حساب رزق دیدئے (۲۹)

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍۢ بِقِيْعَةٍ يَّحْسَبُهُ

تے جن لوکاں نے کفر کیو انھاں غا عمل اس راہیں جس راکہ مدان ماں ریت وہے جس ناں تسیایو

الظَّمْاٰنُ مَاۗءً ۭ حَتّٰٓي اِذَا جَاۗءَهٗ لَمْ يَجِدْهُ شَـيْــــًٔـا وَّوَجَدَ

آدمی پانی سمجھے ات توڑی کہ جدوہ اس غے کوڑے آوے تے اس ناں واہ کجھ وی نہ دسے، ور وہ اللہ ناں

اللّٰهَ عِنْدَهٗ فَوَفّٰىهُ حِسَابَهٗ ۭ وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ

اپنڑے کوڑے دیکھے، تے وہ اس غو پورو پورو حساب لے لئے تے اللہ تعالیٰ تاولو ہی حساب لین آلو ہے (۳۰)

گولیں اپناں مالک ناں یوہ معاہدو کرنوں چاہویں جے ہم محنت مزوری کرغے تمناں اتنی رقم دے دیاں غاتم ہمناں ازاد کر چھوڑو تاں انھاں غاں مالکاں ناں یوہ معاہدو کرلینوں چاہیئے وریاہ محنت مزوری حلال تے جائز طریقہ غی ہونی وی ضروری ہے تے دوجاں مسلماناں ناں چاہیئے جے ویہہ زکوٰۃ خیرات ناں انھاں غی مدد کریں تانجے ویہہ غلامی تیں اپنی جان چھڑ کا سکیں۔

(۲۶) اج غی جہالت ہاروں اسلام تیں پہلاں عرب غی جہالت ماں بدکاری غو کاروبار کرن غو خوب رواج تھو تے یوہ کم گولیاں بچاریاں غے ذریعے وہے تھو یعنی کوئے بڑو کھڑ پنج پنج دس گولیں رکھ لئے تھو فر انھاں کولوں بدکاری کرا کرا غے پیسہ کماوے وہے تھو خود منافقاں غا سردار عبداللہ ابن ابی جس نے حضرت عائشہ صدیقہؓ ور تہمت لائی تھی اس نے وی اپنے گہر کئیں گولیں رکھیں وی تھیں جھاں غے ذریعے وہ حرام غی دولت بٹھلی کرے وہے تھو انھاں بچوں اللہ نے ایکن گولی ناں ایمان غی توفیق دیدتی جس تیں بعد ویہہ بدکاری تیں نمکر گئیں اس ور اس لعین نے انھاں غی مارکُٹ کی۔ اس گولی نے کسے را یاہ گل حضرت ابو بکر صدیقؓ توڑی پہچائی فر اتوں رسول اللہ ﷺ غی بارگاہ ماں پجی تے حضرت ﷺ نے ویہہ گولی صاحبہ ازاد کرا چھوڑیں روایتاں ماں انھاں غو ناں معاذہؓ آیو ہے (ابن کثیر، ابن جریر) اس ور یاہ آیت پاک نازل ہوئی۔ تے عبداللہ ابن ابی غی گل سامنے رکھ غے فرمایو جے کجھ تے شرم کرو جدکہ یہ گولیں پاکدامن وی رہنوں چاہویں فر وی تم دنیا غی لالچ پچھے انھاں ناں بدکاری واسطے مجبور کریں۔ تے جن بچاریاں نا مجبور کر غے زبردستی انھاں تیں بدکاری کرائی گئی تھی انھاں واسطے فرمایو جے اَللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ہے یعنی یوہ گناہ تے بڑو ہے ور اللہ غی ذات معاف کرن آلی ہے وہ معاف کردئے غو ''جدکہ ویہہ پاکدامن وی رہنوں چاہویں'' یاہ گل عبداللہ ابن ابی غا اس واقعہ ور فرمائی ورنہ یوہ مطلب نیہنہ کہ جے ویہہ آپ بدکاری کرنی چاہویں تاں کرن دیو! نیہنہ! آپ ﷺ نے اس ور سخت پابندی لائی تے ایسی کمائی وی دولت ناں خبیث تے مچ پہیڑی حرام دولت فرمایو ہے۔ (ابوداوود، ترمذی)

(۲۷) یعنی ہم نے زناء، تہمت، تے پڑداو غیرہ غا صاف صاف احکام بیان کردتا ہیں متقی لوکاں غو یوہ کم ہے جے ویہہ اللہ غا کلام تیں نصیحت حاصل کریں تے انھاں حکماں ور عمل کریں ورنہ نافرماناں لوکاں غی تباہی غا قصہ تے قرآن ماں جگہ جگہ بیان کردتا گیا ہیں فر اساں ان مثاں ناں پرانی نافرمان قوماں ور آن آلا عذاب واسطے تیار رہنوں چاہیئے!۔

(۲۸) اس آیت پاک ناں مفسر حضرات آیت نور لکھیں نور یا لوء کسے وی اسی چیز ناں کیہنہ جہڑی آپ دستی وہے تے اس غی چمک ناں دوجیں چیز وی دسن لگ جئیں (امام غزالی) زمین اسمان غا بلکہ ساری کائینات غی اک اک چیز غو وجود اللہ تعالیٰ ہی غی ذات ناں ہے اس گلوں وہ ہر اک چیز غو نور ہے تے کائینات ماں جسناں وی سدو رستو دسے وہ اسے غا فضل ناں دسے اس گلوں کائینات غی چیز ناں وہ ہی ہدایت غو نور عطا کرن آلو ہے اسے نے انساناں غاں دلاں ماں ہدایت غو نور رکھیو ہے فر کجھ تے اس دل غا نور ناں کم ماں لیا غے ایمان غی دولت کھٹ لئیں ور کجھ اپناں دل غا ہدایت آلا اس دیا ناں بجھا غے اندھیریاں ماں ہی پہمن پہوسا کھائیں حضرت ابن عباسؓ نے زمین اسمان غا نور رہون غو یوہی مطلب بیان کیو ہے جے وہ ہی ہر ایکن ناں ہدایت غو نور عطا کرن آلو ہے۔ تے مومن غا دل ماں اس غا نور ہدایت غی مثال اس را ہے جس را کسے آہلا ماں اک اسو دیو وہے جہڑو چمکتا تارہ ہاروں ایکن شیشہ ماں یا قندیل ماں وہے تے اس ماں زیتون غو اسو صاف شفاف تیل بلتو وہے جہڑو بتی ناں اگ لان تیں پہلاں ہی اس را لگے جے ہن بلیو کہ ہن بلیو! کیونجے یوہ تیل زیتون غا اسا بوٹا غو ہے جہڑو لہندا چڑھدا آنے پاسے نیہنہ بلکہ بشکار مدان ماں ہے جس کر غے دیہنہ لگتاں ہی اس ور تہپ لگے جہڑی دیہنہ لہن توڑی اسے را رہ۔ اسا بوٹا غو تیل بالکل صاف وہے بس اسے را مومن غی چھاتی غا آہلا ماں دل غو شیشو ہے جس ماں ہدایت غا نور غو دیو بل رہیو ہے جہڑو اللہ غا ہر اک حکم لبھن تیں پہلاں ہی

اَوْ كَظُلُمٰتٍ فِيْ بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَّغْشٰىهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ

یا (ان غا عملاں غی مثال اس را ہے) جس راڈُونگا سمندر ماں انھیر اویں جھاں ور کانگ چڑھ رہئی وہے اس غے اپر اک

مِّنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ؕ ظُلُمٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ؕ اِذَآ اَخْرَجَ

ہور کانگ وہے (تے) اس غے اپر جہڑ ھویں (جنے) اک غے اُپر اک انھیر اہی انھیر اویں جیکدے وہ اپنوں ہتھ

يَدَهٗ لَمْ يَكَدْ يَرٰىهَا ؕ وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ

کڈے تے اس ناں وی نہ تک سکے تے جس ناں اللہ تعالیٰ ہی لوء نہ دئے اس واسطے کِدے وی

مِنْ نُّوْرٍ ﴿۴۰﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ

کائے لوء نیہنہ (۴۱) کیوں! تم دیکھتا نیہنہ کہ جہڑا اسماناں ماں تے زمین ماں ہیں اور

وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صٰٓفّٰتٍ ؕ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهٗ وَتَسْبِيْحَهٗ ؕ

کھم کھلیار یا وا پکھیروں سارا اللہ ہی غی تسبیح کریں؛ ہر ایکن ناں اپنی نماز تے تسبیح غو پتو ہے

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۴۱﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ

تے ویہہ جو کجھ وی کریں اللہ تعالیٰ اس ناں خوب جانے تے اسماناں غی اور زمین غی بادشاہی اللہ ہی غی ہے

وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۴۲﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِيْ سَحَابًا ثُمَّ

تے اللہ تعالیٰ در ہی مڑ غے جانوں ہے (۴۲) کیوں! تم دیکھتا نیہنہ جے اللہ تعالیٰ جہڑ ناں ہک لیاوے فر

يُؤَلِّفُ بَيْنَهٗ ثُمَّ يَجْعَلُهٗ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ

وہ اس ناں آپس ماں ملا دئے فر وہ اس غی تہ ور تہ لا دئے تے تم دیکھیں جے اس غے بشکاروں نکل غے بدّل

خِلٰلِهٖ ۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا مِنْۢ بَرَدٍ

(برھن لگ جئے) تے وہ ہی اسمان تیں یعنی جہڑ غاں بڑاں بڑاں حصاں بچوں نھاس نازل کرے

فَيُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ وَيَصْرِفُهٗ عَنْ مَّنْ يَّشَآءُ ؕ يَكَادُ

فر جس ور چاہوے اس ناں برھا چھوڑے تے جس تیں چاہوے ہٹا چھوڑے جہڑ ماں بجلی

سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴿۴۳﴾ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ؕ

غی چمک اس را لگے جے اے ہن اکھاں ناں لے جئے غی (۴۳) اللہ ہی رات تے تہاڑی ناں بٹا تورہ

عمل واسطے دوڑ پئے اس را مومن غا دل ماں نور ہی نور وہے جس ناں آپ وی چمکے تے ہدایت حاصل کر لئے اور دوجاں ناں وی ہدایت غی لوء دسے اللہ تعالیٰ اپڑاں فضل ناں یہ مثال بیان کر کر غے جس ناں چاہوے اس ناں اس غی ہدایت عطا کر دیئے تے اس غورستو دس چھوڑے حضرت ابن عباسؓ تے دوجاں بچ بزرگاں نے اسے را تفسیر کی ہے اور حضرت کعب اخبارؒ فرماویں جے یاہ مثال رحمت عالم ﷺ غا مبارک دل غی ہے (ابن کثیر وغیرہ)

(۲۹) یوہ انھاں لوکاں غو حال بیان ہو رہیو ہے جھاں غاں دلاں ماں ہدایت غو یوہ دیو بلے جے ویہہ اساں گھراں ماں یعنی مسیتاں ماں ویں جھاں غا بارہ ماں اللہ نے یوہ حکم دتو ہے جے انھاں غو پورو پورو احترام کر غے انھاں غی شان اُچی کی جئے ان مسیتاں ماں اللہ غی یاد تے اس غا ذکر واسطے ان لوکاں غو اتنوں آنوں جانوں رہ جئیں یہ ہی انھاں غا گھر ہیں۔ ان مسیتاں ماں سویرے شام اسا مڑ دا اللہ غی یاد تے اس غی تسبیح کریں جھاں ناں خریدن بیچن غو کارو بار اللہ تعالیٰ غا ذکر تیں تے اس غا سارا دین ور عمل کرن تیں خاص کر غے نماز قائم کرن تے زکوٰۃ ادا کرن تیں روک نیہنہ سکتو تے اتنیں نیکیں کر کر غے وی ویہہ اپڑاں مالک غی بارگاہ ماں حاضر ہوں تیں تے قیامت غا اس تہاڑا تیں ڈرتا تے کمتا ر نیہنہ جدا کھ تے دل پر تے جیں غا یعنی دلاں ماں کھبرا تے خوف وہے غو اور اکھ تاڑے لگی وی ویں غیں۔ ور انھاں غا نیک عملاں غو یوہ نتیجو نکلے غو جے اللہ انھاں ناں ان غا عملاں غو بہترین اجر دیئے غو سگوں اپڑاں فضل ناں بے حساب عطا کرے غو۔ تفسیر قرطبی ماں ہے جے رحمت عالم ﷺ غا صحابہؓ بچوں اک صحابی تجارت کریں ویں تھا اور تقویٰ غو یوہ حال تھو جے جیکدے سودو تولتاں تولتاں اذان غی اواز آ جئے تھی تاں تر کھڑی ناں اتے سٹ غے نماز در دوڑ پیں تھا وہ سودو وی نیہنہ تولیں تھا تے اک دوجا صحابی تلوار بنا بنا غے بیچیں تھا ور لوہ گرم کر غے ہتھوڑا ناں کٹتاں کٹتاں جیکدے اذان غی اواز آ جئے تھی تاں چکیو وہ ہتھوڑو پچھے سٹ چھوڑیں تھا تے مسیت در دوڑ پیں تھا یعنی وہ چکیو وہ ہتھوڑو وی لوا ور نیہنہ ماریں تھا یاہ آیت پاک انھاں غا بارہ ماں ہی نازل ہوئی ہے۔

(۳۰) کافراں غی دو قسم ہیں اک ویہہ جہڑا کجھ نہ کجھ آخرت ناں منیں جس را کہ یہودی، عیسائی تے عرب غا کجھ مشرک تھا ور ویہہ خدا غی توحید ور ایمان نہ لیا غے بس کجھ بوداں سہاراں ور آس لا غے بیٹھا وا تھا۔ تے اپڑاں خیال غے مطابق کجھ نیک کم وی کر رہیا تھا ور چہر توڑی خدا غی توحید ور پورو ایمان نہ وہے تے اس غو سارو دین نہ منیوں جئے اچر توڑی کوئے عمل وی اس غی بارگاہ ماں قبول نیہنہ ہو تو اساں کافراں غا بارہ ماں فرمایو جے انھاں غی حالت تے اس را ہے جس را کدے صاف مدان ماں پئی وی ریت چمکتی وہے جس ناں دوروں تک غے تسیا یو بندو پانی غی باں سمجھے فر اٹھتو ٹھو جد اُت پجے پتو لگے جے ات پانی شانی تے کجھ نیہنہ ور موت غی کہڑی سرور کھلی ہے اتے اللہ اس غی عمر غو حساب پورو کر دیئے اس را کافر قیامت غے تہاڑے اپڑاں عملاں ناں دیکھے غو جے یہ تے ریت غا ٹھیر ہیں۔ فر زندگی غا پل پل غو حساب دیٹو پوے غو تے چھیکڑ جہنم اس غو ٹھکانوں بنڑ غو۔

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ

یقیناً اس ماں لوء آلاں واسطے بڑی عبرت ہے (۳۴) تے اللہ تعالیٰ نے ہر اک ٹرن پھرن آلو جاندار

دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ

پانی تیں پیدا کیو فر انھاں بچوں کجھ تے اپڑاں ٹہڈ غے پہار چلیں تے کجھ

يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ يَخْلُقُ

دو پیراں ور چلیں ، تے کجھ چار پیراں ور چلیں ، اللہ تعالیٰ جو چاہوے

اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا

سو پیدا کرے بیشک اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھن آلو ہے ؛ یقیناً ہم نے صاف صاف

آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ

آیت نازل کر دتیں ہیں تے اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے سِدّا رستہ غی

مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا

ہدایت دیدئے (۳۵) تے (کجھ) لوک کیہنہ : جے ہم اللہ تعالیٰ ور تے رسولؐ ور ایمان لے آیا تے ہم نے حکم من لیو

ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَمَا أُولَٰئِكَ

فر اس توں بعد وی انھاں بچوں اک جماعت (اپنی گل تیں) پھر جئے ؛ تے یہ لوک ایمان آلا

بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

بالکل نیہنہ ہیں (۳۶) تے جد ویہہ اللہ تے اس غا رسولؐ در بلایا جئیں تا نجے رسولؐ انھاں غے بشکار فیصلو فرما دیں

إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا

تاں انھاں غی اک جماعت تدّے ہی منہ موڑ لئے ؛ تے جے حق انھاں در وہے تاں نبیؐ کولے بڑا

إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ

فرمانبردار بن غے آجیں کیوں! انھاں غا دلاں ماں روگ ہے یا یہ شک ماں پیا وا ہیں یا انھاں ناں اس گل

أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾

غو ڈر ہے جے اللہ تے اس غا رسولؐ انھاں ور ظلم کریں غا ؟ نیہنہ ! بلکہ یہ آپے ہی ظالم ہیں (۳۷)

(۳۱) یاہ دوجی قسم غاں کافراں غی مثال ہے جہڑا آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں سِروں منتا ہی نیہنہ نہ انھاں کولے علم غی لوء وہے بلکہ بس کفر تے شرک تے جہالت غی اَنھیریاں ماں ہی ڈابو مارتا ویں فر اس ور اسلام غی ضد تے نفرت غو اِسّو پڑدو چڑھیو وو ہے کہ ویہہ اسلام غی لوء ور غور ہی نہ کریں بلکہ اپنی جہالت ماں ہی مست ویں۔ انھاں غی مثال اس را ہے جس را کوئے ڈنگا سمندر غے تھلّے پیو وو ہے جس غے اپر سخت قسم غیں کانگ ور کانگ چڑھتی ویں. اپروں شاہ کالا چھڑ چڑھیا وا ویں، غور کرو! یوہ بندو کتنیاں انھیریاں ماں پیو وو ہے کہ اس ناں اپڑوں ہتھ

بَسار یوو نیہنہ دستو بس یوہ ہی حال کافراں غو ہے۔ تے اصل گل یاہ ہے جے جہڑ و خدا غا درتیں منہ، موڑ لئے فر جد خدا ہی اس ناں لوء نصیب نہ کرے تاں اس ناں کتوں لوء نصیب وہے۔

(۳۲) یاہ گل سورت بنی اسرائیل آیت ۴۴ تے دوجیاں کئیاں جگہاں ور گذر گئی ہے جے کائینات غی اک اک چیز اللہ غی تسبیح تے اس غی حمد کر رہئی ہے ہر ایکنٗ ناں اللہ نے اس غی حیثیت غے مطابق تسبیح تے نماز سکھا دتی جے جہڑی ہر چیز نے سمجھ لی ہے تے ہر چیز اپنا مالک غی تسبیح ماں لگی وی ہے ور! یوہ انسان دنیا غا جنجال ماں اسّو پھسیو کہ یوہ اپنّاں مالک ناں ہی بسار بیٹھو۔ خیر! اللہ تعالیٰ ہر ایکنٗ غا عمل تیں واقف ہے تے زمین اسمان غی بادشاہی وی اسے غا ہتھ ماں ہے اور جانّوں وی ساراں نے چھیکڑ ا اسے غی بارگاہ ماں ہے لہذا اک تہاڑے ساراں غو لیکھو ہو جئے غو۔

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ

ایمان آلاں غی گل تے بس یاہ ہے کہ جسویلے ویہہ اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ در بلاّیا جیں

لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

تانجے رسولؐ انھاں غے بشکار فیصلو کر دیں تاں ویہہ یاہی عرض کریں: جے ہم نے سُنٗ لیّو تے ہم نے من لیّو یہ ہی

الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ

لوک ہیں کامیاب ہونٗ آلاّ؛ تے جہڑ و اللہ تعالیٰ تے اس غا رسولؐ غی فرمانبرداری کرے اور اللہ تیں ڈرتو رہ

وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ

نالے پرہیزگاری اختیار کرے فر اسا ہی لوک کامیابی حاصل کرن آلاّ ہیں (۳۸) تے (اے نبیؐ) یہ لوک زور لا لا غے

أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُلْ لَا تُقْسِمُوا ۖ طَاعَةٌ

اللہ غی قسم کریں کہ جے تم انھاں ناں حکم دیں غا تاں یہ ضرور (جہاد واسطے) نکل پُویں غا؛ تم فرمادیو: قسم نہ کرو!

مَعْرُوفَةٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ أَطِيعُوا

شریعت غے مطابق فرمانبرداری لوڑیئے! تم جو کجھ کریں اللہ ناں اس غی پوری خبر ہے (۳۹) تم فرمادیو: اللہ غی فرمانبرداری

اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ

کرو نالے رسولؐ غی فرمانبرداری کرو! تے جے تم منہ پھیر لیں غا تاں یاد رکھو! نبیؐ غے ذمہ وہ ہی ہے جس غی ذمہ واری انھاں

وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى

ور رکھی گئی ہے تے تھارے ذمہ وہ ہے جس غو پَہار تمناں چکایو گیو ہے تے جے تم انھاں غی فرمانبرداری کریں غا تاں تمناں

الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

ہدایت تھا جئے غی؛ اور رسولؐ غے ذمہ تے بس (حکم) صاف صاف پہچا دیٹوں ہے؛ تے اللہ نے انھاں لوکاں واسطے جہڑا

مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا

تھارا بچوں ایمان لیایا تے جنھاں نے چنگا عمل کیا وعدو کیّو ہے جے وہ ضرور انھاں ناں زمین ماں حکومت عطا کرے غو جس را کہ

اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي

اس نے انھاں تیں پہلاں لوکاں ناں عطا کی تھی تے وہ ضرور انھاں واسطے انھاں غا اس دین ناں مضبوطی دئے غو جہڑ و

(۳۳) اپر اللہ تعالیٰ غی بادشاہی غو ذکر تھو ہُنٗ اس غی قدرت بیان کی جارہئی ہے اور قدرت وی واہ جس ناں ہر اک بندو دیکھے تے سمجھے اور اج تے ہوائی جہاز غی سواری کرتاں اس نقشہ ناں بالکل نیڑے تیں ہر اک آدمی اپنّی اکھاں نالٗ تک سکے جے کس را اللہ صاف اسمان ور چہڑ غا ٹکّا ٹکّا ٹوٹا پیدا فرماوے فر انھاں ناں ھک غے اک جگہ کٹھا کرے تے انھاں غیں ہیٹھ اپر تہ لا دیئے فر چانٗ چک اس بچوں رحمت غیں پھوئیں برہن لگ جئیں تے کدے کالاّ کالاّ چہڑاں غا پہاڑ بننٗ لگ جیں، فر چہڑ غاں ان پہاڑاں بچوں نھاس غی بوٹھ لگ جئے تے جس علاقہ واسطے حکم وہے ات غی فصل ناں تباہ برباد کر دیئے تے جس ناں وہ چاہوے اپنّاں فضل نالٗ بچا لئے یوہ سارو اسے غی قدرت غو کمال ہے اسے غی قدرت نالٗ بوٹھ برتاں اسمان ور اس تیزی نالٗ بجلی چمکے جے لگے کہ ہُنٗ لوکاں غیں اکھاں غی لوء لے جئے غی۔

(۳۴) رات تہاڑی غو پھیر پرت تے کہٹّوں بدھنّوں وی اللہ تعالیٰ غی قدرت نالٗ ہی وہے جنھاں غی اکھاں ماں دل غی لوء وہے تے جہڑا دل و دماغ تیں کجھ کم لیں انھاں واسطے اس ماں بچ عبرت تے نصیحت غیں گل ہیں۔

(۳۵) یاہ گل سورت انبیاء ماں وی گذر گئی ہے اللہ نے ہر اک جاندار پانی تیں پیدا فرمایو ہے تے پانی ہر ایکنٗ غی زندگی واسطے ضروری کیو اس غی پیدا کی وی جیاجون بچوں کجھ تے ٹِڈھ غے پَہار چلیں جس را کہ سپ، کیڑا مکوڑا وغیرہ تے کجھ دو جنگاں ور چلّیں جس را کہ انسان تے پکھیروں تے کجھ چار پیراں ور چلّیں جس را چوکھر تے جانگلی جانور، یاہ ساری جیاجون اسے نے پیدا کی ہے جس غو مطلب یوہ ہے جے وہ ایکلّو اس جیاجون غو مالک ہے وہ جو چاہوے سو پیدا کرے تے اس ناں جس را چاہوے بنّاوے اس واسطے کسے گل ماں کجھ روک نیہنہ کیونجے وہ ہر چیز ور قدرت رکھنٗ آلّو ہے اس نے اپنّی قدرت غیں یہ نشانّی تے یہ حکم کھول کھول غے بیان کیا تے یہ سارین گل ہدایت غا سِر وَند ہیں اور وہ جس ناں چاہوے ہدایت نالٗ نواز دیئے۔

(۳۶) اتوں کجھ اگے توڑی ہُنٗ منافقاں غو ذکر ہو رہیو ہے جہڑا زبانی تے اسلام، ایمان تے اللہ تعالیٰ تے اس غا حبیب ﷺ غی فرمانبرداری غا بڑا بڑا دعوٰی کریں ویں تھا ور جد عمل غو ویلّو آوے تھو منہ، موڑ لیں تھا انھاں غا بارہ ماں فرمایو جے یہ پہلاں تیں ہی مومن نیہنہ ور نہ اک پاسے ایمان غو دعوو تے دوجے پاسے اللہ تعالیٰ تے اس غا حبیب ﷺ غی فرمانبرداری تیں عمل غے وقت انکار! یہ دو گل کہٹھیں نیہنہ ہو سکتیں۔ خیر! یاہ گل مدینہ غا مشہور منافقاں غی تھی ور اج تم ہزاراں مسلماناں ناں دیکھیں غا کہ انھاں غی وی یاہی حالت ہے۔ اللہ بچاوے آمین.

(۳۷) منافقاں غی منافقت غی یاہ اک مثال بیان فرمائی ہے جے منافق لوک اک پاسے تے ایمان نالے اللہ تعالیٰ تے نبی پاک ﷺ غی اطاعت غو دعوو کریں ور دوجے پاسے انھاں غی منافقت غو یوہ حال ہے کہ کوئے مقدموں آجائے اور انھاں ناں پتو وہے جے ہم ناحق ور ہاں فر ویہہ اللہ غا قانون غے مطابق فیصلو کرنٗ واسطے رحمت عالم ﷺ غی عدالت ماں بلایا جیں تاں یہ اِیّاں اُواں

کھسکنڑ اور جانڑ بچان لگ جیں ور چارے قضاء جیکدے یہ ہی حق ور ویں تے انھاں ناں پکو پتو وہے جے فیصلو مھارا ہی حق ماں وہے غو فر تے بڑا فرمانبردار بنڑ غے رحمت عالم ﷺ کونے آ جیں حالانکہ اسے غو ناں منافقت ہے تے یا ہی حالت اج غاں منافقاں غی وی ہے کہ جت انھاں غو فائدو وہے ات انھاں ناں قرآن وحدیث غو اسلامی قانون مچ سہنوں لگے ور جد اسلامی قانون اساں ظالماں ور کوڑا برھان غی گل کرے فر یہ نک چھکن لگ جیں اللہ تعالیٰ منافقاں غی اس دوباجری پالسی غی وجہ بیان فرماوے جے دعوو تے مسلمان ہونڑ غو کریں ور انھاں غاں دلاں ماں اجوں کفر، شرک، تے منافقت غو روگ ہے جہڑو انھاں ناں خدا غا قانون در یہنہ جان دیتو۔ یا فر انھاں غاں دلاں ماں شک ہے یہ کہنڑ واسطے تے اسلام ناں سچو دین کیہنہ ور انھاں غا دل شک غا روگ نالڑ پھریا وا ہیں تے یا فر یہ یاہ گل سمجھیں جے اللہ تعالیٰ تے اس غو حبیب ﷺ انھاں ور ظلم کر چھوڑیں غا حالانکہ قرآن وحدیث غا عدل آلا قانون تیں بدھ انھاں ناں کتوں انصاف تھا سکے!! اصل ماں تے یہ ہی ظالم ہیں جہڑا اپنْوں حق وصول کرن واسطے تے قرآن وحدیث غا قانون غی ڈھئی ئوڑ لیں ور جد دوجاں غو حق دینوں وہے فر قرآن وحدیث غا سچا تے سُچا قانون تیں ڈریں۔

أَرْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ۚ يَعْبُدُونَنِي

اس نے انھاں واسطے پسند کیّو ہے تے وہ انھاں غی اس خوف غی حالت ناں ضرور امن نالڑ بدلا چھوڑے غو، ویہہ میری ہی

لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْـًٔا ۚ وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَـٰٓئِكَ هُمُ

عبادت کریں غا، (تے) کسے چیز ناں وی میرے نالڑ شریک نیہنہ کرسیں اور جہڑو اس توں بعد (وی) کفر کرے فر اسا لوک

الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا

ہی نافرمان ہیں (۴۰) تے نماز قائم کرو تے زکوٰۃ دیتا رُہو اور رسولؐ غی فرمانبرداری

الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

کرو تا نجے تھارا ور رحم کیّو جئے؛ تے تم کافراں غا بارہ ماں یوہ خیال بالکل نہ کرو

مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

جے ویہہ زمین ماں مھارا قابو تیں باہر ہو جیں غا تے انھاں غو ٹھکانوں جہنم ہے اور وہ مچ پھیڑ و ٹھکانوں ہے (۴۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

تے اے ایمان آلیو! تھاری ملکیت غاں غلاماں ناں تے تھاراں انھاں بچاں ناں جہڑا اجاں

وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ۚ مِّن قَبْلِ صَلَاةِ

بالغ ہونڑ غی عمر ناں نہ پُجیا ویں ترے وقتاں ماں تھارا کولوں اجازت لے غے آنْوں چاہئیے سویرے غی نماز

الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنۢ بَعْدِ

تیں پہلاں تے دوپہر ویلے جد تم اپناں کپڑا لاہ غے رکھ چھوڑیں تے کفتاں غی

صَلَاةِ الْعِشَاءِ ۚ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا

نماز تیں بعد! یہ ترے وقت تھارا پڑدا غا وقت ہیں ان ترے تیں علاوہ (دوجاں وقتاں ماں) نہ تھارا

عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّافُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ

ورکوئے گناہ ہے تے نہ انھاں ور! تم اک دوجا کونے آتا جاتا ہی ریہنہ

بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

اس را اللہ تھارا واسطے آیتاں ناں کھول کھول غے بیان فرماوے تے اللہ خوب جانڑ آلو حکمت آلو ہے (۴۲)

(۳۸) منافقاں غا مقابلہ ماں مومناں غی شان بیان ہو رہئی ہے جے انھاں ناں جد وی اللہ تعالیٰ غا قانون غے مطابق فیصلہ واسطے نبی رحمت ﷺ غی عدالت ماں بلایو جئے یہ فٹ فرمانبردار بنڑ غے حاضر ہو جیں تے اپناں ایمان غو نقد و نقد ثبوت پیش کریں پہانویں عدالت ماں انھاں غا حق ماں فیصلو وہے یا انھاں غے خلاف وہے اسے غو ناں ایمان ہے تے یہ ہی لوک کامیاب ہونڑ آلا ہیں جہڑا ہر حال ماں اللہ تعالیٰ تے اس غا سچا حبیب ﷺ غی فرمانبرداری کریں تے اللہ تعالیٰ تیں ہر وقت ڈرتا ریہنہ تے ہر اک کم اس تیں ڈر ڈر غے تے اس غی نافرمانی تیں بچ بچ غے کریں. یہ ہی لوک دنیا تے آخرت دواں جہاناں غی کامیابی کھٹیں۔

(۳۹) منافقاں غو کم ہمیشاں چھوٹھیں قسم کر کر غے تے چھو پڑیں چاپڑیں ویں گل کر غے یقین دوانڑ غو وہے یوہ ہی کم مدینہ غا منافق کریں تھا انھاں ناں ہی کہیو جا رہیو ہے جے زور لا لا غے قسم کرن غی لوڑ نیہنہ۔ جے تم سچا مومن ہیں تاں فرمانبرداری غو جہڑو سدو طریقو ہے اس غے مطابق دین ور عمل کر غے اپنْی فرمانبرداری غو ثبوت پیش کرو! کیونجے تھارو کوئے وی عمل اللہ تعالیٰ تیں چھپیو و نیہنہ رہ سکتو۔

(۴۰) اساں ایمان آلاں واسطے فتح تے کامیابی غی اور دنیا ماں اقتدار عطا ہونڑ غی خوشخبری ہے ور منافقاں تے مشرکاں واسطے بڑی درڈ ہے جہڑا اپنْی سازشاں غی پھوکاں نالڑ اس دیّا ناں بجھانڑ غی کوشش کریں تھا۔ جے تم پہانویں کتناں ہی سڑو تے کڑ وھ ور اللہ ایمان آلاں ناں جس را پہلاں دنیا ماں خلافت، اقتدار تے حکومت عطا کرتو رہیو ہے اج وی ضرور کرے غو تے خوف ڈر غو یوہ ماحول امن نالڑ اک تہاڑے ضرور بدلے جئے غو فر ایمان آلا کسے خوف خطرہ تیں بجن ایکلا اپناں مالک غی عبادت کریں غا کوئے انھاں ناں روک ٹوک نیہنہ سکسیں فر یوہ ہی ہوو کجھ سالاں تیں بعد ہی مکّو پاک فتح ہو گیو تے فر دو سال ماں ہی پورا عرب تیں شرک ناں اپنْی کھند کھند ولی چالینْی پئی، فر خلافت راشدہ غا بابرکت دور ماں تے اسلام غی یالوء روم تے ایران غا بتّاں ناں توڑ غے دنیا غا کوناں کوناں ماں بجنڑ لگ گئی تے جس نے وی اس خدائی طاقت نالڑ ٹکر لی وہ چکنا چور ہی ہو گیو۔ یاہ خوشخبری سنائی تے صحابہ کرامؓ ناں ہی جا رہئی تھی ور انداز اسّو اختیار کیو جے ایمان آلا جد وی اپنْے اندر یہ صفت پیدا کریں غا اللہ غو وعدو وی ضرور پورو ہو جئے غو۔

(۴۱) ایمان آلاں ناں دنیا ماں عزت تے آخرت ماں مغفرت نالے اللہ غی رحمت کھٹّنڑ غو طریقو دسیو جا رہیو ہے۔ جے نماز غی پابندی کرو تے زکوٰۃ دیتا رہو نالے رحمت عالم ﷺ غی مکمل اطاعت کرتا رہو بس یہ ہی ویہہ چیز ہیں جہڑیں اللہ غی رحمت غا بُوّ آ کھولیں تے فر دنیا آخرت غی کامیابی نصیب وہے جد تھارے اندر یہ صفت پیدا ہو جیں فر تمناں کافراں غی لش پھش تے

وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوْا كَمَا

تے جسویلّے تھارا بچا بالغ ہوݨ غی عمر ناں پج جئیں فر انھاں ناں وی اسّے را اجازت لے غے

اسْتَاْذَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ

آنوں چاہیئے ! جس را انھاں تیں بڑا اجازت لیں اسے را اللہ تھارے سامݨے اپݨی آیتاں ناں کھول کھول غے

اٰيٰتِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَآءِ الّٰتِيْ

بیان کرے تے اللہ جاݨݨ آلو حکمت آلو ہے (۴۳) تے بڑیں بڈیں کالسریں جھاں ناں ہݨ

لَا يَرْجُوْنَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَّضَعْنَ

نکاح غی امید نہ رہئی وہے انھاں ور اس گل ماں کوئے گناہ نیہنہ کہ ویہہ (زائد) کپڑا لاہ

ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجٰتٍۭ بِزِيْنَةٍ وَاَنْ يَّسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ

چھوڑیں جدکہ ویہہ اپݨی زینت نہ دستی پھریں تے جے ویہہ اس تیں وی احتیاط ہی کریں تاں انھاں

لَّهُنَّ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ

واسطے ملوں ہی سرس ہے تے اللہ (سب کجھ) سݨن آلو جاݨݨ آلو ہے (۴۴) نہ انّا واسطے کوئے حرج ہے

وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِيْضِ حَرَجٌ وَّلَا

تے نہ کھڈا واسطے کوئے حرج ہے تے نہ ماندا آدمی واسطے تے نہ خود تھارا ور

عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوْا مِنْۢ بُيُوْتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ

کوئے حرج ہے اس گل ماں کہ تم اپݨے گھروں روٹی کھئیں یا اپݨاں باپ غے

اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اُمَّهٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ

گھروں یا اپݨی ماں غے گھروں یا اپݨاں پہائیاں غے گھروں یا

بُيُوْتِ اَخَوٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ

اپݨی بہݨاں غے گھروں یا اپݨاں چاچاں غے گھروں یا اپݨیاں پھپھیاں غے

عَمّٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ خٰلٰتِكُمْ

گھروں یا اپݨاں ماماں غے گھروں یا اپݨیاں موسیاں غے گھروں

پھونکڑ پھانکڑ تیں ڈرن غی کوئے لوڑ نیہنہ یہ اللہ غا قابو تیں باہر نیہنہ جا سکتا۔

(۴۲) پچھے آیت ۲۷ ماں اجازت لے غے اندر آن غو حکم بیان ہو رہیو تھو فر خاص مناسبتاں ناݨ کجھ خاص خاص گل بیان ہوئیں ہݨ اجازت غا حکم غیں باقی گل بیان ہو رہئی ہیں۔ جے اپݨی ملکیت غی گولیں ناٹے نکّا نابالغ بچّا جچر توڑی بالغ نہ ہوجیں عام حالات ماں تے بجݨ اجازت تیں اندر آ سکیں اساں کجھ حرج نیہنہ کیونجے انھاں غو تے گہر ماں آنوں جانوں لگو ہی رہ ور ترے وقت جھڑا کہ انسان واسطے پڑدہ غا وقت ویں عام طور ور انسان انھاں وقتاں ماں ایکلّاں ہو غے ارام کرنوں چا ہوے کئیں واری خاص کپڑا چھوڑ غے باقی کپڑا لاہ چھوڑے تے اپݨی بیوی ناݨ گل کتھ ماں وی لگو وو وہے اس ویلّے نکا جاتک یا گولی، غلام غو اچانک اندر آ جانوں انسان ناں چنگو نیہنہ لگتو بلکہ ممکن ہے جے وہ کسے اسّی حالت ماں وہے جسماں وہ انھاں غا اندر آݨ ور لازم ہو جئے۔ تے اس را یہ گولیں اور نابالغ بچّا بے حیا وی ہوجیں اس گلوں اللہ پاک حکم دیئے جے تم اپݨی گولیاں ناں ناٹے نابالغ بچاں ناں یاہ مَت دیدیو جے ویہہ ترے وقت ماں اجازت لے غے اندر آویں یہ ترے وقت یہ ہیں اک سویرے غی نماز تیں پہلاں دوجے دوپہر ویلّے جد آدمی زائد کپڑا لاہ غے ارام کرے تے تیجے کفتاں غی نماز تیں بعد۔

(۴۳) یعنی جد نابالغ بچہ بالغ ہوجیں فر انھاں غو وہ ہی حکم ہے جھڑو پچھے آیت ۲۷ ماں بڑاں غو بیان ہویو ہے۔ جے ویہہ ہر ویلّے اجازت لے غے ہی آویں اللہ تعالیٰ سب کجھ جاݨݨ آلو ہے تاں ہی وہ اپݨاں مومن بنداں ناں یہ قیمتی گل سکھاوے تے حکمت آلو وی ہے اس گلوں اس غا ہر ایکݨ حکم ماں بنداں واسطے حکمت ہی حکت وہے۔

(۴۴) جھڑیں کالسریں بڈیں جریف ہوجیں اور نکاح کرن غی حد تیں ٹپ جیں انھاں غو حکم بیان ہو رہیو ہے جے انھاں واسطے پرقع یا پڑدہ آلی بڑی چادر تیں بجن وی نامحرم مڑداں غے سامݨے آنوں جائز ہے ور اس ماں شرط یاہ ہے جے ویہہ بݨ ٹھݨ غے تے اپݨی زینت اور ہار سنگار دس غے نہ چلّیں تے جے یہ بڈیں کالسریں وی پرقعو یا پڑدہ غو بڑو چھپر ور کھ غے چلیں تاں ملوں ہی سرس گل ہے۔

اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَّفَاتِحَهٗۤ اَوْ صَدِيْقِكُمْ ۭ لَيْسَ عَلَيْكُمْ

یاانھاں گہراں تیں جھاں غی کُنجی تھارے کوڑے ہے یااپنّاں دوستاں غے کہروں تھارا وراس ماں وی

جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوْا جَمِيْعًا اَوْ اَشْتَاتًا ۭ فَاِذَا دَخَلْتُمْ

کوئے گناہ نیہنہ کہ تم سارا رلّ غے کھئیں یا تم کنّی کنّی کھئیں ؛ تے جسویلے تم اپنے گہر جانّ

بُيُوْتًا فَسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ

لگیں تاں تم اپنّاں گہر آلاں ناں سلام کرلیا کرو ! یوہ اللہ غی طرفوں

مُبٰرَكَةً طَيِّبَةً ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ

مبارک تے پاک تحفو ہے اس را اللہ تعالٰی آیتاں ناں کھول کھول غے بیاں فرماوے

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿٦١﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ

تانجے تم سمجھیں (۴۵) مومن تے ویہہ ہی ہیں جہڑا

اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاِذَا كَانُوْا مَعَهٗ عَلٰٓى اَمْرٍ

اللہ تعالٰی تے اس غا رسولؐ ور ایمان لیایا تے جسویلے ویہہ کسے اساکم ماں نبیؐ غے نالّ ویں

جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوْا حَتّٰى يَسْتَاْذِنُوْهُ ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ

جہڑورل غے کرنوں وہے ویہہ نبیؐ کولّوں اجازت لینّ تیں بجنّ بالکل نیہنہ جاتا (اے نبیؐ) جہڑا لوک

يَسْتَاْذِنُوْنَكَ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَ

تھارا کولّوں اجازت منگیں یقیناً ویہہ اللہ تعالٰی تے اس غا رسول ور ایمان

رَسُوْلِهٖ ۚ فَاِذَا اسْتَاْذَنُوْكَ لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ

رکھیں ؛ لہٰذا جد ویہہ اپنّاں کسے کم واسطے تھارا کولّوں اجازت منگیں تاں تم انھاں بچوں

لِّمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ ۭ

جس ناں چاہویں اجازت دیدیو تے تم انھاں واسطے اللہ تعالٰی کولّوں بخشش غی دعا منگو !

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوْا دُعَاۗءَ الرَّسُوْلِ

واقعہ ہی اللہ تعالٰی بہت بخشن آلو مچ مہربان ہے (۴۶) (اے مسلمانوں!) تم رسولؐ غا بلان ناں اس را نہ سمجھو

(۴۵) اس آیت پاک غی تفسیر ماں مفسر حضرات ترے گل لکھیں پہلی گل یاہ جے صحابہ کرامؓ جد جہاد واسطے تشریف لے جائیں تھا اس ویلے انھاں معذور ناتوان لوکاں ناں گہراں ماں چھوڑ جیں تھا تے انھاں ناں اجازت دے جئیں تھا جے تم مہاراں گہراں بچوں ضرورت غیں کھانّ پینّ غیں چیز کھا سکیں اور یہ معذور اکثر رشتے دار یا دوست سنگی وغیرہ ہی ویں تھا اور یہ معذور فروی انھاں گہراں ماں کجھ کھانّ پینّ تیں چھکیں تھا جے کدے غلطی نہ ہو جئے اس آیت ماں ناتواناں غے نالّ عام لوکاں ناں وی اجازت دتی جے جہڑا رشتیدار بجنّ اجازت کجھ کھانّ پینّ ور خفا نہ ویں انھاں غا گہراں ماں کھانّ پینّ ور کجھ گناہ نیہنہ۔ اک دوجی گل یاہ بیان ہوئی ہے جے یہ معذور لوک عام لوکاں غے نالّ بیں غے اس گلوں روٹی کھانّ تیں چھکیں تھا جے ہم معذور ہاں کِدے مھاری وجہ تیں دوجا لوک چنگی طرح نہ کھا سکیں تے ہم انھاں غو وی حق کھالیاں۔ اس را اک تیجی گل یاہ بیان ہوئی ہے جے عام تندرست لوک ناتواناں نالّ اس گلوں روٹی کھانّ تیں چھکّیں تھا جے کِدے ہم زیادہ نہ کھا جاں تے یہ اپنّی ناتوانی غی وجہ تیں پچھے رہ جیں اس قسم غاں ساراں لوکاں ناں اس آیت ماں اجازت دتی کہ اس را غا فضول تکلف غی لوڑ نیہنہ ہر ایکنّ ناں دوجا غے نالّ بیں غے کھانّ غی اجازت ہے اسے را کجھ لوک ایکلّاں بیں غے روٹی کھانی جائز ہی نیہنہ سمجھیں تھا انھاں واسطے فرمایو جے دوئے طرح جائز ہے پہانویں کہٹھا کھاؤ تے پہانویں کنّی کنّی ہاں! اک جگہ اک دسترخوان ور بیں غے کئیں لوک رلّ غے کھائیں تے اس ماں برکت زیادہ ہے۔ جس را کہ ابن ماجہ مسند احمد غی حدیثاں ماں ہے۔ اک ہور ادب یوہ سکھایو جے جد وی اپنّاں گہر ماں یا کسے غا گہر ماں جاؤ سلام ضرور کرو یاہ اک مچ برکت آلی سُہنی دعا ہے جس غی ہر ایکنّ ناں لوڑ ہے۔

(۴۶) ہُنّ تو ڑی کدے مجلس ماں یا کسے غے گہر آن غو ذکر ہور ہیو تھو ہُنّ بنی پاک ﷺ غی مجلس مبارک تیں اُٹھنّ غو ادب بیان ہور ہیو ہے، جے ایمان آلا تے ویہہ لوک ہیں کہ جد انھاں ناں رحمت عالم ﷺ کسے اہم کم واسطے بلانویں ویہہ فٹ حاضر ہو جیں تے فر مجلس مبارک تیں اجازت تیں بجنّ نیہنہ اُٹھتا اس ماں یوہ اشارو ہے جے جہڑا بجنّ اجازت تیں آپے ہی کھسک جائیں ویہہ مومن نیہنہ بلکہ منافق ہیں مفسراں نے لکھیو ہے جے یاہ آیت غزوہ خندق غا موقعہ ور نازل ہوئی جد سارا ایمان آلا تے کھات کڈّنّ ماں لگاوا تھا تے بجنّ اجازت کدے نیہنہ جیں تھا ور منافق پہلاں تے آنّ تیں ہی کسہا جیں تھا تے جد کدے آجیں تھا فر فٹ گہسا غے بلّیں جے کھسک جیں تھا۔ فر نبی ﷺ نا فرمایو جے جد موموناں بچوں کوئے اپنّاں ضروری کم واسطے اجازت منگے تاں تم اجازت دیدیا کرو تے یاہ تقصیر جہڑی تھاری محفل تیں اُٹھنّ غی ہوئی اس واسطے اللہ کولّوں انھاں غی بخشش غی دعا فرمایا کرو۔ وہ غفور رحیم ہے وہ ضرور انھاں غی یاہ خطا تھاری دعا ور معاف فرماوئے غو فقہاء کرام غو اس بارہ ماں اتفاق ہے جے یاہ گل نبی ﷺ غا زمانہ نالّ ہی خاص نیہنہ بلکہ ہر اک اسلامی حکومت غا شرعی امیر غی مجلس غو یوہی حکم ہے (قرطبی، مظہری) باقی دینی مجلساں غا ادب غو تقاضو وی یوہی ہے۔

بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ

جس را تھاروآپس ماں اک دوجاناں بلانوں وہے (۴۷) اللہ تعالیٰ انھاں لوکاں ناں چنگی طرح جانٹے

الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ

جہڑا تھارا بچوں اولے ہو غے کھسک جئیں ؛ تے جہڑا لوک رسولؐ غا حکم غی خلاف ورزی کریں

يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖۤ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ

انھاں ناں اس گل تیں ڈرنوں چاہیئے جے انھاں ور کائے آفت نہ آ پوے ! یا انھاں ور

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۶۳﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ

دردناک عذاب آجئے (۴۸) سُنوں ! جو کجھ اسماناں ماں تے جو کجھ

الْاَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُوْنَ اِلَيْهِ

زمین ماں ہے سب اللہ ہی غو ہے؛ تم جس حالت ور ہیں اللہ اس ناں خوب جانٹے تے جس تہاڑے یہ اللہ کونے جئیں

9 ع 15 فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۶۴﴾

غا فر وہ انھاں ناں دس دئے غو جے یہ کے کریں تھا تے اللہ تعالیٰ ہر اک چیز ناں جانٹ آلو ہے (۴۹)

سُوْرَةُ الْفُرْقَانِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ سَبْعٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورت فرقان مکہ ماں نازل ہوئی تے اساں ستتر آیت تے چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

تَبٰرَكَ الَّذِيْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُوْنَ

(۱) بڑی برکت آلی ہے واہ ذات جس نے یاہ فیصلہ غی کتاب اپٹاں بندہ ور نازل کی تانجے ویہہ

لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا ﴿۱﴾ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ

دنیا جہان ناں اگاہ کرن آلا ہو جئیں (۲) واہ ذات جس غا قبضہ ماں اسماناں غی تے زمین غی

وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ

بادشاہی ہے تے جس نے (کسے ناں) اپٹی اولاد نیہنہ بنایو تے نہ اس غی بادشاہی ماں کوئے اس غو

(۴۷) اس غی تفسیر دو طرح کی گئی ہے اک یاہ جے ایمان آلیو ! تم رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم غا بُلان ناں عام لوکاں غا بُلان ہاروں نہ سمجھو بلکہ جد رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم بُلانویں فر حاضر ہو جانوں فرض ہے لہذا فٹ آیا کرو تے فر مجلس تیں بجن اجازت نہ جایا کرو ! قاضی ثناء اللہؒ تے دو جاں کیناں بزرگاں نے یاہ تفسیر پسند کی ہے۔ دوجی تفسیر یاہ کی گئی ہے جے تم رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم ناں ناں لے غے اس را نہ بُلاؤ جس را آپس ماں اک دوجا ناں بُلانویں بلکہ جد کدے آپ صلی اللہ علیہ وسلم ناں بُلانوں پے جئے فر ناں لین غے بجائے مچ ادب احترام ناں 'اللہ غا رسول' یا 'اللہ غا نبیؐ' کہہ غے بلایا کرو ! ابن کثیر نے حضرت ابن عباسؓ غی وی یاہ ہی تفسیر نقل کی ہے۔

(۴۸) یوہ انھاں منافقاں غو ہی ذکر ہے جہڑا مجلس پاک تیں بلّیں جے کھسک جیں تھا انھاں ناں اگاہ کیو جا رہیو ہے جے باز آجاؤ نیہنہ تے دنیا غا یا آخرت غا یا دواں جہاناں غا عذاب واسطے تیار ہو جاؤ۔

(۴۹) یعنی زمین اسمان ماں جو کجھ ہے سب اللہ ہی غی مخلوق ہے تے سب کجھ اللہ ہی غو ہے تے اسے غو ہر اک چیز در حکم وہے وہ جو چاہوے سو حکم دے سکے لہذا انسان ناں اس غی پوری فرمانبرداری کرنی چاہیئے ہر ایکن غا وہ ہر اک عمل ناں جانٹے کون کہڑی حالت ور ہے تے کے کر رہیو ہے سب اس غا حکم ماں ہے قیامت غے تہاڑے ساراں ناں انھاں غا عمل دس غے رتی رتی غو لیکھو لے لئے غو کیونجے اس غا علم تیں کوئے چیز باہر نیہنہ ہو سکتی۔

۲۰ مارچ ۲۰۰۱ء مطابق ۲۴ ذی الحجہ ۱۴۲۱ھ زندان کوٹ بلوال جموں

تفسیر سورت فرقان

(۱) پہلی آیت ماں ہی لفظ الفرقان آیو ہے جہڑو کہ قرآن شریف غو اک ناں ہے یوہ ہی سورت پاک غو ناں ہے۔ یاہ سورت پاک مکّہ شریف ماں نازل ہوئی ہے اس گلوں اس ماں ویہہ ہی ایمان تے توحید اور رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم غی نبوت تے رسالت غا مضمون ہیں جہڑا مکّی سورتاں ماں عام طور ور بیان ہو یا ہیں خاص کر غے ترے گل مچ تفصیل ناں بیان ہوئی ہیں اک اللہ تعالیٰ غی قدرت، عظمت تے اُچی شان بیان کر غے یاہ گل سمجھائی گئی ہے جے ان صفتاں غی مالک، اس شان غی ذات بس اس ایکلا اللہ ہی غی ہے تے مشرک جھاں جھاں ہستیاں ناں تے چیزاں ناں اس غی خدائی ماں شریک کریں ویہہ ساریں بے ہودہ گل ہیں اس غے ناں ہی مشرک اپٹاں شرکی عقیداں غیں جہڑیں بودیں دلیل دیں تھا انھاں غو جواب وی دتو ہے؛ دوجے یاہ گل ثابت کی گئی ہے جے یوہ قرآن یقیناً اللہ تعالیٰ غو نازل کیو و تے اسے غو سچو کلام ہے۔ فر عرب غا مشرک اس غا خدائی کلام ہون ور جہڑا اینویں ہُٹ مُٹ غا اعتراض کریں تھا انھاں غو جواب دتو گیو ہے۔ تیجے رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ غا آخری تے سب تیں اُچّا رتبہ آلا پیغمبر ثابت کیا گیا ہیں تے اس بارہ ماں وی مشرک جہڑا ہُٹ مٹ غا اعتراض کریں تھاں یا اج غاں جاہلاں ہاروں جہڑا اُٹھسا پیدا کریں تھا انھاں غو جواب دتو گیو ہے اس غے ناں ناں آخرت غا لیکھا تے محشر غا مدان اور جنت دوزخ غو وی ذکر آیو ہے آخر ماں ایمان آلاں نیک بنداں غیں مچ اچّی شان آلیں کئیں صفت بیان کرتاں فرمایو ہے جے "اللہ رحمٰن غا بندا تے یہ ہیں" سورت پاک غو انداز اِسّو مٹھو، رسیلو تے دل غی تندڑاں ماں کھب جان آلو ہے کہ پڑھن آلو اس را سہئی کرے جنّیں وہ سچّیں مچیں ہی اپٹاں مالک ناں گل کر رہیو ہے۔

(۲) یعنی وہ اللہ ہی ہے جہڑو اُچّی شان آلو، اعلیٰ صفتاں آلو تے برکت آلو ہے تے اسے نے اپٹی شان غے مطابق حق تے باطل ماں اور حلال تے حرام ماں فرق آلی یاہ بابرکت کتاب قرآن

کریم نازل کیو ہے تے جس ذات ورنازل ہورہیو ہے ویہہ اس غا خاص بندہ بلکہ ساراں بنداں غا سردار تے ساری جیاجون بچوں اچارتبہ آلّا ہیں اور یوہ قرآن انھاں ورنازل کرنغے انھاں ناں پیغمبری غا اچارتبہ وراس گلوں بسالیو جارہیو ہے تانجے ویہہ دنیاجہان غا لوکاں ناں خداغی نافرمانی تیں ڈرانویں تے نافرمانی غانتیجہ تیں آگاہ کریں۔ یہ ترے گل ہوگئیں ہیں اک یاہ جے بابرکت تے عبادت غے لائق ذات بس اک اللہ ہی غی ہے دوجے اسے نے یوہ قرآن نازل کیو ہے تے یوہ اسے غو کلام ہے تیجے جس ہستی ورقرآن نازل ہورہیو ہے ویہہ اللہ غا خاص بندہ تے پیغمبر ہیں جہڑا ساری دنیاناں اگاہ کرن آیا ہیں اگے انھاں ہی ترہیاں گلاں غی تفصیل تے انھاں ورہوݨ آلّاں اعتراضاں غو جواب ہے۔

فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾
شریک ہے تے جس نے ہر اک چیز پیدا کی فر (ہرایکݨ غو) ایک انداز مقرر کیّو
وَاتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً لَّا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ
تے لوکاں نے اس تیں علاوہ ہور معبود بنالیّا ہیں جہڑا کجھ پیدا نیہنہ کرسکتا بلکہ ویہہ آپ
يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا
پیدا کیّا واہیں تے ویہہ اپݨاں آپ واسطے (وی) نہ کسے نقصان غا مالک ہیں تے کسے نفع غا
وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾ وَقَالَ
اور انھاں غا اختیار ماں نہ موت ہے تے نہ زندگی! تے نہ مرن تیں بعد پیدا ہوݨوں (۳) تے کافر
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ
لوک کیہنہ: جے یوہ تے نیش کوڑ ہے جہڑو اس شخص نے پلّے تیں بنالیّو ہے تے دوجاں لوکاں نے (وی) اس ور
عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَ
اپرالو کیّو ہے واقعہ ہی یہ کافر ظلم تے چھوٹھ ور آگیا ہیں ؛ تے
قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً
کیہنہ: جے یہ پشلاں لوکاں غا قصہ تے کہاݨیں ہیں جہڑا انھاں نے لکھوالیّا ہیں بس ویہہ ہی سویرے شام انھاں ناں
وَأَصِيلًا ﴿٥﴾ قُلْ أَنزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ
پڑھ پڑھ غے سنایا جیں ؛ (اے نبیؐ) فرمادیو: اس قرآن ناں تے اس نے نازل کیّو ہے جہڑو اسمان تے
وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٦﴾ وَقَالُوا مَالِ
زمین غاں پہیتاں تیں واقف ہے بیشک وہ بڑو بخشنہار رچ مہربان ہے (۴) تے کیہنہ: جے یوہ کسو
هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ
رسول ہے ! جہڑو کھانوں کھئے تے بزاراں ماں ٹرے پھرے !
لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ
اس ور کوئے فرشتو کیوں نیہنہ چلایو گیو ! جے وہ اس غے ناݪ رہ غے ڈراتو ؛ یا

(۳) پہلی گل یعنی اللہ تعالیٰ غی توحید غو بیان ہورہیو ہے تے ہر قسم غا مشرکاں ناں غور کرن غی دعوت دتی جاہئی ہے جے کجھ تے سوچو! اک پاسے اللہ غی شان تکو! کہ اس نے ایکلّاں یاہ ساری کائینات پیدا کی تے وہ ہی زمین تیں لے غے اسمان توڑی ساری کائینات غو بادشاہ ہے جس غی نہ کوئے اولاد ہے نہ اس غو کوئے پیالی ہے، دوجے پاسے تم اپݨاں بنایا وا باطل معبوداں ناں تکو! تم نے اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے اساں ناں اپݨوں حاجت روا تے مشکل کشا من لیو ہے تے تم انھاں اگے دعا منگیں جنھاں نے ساری جیاجون ماں اک وی چیز پیدا نیہنہ کی بلکہ ویہہ آپ ہی خداغی مخلوق تے اس غا پیدا کیا واہیں ویہہ دوجاں غا نفع نقصان تے موت زندگی غا مالک کے ویں غا! انھاں ناں تے اپݨاں آپ غا نفع نقصان غو تے اپݨی موت اور زندگی غو وی کجھ اختیار نیہنہ۔ نہ دوہری واری پیدا ہوݨ ناں ویہہ جاݨے تے نہ انھاں ناں دوہری واری پیدا ہوݨ غو کجھ اختیار ہے۔ ہُݨ آپ سوچو! جے اسابے بس کسے غا حاجت روا کس راہو سکیں؟ یہ عبادت غا مستحق تے خداغی خدائی غا پیہاݪ کس رابݨ سکیں!۔

(۴) ان ترے آیتاں ماں مشرکاں غو دو جو اعتراض تے اس غو جواب ہے۔ جس را کہ پہلاں سورت نحل آیت ۱۰۳ ماں بیان ہووو وہے مشرکاں نے جاݨ بجھ غے یوہ چھوٹھ مشہور کیّو تھو جے یوہ قرآن رحمت عالم ﷺ نے مکّہ پاک ماں تے اس غے کوݨے کاݨے رہݨ آلّا کجھ اہل کتاب یہودی تے عیسائی غلاماں غی مدد ناݪ آپے بݨا لیو ہے نعوذ باللہ انھاں نے یوہ چُھوٹھ مشہور کیو جے بنی پاک ﷺ نے ان غلاماں کوݨوں کجھ پرانا قصّا کہاݨی سُنیا ہیں بس ویہہ ہی پھیر پرت غے بیان کیا جارہیا ہیں تے ویہہ ہی سویرے شام انھاں ناں سنایا جیں تے کہیو جے کہ یوہ اللہ غو کلام ہے یوہ چُھوٹھ انھاں نے جاݨ بجھ غے بݨایو تھو ورنہ ویہہ آپ عربی جاݨے تھا و یہ قرآن غی فصاحت بلاغت ناں وی سمجھیں تھا، ویہہ چنگی طرح جاݨے تھا جے جس کلام ماں پشلا سچا واقعہ بیان ہورہیا ہیں جسماں آئندہ غیں سچیں سچیں خبر دتی جارہئی ہیں، جنت دوزخ غیں گل اس را کی جارہئی ہیں جس را جے یوہ سب کجھ اج ہی اکھاں اگے ہور ہیو وہے، فر جس غی اک نکی جئی سورت بناݨ تیں ساری دنیا عاجز ہے یوہ کسے انسان غو کلام کس راہو سکے ویہہ رحمت عالم ﷺ غی زندگی تیں وی چنگی طرح واقف تھا چالی سال توڑی حضرت غا منہ، تیں انھاں نے کدے کوئے شعر نیہنہ سݨیو تھو کدے کسے مشاعرہ ماں یا ادبی محفل ماں حضرت نے شرکت نیہنہ کی تھی، فر چاݨ چک حضرت غا منہ، تیں اتنا اچا رتبہ غو یوہ کلام کس را ادا ہورہیو ہے۔ اللہ تعالیٰ آپ اس غو جواب دیئے جے قرآن ماں غور کرلیو جہڑو وی ضد غی عینک لاہ غے محبت ناݪ اس ناں پڑھے غو وہ یوہ یقین کرن تیں بچݨ نیہنہ رہ سیں جے واقعہ ہی قرآن تے اس ذات غو نازل کیو وہے جہڑو زمین اسمان غاں ساراں رازاں ناں جاݨݨ آلو ہے جس ناں گذری وی تے آݨ آلی ہر اک گل غو پتو ہے۔ تے وہ غفور الرحیم ہے اسے گلوں قرآن ور اعتراض کرن آلّاں ان مشرکاں ناں فٹ عذاب نیہنہ دیتو بلکہ ٹھہل دیئے۔

يُلْقٰىٓ اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُوْنُ لَهٗ جَنَّةٌ يَّاْكُلُ مِنْهَا ۭ وَقَالَ

انھاں در کوئے خزانوں آ جاتو یا انھاں غو کوئے باغ ہوتو جس بچوں یہ کھایا کرتا تے ظالم

الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا ۝٨ اُنْظُرْ

کیہنہ : جے تم تے اسا شخص غے پچھے چل رہیا ہیں جس ور جادو کیّو وو ہے (اے نبیؐ) تکّو تے سہی !

كَيْفَ ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ

یہ تھارا واسطے کسیں کسیں مثال بیان کریں جس ناݪ یہ آپے ہی گمراہ ہور ہیا ہیں ہݨ انھاں ناں رستو

سَبِيْلًا ۝٩ تَبٰرَكَ الَّذِيْٓ اِنْ شَاۗءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ

نیہنہ لبھ سکتو (۵) بڑی برکت آݪو ہے وہ جھڑ وا گر چا ہوے تاں اے نبیؐ وہ تمناں اس تیں مچ سرس اسا باغ

ذٰلِكَ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ وَيَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ۝١٠

عطا کردئے جھاں غے ہیٹھ نہر بغتیں ویں تے تمناں مچ سارا (عالیشان) محل دیدئے

بَلْ كَذَّبُوْا بِالسَّاعَةِ ۣ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ

بلکہ گل یاہ ہے کہ یہ قیامت تیں انکار کر رہیا ہیں تے جھڑ و قیامت غو انکار کرے ہم نے اس واسطے بھختی

سَعِيْرًا ۝١١ اِذَا رَاَتْهُمْ مِّنْ مَّكَانٍۢ بَعِيْدٍ سَمِعُوْا لَهَا تَغَيُّظًا وَّ

اگ تیار کی وی ہے (٦) جسو یلے واہ انھاں ناں دوروں تکّے غی یہ غصہ ناݪ اس غا جوش مارن تے اس غا گجݨ

زَفِيْرًا ۝١٢ وَاِذَآ اُلْقُوْا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِيْنَ دَعَوْا

ناں سݨیں غا تے جد یہ اس غی کسے سوڑی جگہ ماں (سنگلاں ناݪ) جڑنگ کر غے سٹیا جیں غا یہ اُت

هُنَالِكَ ثُبُوْرًا ۝١٣ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوْرًا وَّاحِدًا وَّادْعُوْا ثُبُوْرًا

موت موت کرلانویں غا ؛ اج ایکݨ موت ناں نہ کرلاؤ ! بلکہ تم مچ ساریں موت

كَثِيْرًا ۝١٤ قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِيْ وُعِدَ

منگو (٧) انھاں ناں پچھو : کیوں ! یاہ چنگی ہے یا سدا رہݨ آلی جنت ! جس غو پرہیز گاراں

الْمُتَّقُوْنَ ۭ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاۗءً وَّمَصِيْرًا ۝١٥ لَهُمْ فِيْهَا

ناݪ وعدو ہے واہ انھاں واسطے (عملاں) غو بدلو تے ٹھکانوں وہے غی ؛ اس ماں انھاں واسطے وہ سب کجھ

ع ١ / ١٦

(۵) مشرکاں غو تیجو اعتراض رحمت عالم ﷺ غی اپݨی ذات ور تھوہݨ اسے غو بیان ہور ہیو ہے، انھاں غو خیال تھو جے اللہ غو رسول یا تے کوئے نوری فرشتو ہی ہوسکے یا وہ بزرگ فرشتاں ہاروں نہ کھاتو پیتو وہے، نہ اس ناں کدے بزار جاݨ غی لوڑ وہے ۔ نعوذ باللہ ۔ یہ کسرا رسول ہوسکیں جھڑا انساناں ہاروں ہی کھئیں پیئیں ہیں ۔ بزار وی جئیں تے نکاح بیاہ وی کریں ، جے کدے یہ نبی ہیں تاں فرشتاں غی فوج انھاں غے ناݪ کیوں نیہنہ ؟ یا گھٹوں گھٹ اک ہی فرشتو ہوتو جھڑ و انھاں غے ناݪ ناݪ رہتو ، انھاں غی تصدیق کرتو تے لوکاں ناں خدائی عذاب تیں اگاہ کرتو ۔ چلّو جے کدے فرشتو انھاں غے ناݪ ناݪ نیہنہ ٹرتو فر انھاں ور اسمان تیں خزاناں ہی نازل ہو جاتا ، تانجے یہ مال و دولت غا زور ور لوکاں ناں اپݨوں بنالیتا ، چلّو دوجاں واسطے نیہنہ تے آپ انھاں واسطے ہی گھٹو گھٹ مکہ غی رکّڑ زمین ماں اک باغ ہوتو جس غا میوہ یہ کھاتا تانجے انھاں کونے کائے نویں چیز تک غے ہم منتا جے یہ نبی ہیں تے جد انسانیت تیں اپر غی کائے گل انھاں کونے نیہنہ فر ہم انھاں ناں نبی کس رامݨ لیاں ؟ اس غو مطلب تے یوہ ہے جے انھاں ور جادو ہو گیو ہے تاں ہی یہ ۔ نعوذ باللہ ۔ ارار پار غیں گل کریں تے یہ باقی لوک وی اک جادو کیا وا بندہ پچھے چل پیا ہیں اللہ تعالیٰ اپݨاں حبیب ﷺ ناں تسلی دیتاں فرماوے جے تکو یہ تھاری مخالفت ماں کسا بے طور ہو گیا ہیں جے کسے ایکݨ گل ور کھلتا ہی نیہنہ ! کدے جادوگر ، کدے جادو کیا وا ، کدے شاعر کدے سدائی نہ جانے کے کے کیہنہ اس غو مطلب یوہ ہے جے یہ آپے انھاں بچوں کسے گل ناں صحیح نیہنہ سمجھتا ۔

(٦) یعنی اللہ تعالیٰ واسطے انھاں غیں یہ مانگ پوری کر دیݨی کجھ اوکھو کم نیہنہ وہ جیکدے چا ہوے تاں انھاں غی سوچ تیں وی مچ سرس اک باغ نیہنہ ! کئیں کئیں باغ تے محل اپنا حبیب ﷺ ناں دنیا ماں ہی دے سکے ور انھاں غیں یہ مانگ ہدایت یا کسے گل غی تحقیق واسطے ہیں ہی نیہنہ ۔ بلکہ یہ تے اس آخرت ناں ہی نیہنہ منتا جس غا عذاب تیں اللہ غا پیغمبر ڈرانویں اسے گلوں یہ اللہ غاں نبیاں ناں وی نیہنہ منتا ۔ حالانکہ اساں نافرماناں واسطے دوزخ غی بھختی اگ تیار ہے ۔

(٧) یعنی جس آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں اور جنت دوزخ ناں اج یہ منتا ہی نیہنہ سگوں آخرت غو انکار کرݨ واسطے ہی پیغمبری تیں وی نمکریں ۔ کل قیامت ماں جس ویلے یہ جکڑ غے دوزخ ماں سٹیا جیں غا فر تے اس ماں پیتاں ہی انھاں غی آ کڑ مٹھی ہو جئے غی تے یہ موت موت کرلاݨ لگ جیں غا فر کہیو جئے غو کہ ات موت نیہنہ ! اج تے رج غے موت موت منگو ، ہلاکت غی تاھنگ کرو ! ور ہݨ تمناں واہ وی نصیب نیہنہ ہوسیں ۔

مَا يَشَآءُوْنَ خٰلِدِيْنَ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْـُٔوْلًا ﴿١٦﴾

وہ ہےغوجہڑو ویہہ چاہویں غا؛ ویہہ سدا اسے ماں رہینہ غا یوہ تھارا رب غے ذمہ وعدو ہے جس غی مانگ کی جا سکے (۸)

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَيَقُوْلُ

تے جس تہاڑے اللہ تعالیٰ انھاں ناں وی تے ان معبوداں ناں وی جنھاں غی یہ اللہ تیں سوا عبادت کریں تھا کٹھا کرے غو فر

ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِيْ هٰٓؤُلَآءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيْلَ ﴿١٧﴾

فرماوے غو : کیوں ! تم نےٚ ہی میرا یہ بندا گمراہ کیّا تھا یا یہ آپے ہی گمراہ ہوگیا تھا !

قَالُوْا سُبْحٰنَكَ مَا كَانَ يَنْۢبَغِيْ لَنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ مِنْ

ویہہ عرض کریں غا : تیری ذات پاک ہے ؛ ہم نا یاہ گل نیہنہ سوبھے تھی جے ہم تیرے تیں سواء ہور

دُوْنِكَ مِنْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنْ مَّتَّعْتَهُمْ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى

مددگار بنّا لیتا گل یاہ ہے کہ تیں انھاں ناں تے انھاں غا باپ داداں ناں دنیا غیں نعمت عطا کیں ات توڑی کہ

نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوْا قَوْمًا بُوْرًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوْكُمْ بِمَا

یہ تیری یاد بسار گیا تے یہ تھا ہی ہلاک ہونٚ آلا لوک ؛ تے (اے مشرکو!) جہڑی گل تم کیہنہ تھا : اس ماں تے انھاں نے تمنّاں

تَقُوْلُوْنَ فَمَا تَسْتَطِيْعُوْنَ صَرْفًا وَّلَا نَصْرًا وَمَنْ

چُھوٹھا کہہ دتو ہے ؛ ہمنٚ نہ تے تم عذاب ناں ٹالٚ سکیں تے نہ تمنّاں کِدے تیں مدد لبھ سکے تے جہڑو وی تھارا بچوں

يَّظْلِمْ مِّنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيْرًا ﴿١٩﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا

ظلم کرے غو ہم اس ناں بڑا عذاب غو مزو چکھانواں غا (۹) تے (اے نبیؐ) ہم نےٚ تھارا تیں

قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّآ اِنَّهُمْ لَيَاْكُلُوْنَ الطَّعَامَ

پہلاں جہڑا وی پیغمبر چلایا ہیں ویہہ سارا روٹی کھئیں تھا

وَيَمْشُوْنَ فِي الْاَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ

تے بزاراں ماں ٹُریں پھریں تھا تے ہم نےٚ تم اک دوجا واسطے ازمائش غو ذریعو بنّایا

فِتْنَةً اَتَصْبِرُوْنَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيْرًا ﴿٢٠﴾

ہیں کیوں ! تم صبر کریں غا ! تے تھارو رب (سب کجھ) دیکھ رہیو ہے (۱۰)

(۸) یعنی اک پاسے واہ جہنم تے اس غا عذاب ہیں تے دوجے پاسے پرہیزگاراں واسطے یاہ جنت تے اس غیں یہ نہ مکّنٚ سمّنٚ آلیں نعمت ہیں ہُنٚ آپے فیصلو کرو جے تھارا واسطے سرس کہڑ و رستو ہے۔

(۹) یاہ گل وی قرآن پاک ماں کئی جگہ ور بیان ہوئی ہے کہ مدان حشر ماں اللہ تعالیٰ مشرکاں غے سامنٚے انھاں ہستیاں ناں پچھے غو جنھاں غی مشرک عبادت کریں تھا تے جنھاں اگے سجدہ کریں تے دعا منگیں تھا۔ ویہہ پتّھر غا بت وی وہیں غا تے ویہہ بزرگ وی جنھاں ناں مشرک خدائی غا درجہ توڑی پہچانویں جس را کہ عرب غا مشرک فرشتاں ناں خدا غی اولاد سمجھیں تھا تے یہودی حضرت عزیرؑ ناں اور عیسائی حضرت عیسیٰؑ ناں ''ابن اللہ'' یعنی خدا غا فرزند کیہنہ۔ اللہ تعالیٰ ان ساراں ناں پچھے غو جے کیوں تم نےٚ میرا یہ بندا گمراہ کیا تھا یا یہ آپے ہی گمراہ ہوگیا تھا؟ ویہہ عرض کریں غا: ربّا! تیری ذات ہر قسم غا شرک تیں پاک ہے ہم کسے ناں شرک غی مت کد دے سکاں تھا، ہمنّاں تے اپنٚے واسطے وی یاہ گل نیہنہ سوبھے تھی جے ہم تیّا چھوڑ غے کسے ہور ناں اپنٚوں کارساز بنّا لیتا، اصل گل یاہ ہے جے یہ لوک تیں اپنٚیاں نعمتاں نالٚ نوازیا تھا جنھاں ور یہ ناشکرا ہو غے پھٹ گیا ات توڑی کہ یہ تیری یاد بسار غے برباد ہونٚ آلا لوک ہوگیا اللہ تعالیٰ فرماوے غو جے جنھاں ناں تم نےٚ معبود بنّا یو و وتھو ویہہ تے تھاری عبادت تیں نمکر گیا ہیں تے تمنّا چھوٹھا کہہ دتو ہے ہُنٚ نہ تم میرا عذاب ناں پھیر سکیں تے نہ تم اپنٚی مدد کر سکیں ہُنٚ تے ظالم مشرکاں ناں بڑا عذاب غو مزو چکھنٚوں ہی پوے غو۔

(۱۰) یوہ اگلی آیت غو جواب ہے مشرک کیہنہ تھا جے یہ تے مھارے ہاروں کھائیں پیئیں تے اپنٚی ضرورت واسطے بزار وی جئیں فر نبی کس راہ ہوسکیں !! جواب دتو جے یہ گل نبی یا بزرگ ہونٚ غے مخالف نیہنہ۔ بلکہ اج توڑی اللہ نے جتنا وی نبی چلایا ہیں ویہہ سارا کھائیں پیئیں تے اپنّاں کاروبار واسطے اور ضرورت ور بزار وی جئیں تھا، کوئے نبی فرشتو نیہنہ تھو اصل ماں اللہ نے ہر ایکنٚ ناں دوجا واسطے ازمائش غو ذریعو بنّا یو ہے مشرک وی ایمان آلاں واسطے ازمائش ہی ہیں جے یہ انھاں غی تکلیفاں ور صبر کریں یا نیہنہ کرتا ! اللہ تعالیٰ ہر ایکنٚ ناں دیکھ رہیو ہے اس ناں ظالماں غا ظلم تے مظلوماں غا صبر غو وی پتو ہے وہ ہر ایکنٚ ناں اس غا عمل غو بدلو تے جزا دیئے غو۔